

NAŠI ZAPISKI.

SOCIALISTIČNA REVIIJA.

Št. 7-8. (Julij-avgust.)

LETO X.

VSEBINA:

JURAJ DEMETROVIĆ, ZAGREB: NOVA FAZA JUGO-SLOVENSKEGA PITANJA I SOCIJALNA DEMOKRACIJA. — *ETBIN KRISTAN, LJUBLJANA*: SANCTIO PRAGMATICA. — *DRAG. LONČAR, IDRIJA*: AVSTRO-OGRSKO VPRAŠANJE IN POLJAKI. — *A. STEBI, SARAJEVO*: DELAVSKI PROBLEMI IN ORGANIZACIJE. — *K. SLANC, NOVO-MESTO*: VSEUČILIŠČE V TRSTU. — *ANTON KRISTAN, LJUBLJANA*: „NAŠE“ ZADRUGE. — *IVAN REGENT, TRST*: DELAVSKE ZADRUGE ZA TRST, ISTRO IN FURLANIJO. — *H. TUMA, GORICA*: SEKSUELNI PROBLEM. — *FRAN MILOST, TRST*: POT V SOCIALIZEM. — *FRAN — — ALBRECHT*: ELEGIJA. — *PREGLED.* — —

UREDNIK IN IZDAJATELJ: Dr. HENRIK TUMA V GORICI.

- - - LASTNIK: KONZORCIJ NAŠIH ZAPISKOV. - - -

V GORICI 1913.

TISKA: „GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČER.

Naši Zapiski praviloma izhajajo vsak mesec.

Naročnina: za Avstro-Ogrsko za vse leto K 5 s poštnino vred, za pol leta in za četrtrleta sorazmerno; za Nemčijo K 5'80, za ostale države K 6'40 z a n a p r e j.

Pošiljanje lista se z drugo številko po neplačani naročnini ustavi.

Posamezna številka 42 vinarjev.

Za organizirane delavce in dijake na leto K 3'60, posamezne številke 30 vinarjev. Celi letniki 1911. in 1912. po 2 kroni 50 vin. in poštnino.

Rokopisi in časopisi v zameno naj se pošiljajo na uredništvo, naročnina in reklamacije pa na upravo Naših Zapiskov.

Tej številki so dodane 4 strani.

Prihodnja dvojna številka za september in oktober izide 1. oktobra.

Uredništvo in upravništvo.

Nova faza Jugoslovenskog pitanja i socijalna demokracija.

I.

Aneksija Bosne i Hercegovine, osim što je izazvala tešku internacijonalnu krizu, pokrenula je i mnoga pitanja. Naročito je jugoslavensko pitanje postalo pitanjem prvoga reda. Austro-Ugarska boluje od toga časa na akutnoj jugoslavenskoj bolesti u svojoj nutarnjoj politici, dok je u izvanjskoj politici zapravo tim svojim djelom zadala smrtni udarac postojećem status quo na Balkanu. Jugoslavensko pitanje nije naime samo pitanje Austro-Ugarske, nego i pitanje balkansko, a aneksijom Bosne i Hercegovine povredjen je bio princip ravnoteže, koliko u pogledu nacijonalno-državnog života jugoslavenskog elementa, toliko i gledom na opći položaj na Balkanu. Aneksija Bosne i Hercegovine morala je dakle neminovno izazvati svakojake promjene.

Državnici Austro-Ugarske bili su drugoga mnijenja. Oni su držali, da je aneksijom Bosne i Hercegovine cijela stvar svršena, pak nikome ništa i mirna Bosna. Niti je Austro-Ugarska izvela ikakove promjene u svojoj nutrašnjoj politici, a niti u izvanjskoj. Sve je ostalo pri starom.

U takovoj situaciji zatekao je Austro-Ugarsku balkanski rat, balkansko-jugoslavenska buržoaska revolucija. I jugoslavensko pitanje počelo se rješevati vlastitom snagom bez Austro-Ugarske i protiv Austro-Ugarske. S feudalnom i reakcionarnom Turskom poražena je ujedno i austro-ugarska politika konzerviranja odnošaja na jugoistoku Evrope. Austro-Ugarska doživjela je dakle balkanskim ratom poraz, koji je međjutim danas još u toliko djelomičan, jer je budućnosti ostavljeno, da riješi jugoslavensko pitanje, u koliko ono zahvaća i unutar Austro-Ugarske. Kakvo će to rješenje biti, danas je već izvan svake dvojbe. Rješenje će biti u znaku demokracije i ujedinjenja Jugoslavena, samo je još pitanje, kako će kraj toga proći Austro-Ugarska. Početak rješavanja jugoslavenskog problema na način, kako se to dogodilo balkanskim ratom, pokazuje, da su se šanse Austro-Ugarske znatno pogoršale.

Aneksija Bosne i Hercegovine izazvala je u socijalističkom jugoslavenskom pokretu nove orijentacije. Bilo je očito, da je započelo razdoblje sudbonosno po naš narodni bitak i po cijelu našu nacionalnu budućnost. I to je jednako vrijedilo za Jugoslavena u Austro-Ugarskoj, kao i za Jugoslavena izvan Austro-Ugarske na Balkanu. Logična posljedica bila je, da je 21. i 22. novembra 1909. održavana prva jugoslavenska socijalistička konferenca u Ljubljani, a 7., 8. i 9. januara 1910. da je održavana prva socijalno demokratska balkanska konferenca u Beogradu. Ove dvije konferencije utvrdile su socijalističko stajalište prema jugoslavenskom i balkanskom problemu.

Ponajprije pozabavimo se jugoslavenskom socijalističkom konferencom u Ljubljani. Tu je među ostalim zaključeno slijedeće:

1. Jugoslaveni Austro-Ugarske smatraju za svoj konačni cilj narodno-političkih svojih težnja: potpuno nacionalno ujedinjenje svih Jugoslavena bez obzira na različnost imena, vjere, načina pravopisanja i dialekta, odnosno jezika.

2. Kao dijelovi jednog velikog jedinstvenog naroda težimo, da se konstituiramo kao jedinstveni narod bez obzira na sve umjetno načinjene državopravne i političke ograde, imajući želju za zajedničkim nacionalno autonomnim životom, kao slobodna cjelina unutar potpunoma demokratske konfederacije naroda.

3. Put do toga konačnoga cilja jest neumorni rad i borba na osnovu postojećih realnih političkih odnosa i uređaba današnje dualističke Austro-Ugarske za njenu potpunu demokraciju u svim njenim narodno-političkim i državnim tijelima. Naročito je od životne važnosti borba za opće, jednako, izravno i tajno pravo glasa za ugarski, hrvatski, bosansko hercegovački i za sve austrijske pokrajinske sabore, te se i stoga sve političko nastojanje i koncentriranje svih snaga u tom pravcu, a u prirodnom obliku djelovanja jugoslavenskih socijalno-demokratskih stranaka, proglašuje njihovim najprečim i najvažnijim zadatkom.

Osim toga zaključeno je još slijedeće:

Južni Slaveni pocijepani ne samo politički na osam državnih, odnosno upravnih teritorija, nego i kulturno u četiri dijela, nazivajući se narodima, oslabljeni su tako, da žive tek fiktivno

samostalnim narodnim životom, nemajući u sadanjoj situaciji potrebnih uslova za stvaranje takovih kulturnih prilika i pozicija, e bi se mogli kao narod ili narodi povoljno razvijati uz ostale kulturne narode.

Istina je, da su se pojedini dijelovi Južnog Slavenstva uslijed političke pocijepanosti, uslijed dodira sa raznim tuđim narodima, uslijed utjecaja raznih ekonomskih sfera, u mnogome pogledu veoma diferencirali. Ali opet je istina, da sve tijekom vremena nastale razlike po svojoj naravi i po svojoj veličini nijesu takove, e bi opravdavale separatizam pojedinih dijelova i cijepanje u četiri naroda. Pogotovo je štetan taj separatizam, dok nijedan narodni dio nema snage, da usavrši svoj narodni život. Usuprot mogli bi svi dijelovi kao jedna narodna cjelina stvoriti sebi sve uvjete narodnog života i snažnog kulturnog razvitka u korist sebi i vasionoj kulturi.

Jugoslavenska socijalna demokracija smatra sedanje jugoslavenske narode tek elementima, koji imaju da stvore jedinstveni narod, te konstatira, da treba u svrhu ostvarenja ovog jedinstva svrsishodnog jedinstvenog, kulturnog i političkog rada bez obzira na današnje političke formacije i granice. Naročito smatra ona potrebnim sporazumak o jednom narodnom jeziku i pravopisu, kao prvim preduvjetima punoga, jedinstvenoga narodnoga života Jugoslavena. Ovo se ali daje postići tek sustavnom kulturnom politikom kot svijuu dijelova ovoga naroda.

Citirani ovi zaključci posvema su jasni i ne trebaju tumačenja. No ipak držim, da je za upoznanje tendenca, koje su tada postojale u jugoslavenskom socijalističkom pokretu, nužno citirati još i slijedeće izvode iz referata pisca ovog članka na jugoslavenskoj socijalističkoj konferenci u Ljubljani:

»Aneksija Bosne jest stožerni ugao, od kojega proizlaze dvije političke težnje. Jedna se očito zapaža izvan Austro-Ugarske, a druga u njoj. Današnja građanska Srbija traži na sve strane veze i sporazumljivanja. Od Austro-Ugarske kakova je danas, ne može da išto očekuje, osim daljnje produženje ekonomske svoje zavisnosti, pa stoga traži zajedno s Bugarskom drugo rješenje. To je konfederacija balkanskih država. Socijalna demokracija ovih država naprotiv ide za balkanskom konfederacijom slobodnih naroda.

»Jugoslavenska socijalna demokracija smatra sadašnjim svojim zadatkom rad oko preobrazbe ove Austro-Ugarske, u kojoj nam je živjeti i raditi. Mi nalazimo jedino za nas moguće

rješenje kraj postojećih odnošaja u konfederaciji austro-ugarskih naroda, konstituiranih na osnovu nacionalnih autonomija sa personalnim principom, a unutar jedne gospodarske cjeline, kao prirodno probitačnog ekonomskog područja.

»Ove dvije težnje postoje, jer je naravno tako. Ali one ne će biti jedna nasuprot drugoj, već će da paralelno teku, a to može i da donese koristi. Ta, eto ni Bosna ne bi dobila ustav, kad ga ne bi bilo u Turskoj! Neka dakle nastoje naši jugoslavenski drugovi izvan monarkije oko konfederacije balkanskih naroda, jer će to i nama koristiti. Koristit će nam u toliko ova težnja, što će Austro-Ugarska iz nužde, da u ovom konkurentnom boju pobijedi, doći i sama prije do preobraženja. A tada, bude li taj čin proizveden, ne će biti više imperijalističke Austro-Ugarske, već neutralna, nemilitaristička država sa slobodnim narodima u njoj. Tada će i pitanje sjedinjenja za cjelokupno jugoslavenstvo biti mnogo i mnogo bliže rješenju. Neka se Jugoslaveni uzmognu u ovoj državi konstituirati na osnovu nacionalne autonomije u jedan politički narod, to je i njegovo općenito ujedinjenje gotova stvar.

»Zato trebamo ali kulturnoga rada, paralelnoga kod sviju, a ipak jedinstvenoga. Taj će nam rad oko kulturnoga jedinstva biti snažno pomagalo i znatan faktor do političkoga ujedinjenja. Budu li preduvjeti za to tu, pa ostanu tada i dalje zaprieke, koje će da nam sprječavaju djelo našega sjedinjenja, onda ne ćemo prezati, pa makar mi svi Jugoslaveni na Balkanu postali veleizdajnicima, kako li se to već danas rado veli. Mi nijesmo za uzeti ni za jednu državu, ali radije biramo onu, koja nam daje više mogućnosti za naš kulturni, ekonomski i politički život i razvoj!

»To je naš veliki cilj i odlučan zadatak, a socijalizam, koji već danas veže sav jugoslavenski proletarijat čvrstim vezom ekonomskih jedinstvenih interesa, sigurno će pobijediti. Sa ovom težnjom i uzimajući za podnožje svoje proletarski ekonomski osnov socijalizam postaje nosiocem naše narodne jugoslavenske misli uopće.

»Preostaje nam jošte djelovanje na političkome polju. Na kulturnom polju ostvarujmo nacionalno naše jedinstvo Jugoslavena uopće, na ekonomskom većimo sav naš narod u jednu cjelinu na osnovu njegovih skupnih interesa kao proletarski narod, a u političkom nastojmo potpunom demokratizacijom cijele

Austro-Ugarske u svim njenim narodno-političkim i državnim tijelima pripremiti tlo za njenu preobrazbu — i eto pokazat ćemo, da izvan socijalizma nema pravoga rješenja našega narodnoga pitanja, ni jugoslavenskog problema uopće, a niti problema Austro-Ugarske!«

III.

Predjimo sada k prvoj socijalno demokratskoj balkanskoj konferenciji, koja je bila kraj tadanjih istočnjačkih revolucija i kontrarevolucionarne aneksije Bosne i Hercegovine više nego logična pojava. Na njoj je zaključeno slijedeće:

Pod nametnutim tutorstvom i pretežnim utjecajem evropske diplomacije, kao instrumenta ekspanzivne politike evropskog kapitalizma, stvoreni su u historičkoj prošlosti na jugoistoku Evrope, a naročito na Balkanskom Poluotoku, teritorijalni i nacionalni odnosi, koji sprečavaju moderni ekonomski i kulturni razvitak naroda i stoje u najoštrijoj suprotnosti sa njegovim interesima i potrebama. Iz te suprotnosti potječu sve krize, potresi i događaji koje evropska diplomacija i njeni monarhističko-reakcionarni agenti na Balkanu upotrebljavaju kao pretekst za održanje te politike miješanja, tutorisanja, osvajanja i reakcije.

Nasuprot tome prva socijaldemokratska balkanska konferencija ističe da su pokreti i borbe naroda na jugoistoku Evrope i Balkanu, koji imaju kulturnih pogodaba za razvijanje, izraz neodoljive težnje za ekonomskim i kulturnim oslobodjenjem.

S jedne strane: U koliko su se brže proredjivale oblasti za kolonijalno osvajanje, koje nisu ni od koga pritisknute, u toliko je evropski kapitalizam, da bi plasirao suviše eksploatacije proletarijata u zemlji, surevnjivije jurišao na agrarne, industrijski nerazvijene i politički bezotporne zemlje. Putem naplate interesa na date zajmove i ekstraprofita na uložene kapitale u poduzeća neogranično koncesijonirana, putem trgovinskih ugovora i mreže saobraćajnih taksa, evropski kapitalizam je uvukao Balkan i zemlje i narode na jugoistoku Evrope u opseg svoje bezdušne eksploatacije, isorpljujući njihove ekonomske snage, sprečavajući njihov razvitak i njihovo napredovanje ugrožavajući im i sam opstanak.

S druge strane: Promjenama, koje je pobjedni hod kapitalizma izazvao u uslovima gospodarskog života u ovim zemljama postaje neshvatljiva teritorijalna i nacionalna razdrobljenost, koja

danas postoji. Sve napredne sile naroda moraju težiti da se oslobode partikularizma i zatvorenosti, koje odgovaraju jedino patrijarhalnosti i ograničenosti života na župu i selo, čestih granica, koje razjedinjuju bilo narode istog jezika, iste narodnosti i kulture, bilo zemlje, koje su jedna na drugu ekonomski i politički upućene i direktnih i indirektnih tuđjih režima, koji otržu narodu iz ruku njegovu sudbinu.

Ali dokle radnička klasa, svojom klasnom borbom, faktički pomaže ostvarenje ovih pitanja, dotle kapitalistička buržoazija pri postojećim ekonomskim, političkim i nacionalnim uslovima na jugoistoku Evrope, pomognuta monarhizmom stvara nov nacionalni antagonizam, koji sprečava rješenje balkanskog pitanja putem ujedinjenja naroda.

Priznajući nužnost i opravdanost ovih težnja prva socijaldemokratska balkanska konferencija stoji na gledištu, da se njihovo ostvarenje može postići jedino zbiranjem ekonomskih snaga u cjeline, uklanjanjem umjetno postavljenih granica, omogućivanjem pune uzajamnosti i zajedničke u životu i odbrani od zajedničke opasnosti. Zbog toga konferencija stavlja u dužnost socijalnoj demokraciji, da najenergičnije suzbija svaki antagonizam između naroda na jugoistoku Evrope i radi na njihovom zbliženju, a da svesrdno potpomaže sve težnje za punom demokratskom samoupravom i nezavisnošću naroda, koje su prvi uslov da se pitanje života ovih naroda otme iz ruku njihovih stranih i domaćih reakcionarnih gospodara i uravna put za grupisanje, koje moderni ekonomski razvitak iziskuje kao jedinu garanciju ekonomske i političke samostalnosti. U prvom redu, to mora željeti socijalna demokracija ne samo zbog toga što bi tako rješenje pitanja najbolje odgovaralo interesima općeg društvenog napretka, već i zbog toga, što je njen rad stalno uslovljen razvitkom naroda u kome djela i što se sile klasne borbe najpunije razvijaju u nezavisnim narodima.

Prva socijaldemokratska balkanska konferencija naročito ističe, da se ta neodložna promjena ne može izvesti u smislu narodnih interesa ni militarističkom politikom balkanskih monarhija i reakcionarnih buržoaskih režima, koja na protiv sije međusobni antagonizam, mržnju i nepovjerenje i satire ekonomske i političke moći naroda, ni oslanjanjem i apeliranjem na kapitalističke evropske države, čije se vladajuće klase, bile one

apsolutističke ili republikanske, nacionalne ili nacionalitetne, ne mogu i ne će svojevóljno odreći svoga povlašćenog položaja i osvajačke politike. Kao politički predstavnik radničke klase, koju ne dijeli nacionalni antagonizam vladajućih klasa, socijalna demokracija ima tu važnu zadaću da bude najsvijestiji, najodlučniji i najdosljedniji nosilac ideje solidarnosti naroda na jugoistoku Evrope i da klasnom borbom proletarijata snaži otpornu moć naroda prema zavojevačkoj politici evropskog kapitalizma. U prvom redu to treba da važi prema imperijalističkim težnjama Austro-Ugarske i utjecaju ruskoga carizma, koji se predaje svojoj lihvarskoj i krvavoj politici na Balkanu u toliko nestrpljivije, u koliko je jače potisnut sa dalekog Istoka i u većem neprijateljstvu sa narodima u zemlji.

Značenje ove prve socijalno demokratske balkanske konference kao i ocjena njenih zaključaka nalazi se u ovom karakterističkom komentaru, kojega je pridodalo gornjim zaključcima, glavno glasilo hrvatske socijalne demokracije »Slobodna Riječ«:

»Balkan — a tu uključujemo i nas Jugoslaveni u Austro-Ugarskoj — jest u kolonijalnom položaju, a iz toga položaja ne će i ne može buržoazija da oslobodi naroda već ga tek može da vodi iz klaonice u klaonicu. Oslobodjenje moći će samo da proizvede socijalna demokracija sa svojim socijalizmom, političkim demokratizmom i kulturnim nacionalnim jedinstvom jugoslovenskog proletarijata. Ova I. balkanska socijalno-demokratska konferenca znači udaranje osnova te pripremanje nacionalne i socijalne revolucije proletarskih balkanskih naroda.«

IV.

Od toga vremena mnogo se toga zbilo i promijenilo. Prije svega pokazalo se, da Austrija — a pod time mislimo cijelu Austro-Ugarsku — ostaje uvijek ona ista stara feudalna i reakcionarna Austrija. Niti samo opće pravo glasa ne može u njoj da djeluje oživljujuće, osvježujuće i pomladajuće. Austrija ostaje vječno samo Austrija, a narodi njeni puka su igračka vlastodržačkih želja, volja in prohtjeva. Kad bi bio itko htio da dokaže, kako li je Austrija nesposobna za svaki razvoj, ne bi to bio mogao bolje izvesti, nego li što je učinila sama Austrija u ovih četiri do pet godina od aneksije Bosne i Hercegovine ovamo. Jer koje li su bile metode austrijskog vladanja u to vrijeme? Veleizdajnički proces sa svojim Nastićima, Friedjungov proces sa Vasićima,

komesarijat sa Cuvajima itd. Dakle jednom riječju, sistem provokacije, reakcionarne diktature i suspenzije svih postojećih političkih i građanskih prava!

Vrhunac pak dosegla je Austrija time, što je svoje metode unutarnjega vladanja prenijela i na područje izvanjske politike. Falzifikati i provokacije u aferi Prohaska i u aferi fratra Palića korespondentne su pojave provokatorne azefske nutrašnje politike austro-ugarske monarkije.

Ovakove teške kušnje ne mogu proći a da ne ostave duboki trag u narodu, kome su bile namijenjene, kao što je to bio slučaj sa Jugoslavenima u Austro-Ugarskoj i izvan nje. A to tim više ne, jer je aneksija Bosne i Hercegovine bila zapravo za balkanske Jugoslavena, a specijalno za Srbe, drugo Kosovo polje. Ali Austrija nije mogla da shvati ni tu najjednostavniju istinu i činjenicu. Ili, ako bi to i jest shvaćala, nije marila zato, pouzdavajući se slijepo u svoju pregolemu silu.

Medjutim ovo drugo Kosovo polje učinilo je čudesa. Ono je upravo preporodilo i očeličilo jugoslavenski elemenat na Balkanu. Ono ga je potaklo, da traži riješenje jugoslavenskoga pitanja, to jest pitanja svoje egzistencije vlastitom snagom bez Austro-Ugarske i protiv Austro-Ugarske. Sudbina je htjela, da se jugoslavensko pitanje počelo ponajprije rješavati uništenjem Turske, to jest tamo, gdje je završena prva faza razvoja Jugoslavena, naime kod osvećenja prvoga Kosova!

Gledamo li očima historičara na prošlost i sadašnjost Balkana, onda vidjamo, da su balkanske jugoslavenske države pale pod tursko ropstvo zato, jer su kao feudalne države došle u sukob sa novim, mladim i demokratskim narodom. Turci su bili u prvome svojem razdoblju demokratski narod, pred kojim su morale padati i rušiti se feudalne države. Za narod tih feudalnih država bio je jednak položaj pod režimom feudalizma kao i pod vladavinom Turaka, pak je on zato i bio indifirentan obrani države. Feudalizam na Balkanu učinio je dakle od Turaka osvajački narod, koji je Balkan i Austro-Ugarsku tako reći jednim mahom osvojio. No zajedno s pobjedničkim plijenom Turci su importirali u svoju državu i feudalizam, a taj ih je konačno i upropatio. Turci su uništili jugoslavenski feudalizam, tako da su Jugoslaveni postali narod skroz naskroz demokratski. Time je pak na Balkanu bila stvorena situacija upravo onakova — samo sa izmijenjenim ulogama — kao što je bila prije 500 godina, kad su nestajale na Balkanu jugoslavenske države pred invazijom demo-

kratskoga naroda turskoga, koji još tada nije bio podijeljen na kaste i klase kao u »kulturnoj« Evropi, te kod kojega je još vladala u punom smislu riječi jednakost i ravnopravnost čovjeka. I Turske je sada nestalo. Ona je strovaljena zajedno sa svojim feudalizmom u propast.

Austro-Ugarska je sa svojim feudalnim vladavinskim sustavom i nacionalnim svojim problemima posvema slična Turskoj. A slična je i u tome, što je i ona pripremila Jugoslavenima jedno Kosovo. Austro-Ugarska je znala da anektira dvije jugoslavenske provincije, ali riješiti svoje jugoslavensko pitanje nije dosada znala, a niti će ga moći riješiti u buduću. Feudalna i reakcionarna Austro-Ugarska ne može uopćeriješiti nacionalno-državni problem jednog demokratskog naroda! Zato ne može riješiti ni problem jugoslavenski! Eto u tome je težište problema. Austro-Ugarska je uspjela, da si utjelovi mnogo provincija i zemalja jugoslavenskih, ali paradoksnu je, a ipak istinitu, da si ona sve to više otudjuje jugoslavenski narod, u koliko više pridobiva i anektira njegove zemlje!

Austro-Ugarska imala je u času aneksije Bosne i Hercegovine toliko prednosti, da je upravo izgledala predestiniranom, da riješi jugoslavensko pitanje. To nijesu prazne riječi. Sam srpski ministar izvanjskih posala dr. Milovanović izjavio se u najtežem času po Srbiju, u debati u srpskoj narodnoj skupštini o aneksiji Bosne i Hercegovine, na slijedeći način: »Srbija i srpski narod na Balkanu u glavnome, a u Bosni i Hercegovini naročito, mogli bi da budu vezom između Austro-Ugarske i balkanskog poluotoka. Ali zato bi bilo nužno, da se Austrija potpunoma uživi u ulogu, koja joj je u našem i evropskom interesu opredijeljena njenim vlastitim sastavom. Zadaća Austrije jest, da bude tvorac mira među germanskim, slavenskim i latinskim svijetom. U jednoj takovoj ulozi Austrija bi oko sebe sabrala sve slobodne i nezavisne balkanske države, ali takova uloga dakako da isključuje svako nasilje i svako osvajanje.« A jedan od vodja vladajuće stranke, Stojan Protić rekao je istom zgodom ovo: »Između nas i Austro-Ugarske, između balkanskih država i te monarkije može samo tada biti mira, i dobrog susjedstva, ako li Austro-Ugarska odustane od toga, da bude vevlast, i ako se odluči, da preuzme ulogu jedne istočne Švajcarske.«

Austro-Ugarska propustila je svoj historički momenat i razvoj pošao je dalje. Austro-Ugarska mjesto da preuzame na Bal-

kanu hegemoniju kao najveća jugoslavenska država, da širi kulturu i civilizaciju među balkanske narode, stvorila je među Jugoslavenima najveći kaos i iredentu, udarivši smjerom kolonijalno-kapitalističke eksploatacije. O konstituiranju jedinstvenoga jugoslavenskoga naroda pod njenom zaštitom nema dakako ni govora, a o konfederaciji slobodnih naroda austro-ugarskih jošte manje. Jugoslavenska socijalistička konferenca iznijela je dakle samo lijepe želje, no neostvarive zato, jer reakcionarna i feudalna Austro-Ugarska nije bila sposobna za demokratski i napredni razvitak, za slobodu i autonomiju naroda, a kamo li da bude tvorcem jedinstva jednoga naroda!

Nasuprot prva socijalno demokratska balkanska konferenca bila je sa svojim zaključcima bolje sreće. Demokratska buržoazija na Balkanu pokazala se pristupačnijom demokratskome stanovištu jugoslavenske i balkanske socijalne demokracije. I ako balkanski savez nije ono, što bi odgovaralo idejama prve balkanske konference, naime republikanska federacija slobodnih balkanskih naroda, to je ipak početak federacije na Balkanu i djelo solidarnosti balkanskih država, a to je bezuvjetni napredak prema predjašnjem stanju. Pa došlo što mu drago, ideja federacije na Balkanu ne će se moći više iskorjeniti, njoj pripada budućnost, nju traži društveni razvoj.

Aneksijom Bosne i Hercegovine bila je ravnoteža na Balkanu poremećena. Austro-Ugarska postala je najveća jugoslavenska država. No nakon nepunih pet godina situacija je balkanskim ratom promijenjena iz temelja. Jugoslaveni su počeli rješavati svoje pitanje bez Austro-Ugarske i protiv Austro-Ugarske, a ona, koja je još 1908. bila u ofenzivi, danas je u defenzivi, preuzevši potpunoma ulogu Turske. Jugoslavensko je pitanje naime riješeno na jednoj strani, u feudalnoj i reakcionarnoj Turskoj, pak sada preostaje još da ga se riješi na drugoj strani, u feudalnoj i reakcionarnoj Austro-Ugarskoj. Istodobno su tako reći ulogu Macedonije preuzele zemlje austrijskih Jugoslavena. Austro-Ugarska preuzela je u cijelosti Tursku baštinu, a to znači, da je postala izvorom opasnosti i konflikata u Evropi, a naročito na Balkanu.

V.

Jugoslavensko pitanje stupa tek sada u svoj odlučni stadij. Ko će ga riješiti i kako će ga riješiti?

Prije nego li se odgovori na ovo pitanje, uputno je upozoriti na jednu historičku analogiju. Mislim na analogiju između sadašnjega stanja jugoslavenskoga pitanja i između problema njemačkoga ujedinjenja u pedesetim i šezdesetim godinama prošloga stoljeća. Svi tadašnji socijalistički njemački prvaci kao Lassalle, Marx i Engels, te Bebel bili si jednakoga mnijenja, da će samo narodna revolucija dovesti do ujedinjenja njemačkoga naroda. Ali ovo načelno istovjetno gledište nije ipak spriječilo, a da se Lassalle ne prikloni više u svojoj političkoj taktici Pruskoj, a Bebel da ne požali, što nije u prusko-austrijskom ratu godine 1866. pobijedila Austrija. Lassalle je bio toliki neprijatelj austrijskoga reakcionarstva, da je pod svu cijenu želio uništenje Austrije. Bebel nasuprot žali u svojim memoirima, što je u ratu pobijedila Pruska, jer je tako otkinuto deset milijuna Njemaca iz opće njemačke zajednice, a uz to je Njemačka postala domenom pruske reakcije. Pobjeda Austrije imala bi po Bebelu zasigurno konačnu posljedicu demokratsku revoluciju i ujedinjenje svega njemačkoga naroda, jer bi pobjedonosna Austrija bila prisilila svojom reakcionarnom politikom njemački narod na taj korak, a kako je ona narodnosna i slaba država, to bi narod bio mogao i uspjeti.

Ispoređujući njemačko ujedinjenje s jugoslavenskim problemom, vidimo, da je aneksijom Bosne i Hercegovine Austrija faktično obavila onaj dio svoje misije, koji joj pripisuje Bebel gledom na njemačko pitanje u slučaju, kad bi bila 1866. pobijedila! Sada preostaje samo još pitanje, da li će se jugoslavenski problem riješiti mirno, to jest nutarnjom demokratskom revolucijom u Austro-Ugarskoj, koja bi mogla onda da preuzme ulogu koncentracijske točke za slobodne i samostalne balkanske narode, služeći kao posrednik između Balkana i Evrope, dakle kao istočna Švicarska — ili će se jugoslavenski problem riješiti ratom između balkanske demokracije i austrijske feudalne reakcije? U svakom slučaju bezuvjetno se nalazi rješenje jugoslavenskog pitanja u demokraciji i ujedinjenju.

Nije naša socijalistička zadaća, da se angažujemo za ovu ili onu državu, historička nužda obavlja već sama taj posao, da pomaže jednu državu protiv druge. I kao što je nekoć historička nužda dosudila propast feudalnim državama na Balkanu od demokratskoga turskoga naroda, tako i danas pomaže ta ista historička nužda balkanskim narodima protiv Turske i Austro-Ugarske. Naša socijalistička dužnost jest samo, da pomažemo

tendence razvoja vlastite snage jugoslaven-
skoga naroda. I ništa više!

Socijalna demokracija je revolucionarna stranka, i zato ona ne može da veže svoju sudbinu bilo uz koju od postojećih država. Ova ili ona država može tek da posluži svojim manjim ili većim demokratizmom kao instrumenat razvoja i napretka u izvjesnom pravcu i vremenu, ali i to je sve. Socijalna demokracija već je na prvoj jugoslavenskoj i balkanskoj konferenci prihvatila revolucionarno gledište na jugoslavensko i balkansko pitanje. Riješenje, koje si ona zamišlja, jest istovremena nacionalna i socijalna revolucija. Buržoazija može tek da vodi narode iz klaonice u klaonicu, ali ih potpuno osloboditi ne može. Zato je jedino riješenje: demokratska revolucija jugoslavenskog i balkanskog puka!

No revolucija nije tako malena stvar, pogotovo ne revolucija, kako si ju zamišlja socijalna demokracija. Buržoaskie revolucije bile su vazda revolucije manjine, to jest sorazmjerno malobrojne društvene klase, koja je predstavljala u ono vrijeme društveni razvoj i napredak. Toga radi su vazda i široke mase naroda aktivno podupirale buržoaskie revolucije. Revolucija, koju socijalna demokracija propagira, ima da bude revolucija većine, dakle vlastito djelo samih širokih narodnih masa. Ali zato tim većma moraju biti u interesu ojačanja i osposobljenja za svoj historijski zadatak dovedene jugoslavenske narodne mase do spoznaje svojega narodnoga jedinstva, u smislu zaključaka prve jugoslavenske konference, te do usvojenja zahtjeva za punom demokratskom samoupravom i nezavisnošću naroda u općoj zajedničkoj konfederaciji, u smislu zaključaka prve balkanske konference.

Zadaća će biti druge socijalističke jugoslavenske i balkanske konference, da pobliže označe put k ujedinjenju i demokratskoj zajednici proletarskih balkanskih, a naročito jugoslavenskog, naroda, to jest put k potpunoj nacionalnoj i socijalnoj revoluciji, k potpunom nacionalnom i socijalnom oslobodjenju!

Sanctio pragmatica.

Dne 19. aprila 1713. se je zbrala v dvorani tajnih svetnikov na dunajskem cesarskem dvoru sijajna družba: Ministri, tajni svetniki, ogrski Judex curiae, češki kancelar, ogrski kancelar, erdeljski podkancelar, španski državni tajnik, nadškof valencijski, pred vsemi pa cesar Karol VI. Sedeč na prestolu pod baldahinom je dal vladar prečitati obiteljsko pogodbo svojega očeta Leopolda, sklenjeno s sinovoma Josipom in Karolom iz leta 1703., takozvani pactum mutuae successionis.

Odkar so se pokazali prvi megleni obrisi onega deželnega kompleksa, iz katerega se je sčasoma izkristalizirala Avstrija, je bila zgodovina teh krajev, njih narodov in njih vladarjev nenavadno raznovrstna in živahna, polna bojev, intrig, kupčij in drugih zanimivih dogodkov. Dežele so prehajale iz roke v roko, spajale so se in trgale, pa zopet družile, tako da se je zemljevid venomer izpreminjal. Razum vojn so odločevali o usodi narodov in dežel zlasti zakoni v vladarskih krogih. Dolga je bila doba, ko so veljale dežele kratkomalo za vladarsko last, in se je menjavala državna posest po enakih načelih kakor privatna. Pravica sile, ohranjena iz najstarejših časov človeštva, dedščina še iz dobe živalstva, je bila na čelu vsega prava. Poraz sovražnika je dajal zmagovalcu vso oblast in uničeval vse starejše pravice. A kakor dobiva nevesta v navadnem življenju doto, če je kaj pri hiši, so s kneževskimi porokami tudi dežele dobivale nove gospodarje. V tem oziru je imela Avstrija toliko sreče, da jo je izražal celo pregovor: Bela gerant alii, tu felix Austria, nube!

Kakor je bilo na ta način v ugodnih okoliščinah lahko pridobivanje, tako tudi izgubljanje ni bilo posebno težko. Skoraj čez noč so nastajale velike deželne zveze; nenadoma so se pa zopet delile in trgale. Kakor v privatnem pravu so otroci zahtevali dedščino po stariših, in dežele so bile prav tako pogostoma predmeti sporov kakor med navadnim prebivalstvom njive in travniki, krave in omare. Ali med tem ko se procesi zaradi vsakdanjih testamentov opravljajo pred sodiščem, so se spori zaradi dinastičnih dedščin pogostoma reševali na bojišču in stroški so se plačevali z rdečo krvjo.

Bodočnost držav je bila v teh razmerah skrajno negotova, ker se ni dal otroški blagoslov nikakor vnaprej preračunati. Vsako priliko kakšnega dednega spora so pa z velikim veseljem porabili tudi oddaljeni, včasih zelo problematični sorodniki, močni sosedje

in vsakovrstni tekmeči, ki so izkušali vsako nejasnost razjasniti sebi v prid. Če so v kakšni skupini še iz teh ali onih razlogov živele kakšne centrifugalne sile, je bila možnost razpada tem večja. Taka stremjenja pa so bila zelo razumljiva v dobi, ko države niso slonele na narodih, ko sploh ni bilo narodne zavesti, ko pa so živeli spomini na nekdanjo oblast v onih, ki so jo izgubili, in ko je častihlepnost posameznih plemenitašev z večjo ali manjšo realno upravičenostjo lahko gojila drzne, ponosne nade.

V onih deželnih skupinah, ki so se po vsakovrstnih avanturah združile pod habsburško oblastjo, je bilo dovolj elementov, ki so silili iz enote. Bilo je pa tudi drugod veliko poželjivih oči, ki so se upirale v te dežele in upale, da pride čas, ko bo roka lahko pograbila, kar so sesali pogledi.

Ogrska je pripadla Habsburžanom ko je Ivan Zapoljski podlegel Ferdinandu; ali boji niso bili s tem končani, upornost je neprenehoma tlela dalje in vsakčas je izbruhnil njen plamen. Še začetkom 18. stoletja je Rakocijeva vstaja in proglasitev ogrske neodvisnosti v Inodu povzročala Dunaju velike preglavice. Usoda Češke se je odločila v bitki na Beli Gori 8. novembra 1620., v kateri je bilo češko plemstvo poraženo; usmrtitve, pregnanstva in konfiskacije, zator nekatoških cerkev in uničenje ustave, ki je sledilo katastrofi, je zapustilo v deželi polno bridkosti in ogorčenosti. Veliko nezadovoljstvo je bilo v planinskih deželah zaradi Ferdinandovega pokatoličevanja. Turki so bili še le pod Leopoldom premagani; leta 1699. jim je mir v Karlovcih odvzel ozemlje med Donavo in Tiso, ali nihče še ni mogel prisegati, da je turška nevarnost odvrnjena za vse čase. Francija je prežala na Španijo, drugi sosedje pa so imeli druge želje.

Dne 1. novembra 1700. je umrl Karol II., zadnji Habsburžan na španskem prestolu. Avstrijski cesar Leopold I. je zahteval nasledstvo za svojega drugega sina Karla, kakor se je francoski kralj Ljudevit XIV. odrekel svojim pretveznim pravicam do španske dedščine v prid vojvodi Filipu anžujskemu, ki je prišel 18. februarja 1701. v Madrid kot kralj. Francoski Ljudevit in nemški Leopold sta se sklicevala na pravice sorodstva. Oba sta bila sinova španskih princes. Oba sta imela španske princeze za žene. Iz spora za lepo dedščino je nastala vojna, ki je spravila malone vso Evropo po konci, in se je razširila še preko morja.

Za Leopolda pa ni bila Španija edino vprašanje. Josip, njegov prvi sin, je imel dve hčeri, pa nobenega sina, njegov brat Karol, ki naj bi dobil špansko krono, pa sploh še ni bil oženjen. Kakor v Španiji po smrti Karla II. bi se bilo tudi tukaj lahko zgo-

dilo, da izumre moški rod; in kaj bi tedaj moglo nastati, je kazala španska vojna.

Skrbi, ki so rojile Leopoldu po glavi, so porodile dne 12. septembra 1703. tajni pakt z njegovima sinovima. Cesar je tedaj še upal, da pribori sreča orožja mlajšemu Karlu špansko krono, starejši Josip pa je imel slediti očetu. V eni in drugi liniji je bilo nasledstvo pridržano sinovom po pravu prvenstva; če bi tu ali tam izumrl moški rod, pripade pravo nasledstva prvorojeni hčeri; ako bi pa ena ali druga loza popolnoma izumrla, se združi vsa posest v obitelji. Tako je bilo dogovorjeno »za blaginjo krščanstva«.

Leopold ni čakal konca španske vojne, ki je trajala dvanajst let. 5. maja l. 1705. je umrl, in Josip I. mu je bil naslednik. Njegova vlada je bila kratkotrajna. Že 17. aprila 1711. je legel v grob, in ker ni imel sinov, je zasedel mlajši brat Karol VI. izpraznjeni prestol. Otrok takrat sploh še ni imel. Vprašanje bodočnosti je postalo tem akutnejše, ker je bilo pravo nasledstvo v deželah različno. Veljavnost tajne pogodbe med očetom in sinovima je bila dvomljiva. Razumtega tudi niso bile razmere več tako kakor ob sklepu pakta. Karol VI. je bil še edini moški Habsburžan; njegove nade na špansko krono pa so medtem že zelo splahnele, dasi je bilo francosko orožje dolgo časa nesrečno, tako da je bil že Ljudevit prosil za mir in bi ga bil tudi podpisal z velikimi žrtvami, če ne bi bili zahtevali od njega, da naj s svojo vojsko pomaga izgnati svojega vnuka iz Španije. Po zimi leta 1710. se je vojna sreča obrnila, Angleži so bili 8. decembra ujeti, Starhemberg je bil dan pozneje premagan pri Villa Viciosa, 14. marca 1713. so Avstrijci definitivno kapitulirali in zapustili Španijo.

Preden se je to zgodilo, je pa storil hrvaški sabor v Zagrebu važen sklep, ki je pravzaprav spravil vprašanje nasledstva v tir. Meseca marca 1712. je sprejel predlog zagrebškega škofa in podbana, da pripada pravo nasledstva za Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo onemu vladarju, če izumre habsburška moška loza pa oni princesi iz habsburške rodovine, ki vlada na Dunaju in ima pod svojim gospodstvom Avstrijo, Kranjsko, Koroško in Štajersko. Hrvaški zgodovinarji imenujejo ta sklep hrvaško pragmatično sankcijo, in stranka prava opira manj hrvaško državno pravo.

Prva posledica tega koraka je bila velika nezadovoljnost na Ogrskem, kjer so že tedaj smatrali Hrvaško za neločljiv del svoje države. Ogrska je bila šele na požunjskem zboru l. 1688. priznala kraljevsko dedno pravo in se odrekla pravici volitvi kralja; ali to je veljalo samo za moško lozo, dočim je bila ženska po ogrskem pravu izključena od nasledstva. Konflikt med Ogrsko in Hrvaško

je bil torej očiten, in ogrski stanovi so protestirali na Dunaju. Da se reši ta spor in da bi Ogri priznali tudi žensko nasledstvo, je dal Karol sklicati v Požun ogrske zaupnike pod palatinovim predsedstvom. Naposled so ogrski stanovi izjavili, da priznajo pravo ženskega nasledstva, ako ga sprejmejo tudi stanovi ostalih dežel in sklenejo vzajemno »večno« zvezo, ki bi morala med drugim tudi skupno vzdržavati vojaške posadke proti Turkom in vsebovati tudi carinsko enoto.

Cesar Karol se ni oziral na te sklepe. Monarhizem je bil absoluten; ogrski pogoji pa so bili prav po tem, da bi ga občutno omejili. Iz avtokratičnega načela je izviral njegov sklep, da sam, *motu proprio* razglasi zakon novega nasledstva.

To se je zgodilo 19. aprila 1713.; patriotje pravijo, da je bil to rojstni dan sedanje Avstro-Ogrske. Na slavnostnem zboru je dal cesar prečitati *pactum mutuae successionis*, in potem je sam razložil, da »je vsled smrti svojega starejšega brata Josipa I. podedoval vsa njegova dedna kraljestva in dežele, ter da imajo vse skupaj ostati nerazdeljene pod oblastjo njegovih zakonskih moških telesnih dedičev de iure primogeniturae; če pa izumre moško deblo, imajo preiti nerazdeljivo pod oblast zakonskih hčera, vedno po redu in pravu prvorojenstva«. Ta zakon je označil za »*sanctio pragmatica*«, za slovesno, večno veljavno postavbo.

* *
*

Absolutistično načelo Karla VI. je moralo napraviti pomembno koncesijo. Avtoritativni razglas vladarja ni imel pričakovane učinka. Kakor se cesar prej ni oziral na ogrske pogoje, tako so zdaj ogrski stanovi ignorirali njegov zakon. Kmalu po monarhovi slovesni akciji so sklenili, da ima Ogrska svobodo voliti kralja, ako izumre moška loza Leopolda I. Verjetno je bilo, da pride Ogrska v ta položaj že po smrti Karla VI. Saj je bila pragmatična sankcija izdana zlasti z ozirom na ta slučaj. Cesar je vendar odnehal ter dal predložiti novi red stanovom, katerim je ukazal, da imajo »sprejeti te njegove naredbe po svoji dolžnosti in z vso pripravnostjo kot neizpremenljivo in za vso bodočnost veljavno določbo«, ter da jo imajo »razglasiti na javnih deželnih zborih in se ji pokoriti v vseh slučajih«.

Stanovi s te strani Litve so bili pridni. Prva je izpolnila cesarjev ukaz Gorenja Avstrija, potem so sledili deželni zbori drug drugemu. Na Ogrskem ni šlo tako gladko. Bilo je treba mnogo razpravljanja in pogajanja, cesar je moral poslati poseb-

nega komisarja tja, in še le po dolgem obotavljanju sta bila sprejeta zakonska članka I. in II. iz l. 1722/23., ki priznavata pragmatično sankcijo tudi za Ogrsko.

* *
*

Monarhija, ki se dandanašnji imenuje Avstro-Ogrsko, že davno ni enaka posesti Karla VI. Zgodovina je šla izza pragmatične sankcije svojo pot ne oziraje se mnogo na pisane zakone in pogodbe. Izpreminjala je zunanjo in notranjo obliko države in krojila njeno usodo po zakonih, ki so bili neodvisni od najslovesnejše izražene volje katerega-koli človeka.

Komaj je Marija Terezija po novi dedni pravici zasedla prestol svojega očeta, ko se je prvi oglasil pruski Friderik zahtevajoč večji del Šlezije zase. In ko se je po 7 letih, v katerih je bila skoraj vsa Evropa na nogah, sklenil mir v Cahah dne 18. oktobra 1748., je morala Marija Terezija predati Parmo, Piačenco in Gvastalo španskemu infantu don Filipu, nekatere milanske okraje pa Sardiniji, ko je že leta 1763. s hubertusburškim mirom priznala pruske zahteve v Šleziji. Za te izgube jo je potolažila pridobitev Bukovine od Turčije in inskega okraja. Že pred tem ji je razdelitev Poljske prinesla Gališko in Vladimir.

Pragmatična sankcija, iz monarhično-absolutističnega duha porojena, je imela za vedno centralistično tendenco. Monarhija je bila nastala iz najraznovrstnejših sestavin. Prejšnje državne samostalnosti so se morale uničiti, enote so se morale razbiti, različni narodi so se morali združiti, da je mogla iz posameznih delov nastati celota habsburške posesti. Ali kar se je bilo davno prej organsko razvijalo, se ni dalo kratkomalo izbrisati. Nova slika je bila pestra, posamezni deli so si ohranili svoje barve, spojitev še davno ni ustvarila enote. Dinastični interesi pa so jo zahtevali. Preleviti skupino novih delov v povsem enoten organizem je bila trajna želja vladarjev, ki so hoteli realno utrditi svojo posest. Logična posledica tega stremjenja je bila centralizacija in germanizacija; njen cilj je bila faktična Avstrija.

Proces notranjega izenačenja, popolnega uniformiranja in stapljanja, ki ga je zlasti pospeševal Jožef II., je začetka naletel na hud odpor. Centralizacija na eni in želja po ohranitvi individualnosti na drugi strani je porodila boj, ki ni nikoli popolnoma utihnil in še do današnjega dneva ni končal. Šele 11. avgusta 1804. je bil cilj pragmatične sankcije navidezno dosežen, ko se je cesar Franc razglasil za dednega cesarja Avstrije. Tudi to je v patri-

otičnih zgodovinah nekaki rojstni dan monarhije, ali pa vsaj njen krst. Ali do te dobe se je njena slika kljub pragmatični sankciji zopet bistveno izpremenila. Izgubila je Holandijo in Lombardijo, pridobila je še kos Galicije, kos Venecije, pa nekaj tirolske zemlje. Ali ko je šla Avstrija l. 1805. še enkrat v boj proti Franciji se je morala v Požunskem miru odreči vsej predni Avstriji, Tirolski in Veneciji, pa je dobila za to le Salzburško. Tretja francoska vojna l. 1809. pa jo je veljala Salzburško, inški okraj, Kranjsko, Goriško, Trst, beljaško okrožje, Istro, velik del Hrvaške in velik del Galicije. Zopet ni pragmatična sankcija nič pomagala in treba je bilo nove vojne 1813., da je dobila Lombardijo in Venecijo, Dalmacijo in izgubljene dedne dežele. Naposled je določil dunajski kongres njeno obličje.

Ko je bila strta Napoleonova moč, je diplomacija mislila, da so razmere v Evropi končno urejene za večnost. Prav tedaj pa se je pričela nova doba zgodovine, ki jo je bila signalizirala že francoska revolucija. Ta je bila pač navidezno premagana. Ali vse vojske Evrope niso mogle spraviti iz sveta vzrokov, iz katerih je bila revolucija porojena. Mladi kapitalizem, ki ga je dojila industrija in trgovino zahtevajoča tehnika, je koprnel po prostosti razvoja. Množeca se buržoazija je prihajala v ostre konflikte s fevdalizmom in absolutizmom; v ozadju pa je stal novi proletarijat, ki še ni razumel svojega položaja, čutil pa je težo razmer, ki je padala na njegove rame. Po zboljšanju svojega življenja hrepeneči, a večinoma nezavedni proletarijat je bil krepka pomožna četa nezadovoljnega meščanstva, in se je navduševal za vse njegove liberalne zahteve. Nasprotje med absolutizmom dinastij in večalimanj razvito buržoazijo je nahajalo poseben izraz v nacionalnem načelu. »Narod« je bilo meščanstvo, ki se je s svojo mlado močjo čutilo poklicano za vodilno vlogo; narodne pravice so bile zahteve meščanstva. Absolutizem je oviral njegov razvoj; absolutizem pa je bil tudi protinacionalen; v svojem interesu se je moralo meščanstvo lotiti boja zoper absolutizem, in storilo je to v imenu naroda. Kapitalizem je potreboval velik delokrog, obširnejše področje; meje malih držav so ga silno ovirale; stremljenje po narodnem združenju se je popolnoma ujemalo z ekspanzivno tendenco kapitalizma. Nacionalno enotna država je postala ideal buržoazije. Konflikt s številnimi malimi dinastijami, ki so videle v nacionalni združitvi svojo nevarnost, je bil neizogiben. Meščanski boji so dobili revolucionaren značaj.

Z domačimi konflikti, ki so se javljali po vsej Evropi, so bili neizogibno v zvezi zunanji spori in Avstrija je bila ob njih po-

sežno prizadeta. Italijansko koprnjenje po zjedinenju je moralo prav tako zadeti ob interese Avstrije, kakor stremljenje po enotni Nemčiji. Doma revolucije, s sosedi vojne, so gnale Avstrijo v novo smer. Izgubila je italijanske pokrajine, izstopiti je morala iz nemške zveze; v svoji hiši je morala odpraviti fevdalizem, vpeljati četudi omejeno konstitucijo in žrtvovati centralizem. Avstrijsko cesarstvo je nadomestila »Avstro-Ogrska monarhija«.

Dualizem je imel rešiti narodno vprašanje, pa ni v resnici rešil ničesar. Zagovorniki enotne države so ga smatrali za izsiljeno koncesijo, ki naj bi se preklicala, čim bi zadostna sila omogočila odpravo; zastopniki madjarske ideje so videli v njem nezadostno pridobitev, ki se mora izpopolniti do absolutne ogrske neodvisnosti. Vsi narodi s te in one strani Litve, katere je nova uvedba spravila v večjo nacionalno odvisnost, pa so smatrali dualizem za inštrument podjarmljenja za razdeljeno centralizacijo s središči Dunaj in Budimpešta, za sistem germanizacije na eni in madjarizacije na drugi strani. Narodno vprašanje se je z uvedbo dualizma še le prelevilo v najostrejši narodni boj in je vse doslej najaktualnejši problem tega izrednega državnega organizma.

Pragmatična sankcija izreka neločljivost habsburških dežel; ona pomeni toliko kolikor pregovor Austria erit in orbe ultima. Pisana in garantirana sankcija ni mogla zadržati korakov zgodovine in ohraniti države Karla VI. neizpremenjene. Skrajno nevarna je iluzija, da je Avstriji zajamčen obstanek z državnimi akti. Pred našimi očmi razpada nekdanj silna Turčija, ki je bila v tolikih rečeh podobna Avstriji, da nam mora služiti njen polom kot pravi mene tekel. Vsa Evropa je bila baje interesirana na nedotakljivosti Turčije, vzajemna ljubosumnost velesil je bila močnejši faktor od vsakega spisa. Osmanske države vendar ni mogla ohraniti.

V dobi jubileja pragmatične sankcije so taki dogodki vredni premišljevanja. Če hoče Avstrija živeti mora imeti pogoje in jamstvo svojega obstanka sama v sebi. Neenotna kakor je, narodno, ekonomično in socialno mora dobiti garancije za svojo bodočnost le v interesni solidarnosti svojih delov. Avstriji so potrebni njeni narodi; poskrbeti mora, da bo sama potrebna svojim narodom.

Le ena pot pa vodi do tega cilja: Brezpogojna demokratizacija, svobodno odločevanje ljudstva, ki najde preko vseh klik in koterij skupne interese in premaga vsa nasprotja s pomočjo enakopravnosti. Če so svobodni narodi stebri držav, velja to posebno za Avstrijo, ki mora biti dom številnih narodov. Pravična rešitev nacionalnega problema omogoči socialni razvoj, katerega sedaj ovira; šele ta pa mora dati članom države tako zadovoljnost,

da jih ne mikajo pogledi čez mejo. Država z najzadovoljnejšim prebivalstvom ima najmočnejšo eksistenčno garancijo.

S pergamenti se igra zgodovina kakor jesenski veter z velim listjem. Avstrija sama ima o tem dovolj izkušenj. Pragmatična sankcija naše dobe se imenuje demokracija.

To pa mora v prvi vrsti vedeti — ljudstvo.

DRAG. LONČAR, IDRJA.

Avstro-ogrsko vprašanje in Poljaki.

Balkanska vojna in vsled nje nastala evropska kriza sta spravili v ospredje tudi vprašanje Avstro-Ogrske. Skoro vsak narod monarhije rešuje to vprašanje po svoje in v tem tiči nevarnost, ker ni zlasti med vladajočimi strankami enotnega cilja, oziroma enotne volje. Izpremenjeni evropski položaj je dal tudi Poljakom priliko, da razvijajo svoj program. Pred seboj imam brošuro poljskega publicista Gizbert-Studnickega,¹⁾ o kateri hočem poročati slovenski javnosti:

Avstro-ogrski prete trije sovražniki: na severovzhodu je to Rusija, na jugu Italija, ki je sedaj sicer naša zaveznica, pa se zaradi Albanije lahko izpremeni v nasprotnico, in Srbija, ki preži na Bosno, Hrvaško, Dalmacijo, južno Ogrsko...

Nasproti Srbiji ni umestna popustljivost, avtonomna Albanija ni zadostno varstvo, niti trializem. Prebivalstvo Avstro-Ogrske in Nemčije ne narašča tako hitro, kakor v Rusiji in na Balkanu. V 30. letih utegne imeti Nemčija največ 80 milijonov, Avstro-Ogrska 62, Rusija pa 250 in Srbija z Bolgarijo 15-20 milijonov prebivalcev.

Število prebivalstva sicer ni edini odločilni faktor kake državi, vendar je pomemben. Zato je treba, da se Avstro-Ogrska poveča na škodo Rusije s tem, da ji odvzame poljske pokrajine, ki se združijo z Galicijo v poljsko kraljestvo, da dobi dunajski parlament čisto nemško večino s čimur bi bili potolaženi Vsenemci, ki bi utegnili biti kdaj za monarhijo nevarni. Sedaj je za to akcijo ugoden trenotek: Rusija je oslABLJENA, balkanske države so izčrpane, Italija pa je še naš zaveznik.

Vojna Avstro-Ogrske z Rusijo je neizogibna. Vse ruske stranke tekmujejo med seboj v sovraštvu proti habsburški monarhiji.

¹⁾ Wladyslaw Ritter von Gizbert-Studnicki, *Die österreichisch-ungarische Frage*. Gedruckt als Manuskript. Krakau, 1913.

Njih cilj je vzhodna (oz. cela) Galicija in severovzhodna Ogrska, kjer prebivajo Rusini. Tej ruski akciji se moremo ukloniti, ako ustvarimo z Avstro-Ogrsko po realni uniji združeno poljsko kraljestvo. Tako ojačena država lahko nastopa na Balkanu in postane najvažnejši politični faktor Evrope.

Katere današnje ruske dežele naj obsega poljsko kraljestvo, o tem naj odločuje konfesija tega ali onega naroda: kar je katoličanov, so pod političnim vplivom Poljakov, a pravoslavni se nagibajo k Rusiji. Zato bi Avstro-Ogrska odcepila od Rusije in združila v poljsko kraljestvo ozemlje do zapadne Dvine, Beresine in gorenjega Dnjepra, Volinija in Podolija bi pripadli Poljskemu. Izmed nepoljskega prebivalstva na ozemlju nekdanjega Poljskega so Litavci (2 milj.) strastni katoličani, ki jih politično vlada duhovščina, zato bi se v boju med katoliškim in pravoslavnim cesarjem brezdvomno pridružili Avstro-Ogrski. Belorusi (5 milj.) so pohlevni ljudje, ki drže s Poljaki, da vsak imovit Belorus rad vidi, ako se njegovi otroci uče poljščine, ki je »gosposki jezik«. Rusini (7 milj.) se še niso ustanovili kot narod, leta 1831. in 1863. so se dali izraablјati proti Poljakom, toda ruska vlada jih nasiloma rusificira v šoli in uradu. Pod poljskim vplivom bi v Voliniji in Podoliji rastla narodna zavest Rusinov ali Ukrajincev, ki bi vedla do lastne narodnosti.

Poljaki se vztrajno pripravljajo na boj za slučaj vojne med Avstro-Ogrsko in Rusijo. Pred vsem je značilno, da izdajajo posebno vojaško literaturo, deloma izvirno, deloma prevedeno. Naslovi teh brošur nam povedo vse, na pr., »Vojaški zemljepis Poljske«, »Poljsko kot strateški teren«, »O uničenju ruskega orožja«, »Kako onemogočimo rabnost mostov in železniških tirov«, »Navodila o taktiki«, itd. Pred nekaj meseci se je vežbalo v poljskih vojaških zborih v Galiciji 800—1000 visokošolcev. Povsod, kjer pohaja poljska mladina važnejša višja učilišča v tujini, so bili vojaški zbori. Vojaška društva, ki pripravljajo Poljake za splošen upor v slučaju vojne, se nahajajo tudi v Rusiji. V Galiciji so njih člani malomeščani, kmetje in delavci. Sokolska društva imajo v svojem programu vojaške vaje. Samo v Galiciji je danes okrog 15.000 ljudi, ki se pečajo z vojaškimi vajami. To bodo častniki in podčastniki v bodoči vojni z Rusijo. Temu gibanju se ne morejo ustavljati niti konservativni krogi. V trenutku mobilizacije prestopi na avstrijsko stran 100 tisoč poljskih rezervistov, s častniki vred, ki pokličejo ljudstvo v boj, da bi poljska vojska z avstrijsko ali ogrsko pomočjo štela nad 500.000 mož. Že v rusko-japonski vojni so dezertirali desettisoči poljskih rezervistov. Se-

daj se to zgodi v še večjem obsegu. Poleg tega je treba računati na izdatno pomoč civilnega prebivalstva.

Razum Poljskega postanejo Rusiji nevarne še baltiške pokrajine, Finsko in Kavkaz.

Baltiške pokrajine imajo $3\frac{1}{2}$ milijone prebivalcev, med njimi 7% Nemcev, vsi drugi so Lotiši in Estonci, neizprosni nasprotniki ruskega carizma. Tu ne opravijo Rusi ničesar, tu bodo sami dezertirali. Baltiške pokrajine bi mogla zasesti Nemčija, ako bi se udeležila koalicije v vojni zoper Rusijo.

Finci so bili dolgo »lojalno ljudstvo«, kakor jih je imenoval car Aleksander II. Toda od leta 1899. dalje jih je ruski absolutizem izpreobrn timer, da komaj čakajo, kdaj se zaplete Rusija v kako vojno. Simpatije Fincev so na strani Nemčije, dočim želi 14% švedskega prebivalstva priti pod Švedijo. Ako bi morebiti vsled angleškega ugovora ali kakorkoli ne moglo biti Finsko združeno z Nemčijo, potem naj bi se prepustilo Švediji.

V Kavkazu je odločilno mohamedansko prebivalstvo, ki bi se združilo s Turčijo, čimer bi ne oporekali niti krščanski Armenci.

Besarabija naj bi pripadla Rumuniji, ako bi se Rumunska udeležila protiruske koalicije. Prebivalci Besarabije so po večini Rumuni.

Važni so tudi židje v Rusiji, ki jih $\frac{9}{10}$ prebiva na Poljskem. Leta 1904. in 1905. jih je bilo veliko dezert terjev, pri ruskem revolucionarnem gibanju leta 1905. in 1906. so igrali važno vlogo. Židje v Rusiji ne uživajo enakopravnost, kakor v Avstro-Ogrski in Nemčiji, zato bi pozdravljali boj zoper Rusijo in njeno razkosanje, ker bi tako sami prišli do pravic, kakor jih imajo v zapadni Evropi.

Nemčija ne bi imela povoda, da bi se upirala združenju rusko-poljskih pokrajin z Avstro-Ogrsko. Ako bi sama hotela imeti te pokrajine, bi s tem pomnožila poljski element, ki bi popolnoma popoljčil zapadno Prusko, kjer je doslej prebivalstvo redko v primeri z drugimi poljskimi deželami (rusko Poljsko 98 ljudi na km², Poznanjsko 72, zapadno Prusko 67).

Francija in Anglija bi pomagali Rusiji, ako bi ju ne nevtralizirala Nemčija. Sicer pa skušate v zadnjem času Francija in Anglija posredovalno vplivati na Rusijo, toda Avstro-Ogrska more, kakor hitro se vname vojna, razglasiti obnovitev poljske države pod habsburškim žezlom in opozoriti Anglijo, da je z oslavljenjem Rusije otežkočeno rusko prodiranje v Aziji, kjer se križajo ruski in angleški interesi. Isto velja za Japonsko in Združene države v severni Ameriki, ki jim tudi dela Rusija konku-

renco v Aziji (na Kitajskem). Enako bodo Italijani pozdravljali avstrijsko-rusko vojno za osvoboditev Poljskega.

Moti se, kdor precenjuje rusko moč z ozirom na število prebivalstva, vojaštva in denarja. Računati je treba s sovraštvom Poljakov, Fincev, Lotišev in Kavkazcev, ki ga goje do ruskega carizma.

Rusija se še ni opomogla od vojne z Japonsko. V nobeni vojski ni nasprotstvo med moštvom in častništvom tako veliko kakor v ruski. Z mandžurskega bojišča so se častniki vračali domov po morju in ne po sibirski železnici, ker so vojaki napadali železniške vozove prvega razreda. Vojaški upori so v Rusiji boji za kruh. Ko so se po vojni z Japonsko uvedle preiskave v vojaški intendanci, je zahteval vojni minister, da se preiskave opuste — ustrašili so se namreč izidov; kajti v poročilu na carja pravi na pr. senator Neuhard, da sistem intendance hujše vpliva na vojake nego oklici revolucionarjev.

Vojna z Rusijo je neizogibna. »Mi ali Avstrija!« se glasi geslo v Petrogradu. Naj bi šlišali ta glas na Dunaju, dokler je čas!

To so vodilne misli poljskega publicista.

Rusko-poljsko vprašanje zahteva rešitve, kakor morajo priti do svoje narodne samostojnosti tudi ostale narodnosti Rusije. Ni nobenega dvoma o tem, da se današnji položaj v Rusiji ne da vzdržati večno.

Načelno moramo biti za svobodo poljskega naroda in tudi umevno je, da si želi priti pod Avstro-Ogrsko, kjer uživajo Poljaki naravnost predpravitve. Toda v dveh točkah moramo nasprotovati naziranju, kakor se izraža v omenjeni brošuri.

Prvič se čutijo Poljaki še vedno gospodarje, ki bi hoteli gospodovati nad drugimi narodi, kakor je to bilo nekdaj. Ne zahtevajo svoje narodne države, namreč svojo zgodovinsko državo, ki je obsegala tudi ozemlje Litavcev, Ukrajincev itd., da se je razprostirala od Vzhodnega do Črnega morja. Gizbert-Studnicki priznava sam, da prebiva na ozemlju med Poljaki in Rusi 30 milijonov ljudi, od katerih je 40% Poljakov a 30% še drugih katoličanov. Zanaša se le na poljsko veleposestvo in poljsko industrijo, ki je v zvezi s katoličanstvom asimiliralo ostalo prebivalstvo. Pruske Poljake pušča pri miru, zato pa hoče pridružiti svoji državi nepoljske narodnosti. Gizbert-Studnicki se te nedoslednosti in krivičnosti sam zaveda, ko pravi: Ako bi dobili Poljaki od Rusije samo poljsko ozemlje, bi gledali, da se še pridobe baltiške pokrajine in prusko Poljsko. V tem slučaju bi bila daljna poljska politika obrnjena proti Prusiji. Če pa pripade Poljskemu

celo ozemlje do zapadne Dvine, Beresine in Dnjepra, potem bi Poljaki naseljevali te pokrajine in za dogledno dobo bi imeli opraviti le z Rusijo, ki ne bi mogla preboleti te izgube.

Drugo, proti čemur se izrekamo, je realna unija Poljskega z Avstro-Ogrsko. Poljaki poznajo samo sebe, Nemce in Madjare. To je tradicionalna politika vseh poljskih meščanskih strank. Tudi Gizbert-Studnicki bi pač dovolil, da bi avstro-ogrska vojska pomagala obnoviti poljsko državo, vojska, ki bi se v njej bojevali tudi Čehi in Jugoslovani, toda v zahvalo za to bi Poljaki pomagali Nemcem in Madjarom, da pacificirajo Čehe in Jugoslovane. Mesto nemško-madjarskega dualizma bi nastopil nemško-madjarsko-poljski trializem, ki bi bil v škodo zlasti nam. V tej obliki se Poljska ne sme pridružiti Avstro-Ogrski, ker to ne bi bila rešitev avstro-ogrškega vprašanja, marveč novo, še hujše zavozlanje...

A. STEBI, SARAJEVO.

Delavski problemi in organizacije.

De lo.

O delu in delavcih v socialnem pomenu zamoremo govoriti šele v najnovejšem času. Pravo razumevanje delavskega problema nam je prinesel moderni delavni stroj, s katerim je postalo delo popolnoma odvisno od medsebojnega sklada različnih delavnih procesov.

Pred uvedenjem strojnega dela je temeljilo vse delovanje različnih kategorij delavnega ljudstva na čisto empirični neodvisnosti in brez vsake medsebojne vezi. Še s pričetkom strojnega obratovanja se je delavstvo lahko prosto gibalo iz jedne delavnice v drugo (različnega dela) in tem višje se je ocenilo delavca, čim več je imel med seboj popolnoma različnih strokovnih spričeval. S strojem je pa prenehala ta delavna in osebna fluktuacija vedno bolj in to temeljem višje, globokejše sile.

Pred strojno dobo je n. pr. mizarski pomočnik vlił v svoj izdelek, v svoje delo del svoje individualnosti; omara ali miza je romala iz delavnice vedno z licem in z dušo slučajno zaposlenega pomagača ali mojstra. Kakor se je v vsakem poedinem slučaju izvršenega dela zrcalila delavčeva osebnost, tako tudi ni bilo delavskega gibanja v današnjem pomenu besede. Le sem in tja

so živetarila manjša društva, katera so pa nosila na sebi vse znake osebne in lokalne pobarvanosti. Zato se v teh društvih tudi ni govorilo o delu, njenih zakonih in delavskih problemih, ampak gojila se je k večjemu družabnost in zabava.

S strojnim delom je postalo vse drugače. Delo je pričelo zgubljati vse osebne znake, poenačile so se delavne metode po različnih delavnicah in delo je našlo pot znanstvenega proučavanja. Kajti vsako delo, najenostavnejše in najkompliciranejšo, postaja vedno bolj funkcija mnogih variabelnih okoliščin, natančno po gotovih zakonih se pregibajoče in je po gotovih matematičnih formulah sestavljeno.

Kakor bolj so se poenačile delavne metode, tem bolj so se tudi izenačile prej živeče nasprotnosti različnih delavskih manjšin in vedno bolj ogroženi delavski interesi so prisilili delavce, da se ravnaajo po vzgledu njih delavnega procesa, da toraj kolikor mogoče centralizirajo svoje moči v večjih, močnih zadrugah in spravijo na ta način vsa delavska interesna vprašanja v medsebojni sklad.

To prisiljeno najdenje delavstva v svojih organizacijah je pa tudi rodilo zavest, da je znanstveno razumevanje in diferencirano raztelesenje delavnega problema življenska potreba nadaljnjega narodno-gospodarskega razvitka. Kajti tehnika vedno spopolnjuje delavni princip stroja, vedno bolj specializira in izlušča dela v svoje temeljne elemente, da tem potom dviga delavni uspeh stroja in uspeh poedine delavne moči.

Kakor nam predstavlja stroj sliko naprednega mišljenja in revolucionarnega duha, tako je pa človek konservativne trdovratnosti. In to je danes še največja zapreka in potrebno je potrebno, da se prilagodi tudi ta konservativizem novorojenim razmeram.

Delavni uspeh je vsakega delavca in v vsakem podjetju, tudi pri enem in istem delu, zelo različen. Ta razlika — za ekonomijo dela najneugodnejšega vpliva — temelji v nepopolni organizaciji delavnega sistema. Vsak način izvrševanja poedinega dela je takorekoč podedovan od rodov do rodov, od spomina do spomina in vsako poboljšanje izvrševanja dela sloni edino na empiriji in ne na sistematičnem proučevanju.

F. W. Taylor je v svoji, tudi za delavce, zelo zanimivi knjigi »Shop management« spoznal to napako kot temeljno zlo razviku racionalnega dela, ter je od vsega početka

stremil, da odpravil velike nejednakosti v razvitku organizacije obratov.

Delavni uspeh je pa naravno tudi odvisen od kvalifikacije delavstva. Kakor samoumevno to šlišimo, vendar se ravno v tem oziru največ greši napram ekonomiji dela in delavnega uspeha. Temeljna zahteva mora absolutno in vsepovsod veljati, da vsak delavec opravlja le delo, za katero je najbolj sposoben, da odkazemo vsakemu delavcu le tisto delo, kateremu je njegova telesna in duševna sposobnost primerna.

To sta dve temeljni potrebi za organizacijo ekonomskega dela na eni, in za uspešen razvitek gmotnega položaja delavstva na drugi strani. Iz prvega razloga je tudi umevno, da to potrebo uvideva ravno tako nujno tudi delodajalec. To seveda nikakor ne izključuje, da bi ne bilo v isti meri — če ne večji — tudi v splošnem interesu delojemalstva.

Upravičnost teh dveh potreb — vidimo lahko na vsak korak. V boljšo ilustracijo le nekaj slučajev iz praktičnega življenja.

Iz navadnega natakarskega posla. Gostilniški vrt. Obilnim gostom streže večje število natakarjev. Natakarkar št. 1 nekako komodno opravlja svojo službo, ob enem zadosti željam mnogih gostov, opaziti ni na njem nikake utrujenosti. Kadar prinese jedi in pijačo, takoj najde pravo mesto, nekako sistematično na enem potu sprejema premišljeno nove želje in jih istotako mirno in gotovo opravi.

Natakarkar št. 2 leta kot nor od enega konca do drugega, s polnim bremenom leti k zadnji mizi svojega rajona, ker mu je tam neki gost zadnji naročil in mu toraj najbolje ostal v spominu, potem zopet nazaj isto pot k drugemu gostu in zopet sem in zopet tja. Ves je utrujen, znoj mu lije z lica. Z vseh strani ga zovejo, povsod posluša, a polovico prinese. Zato napravi vsako pot, katero bi v enem napravil, dvakrat, trikrat. Končno pri plačevanju računa preveč ali premalo, ogoljufa sebe ali gosta.

Videzno — računsko v meterkilogramih — je napravil natakarkar št. 2 dvakrat ali trikrat toliko dela kot natakarkar št. 1; faktično — v k o r i s t — pa morda le polovico, vključ njegovi izmučenosti. Škodoval je sebi, škodoval je gostilničarju. Uspešni faktor (Wirkungsgrad) dela natakarkarja št. 2 je minimalen v primeri z onim natakarkarjem št. 1.

Drugi slučaj. Kopljejo cestni jarek. Dninar št. 1 vdari umerjeno trikrat, štiri-, petkrat s krampom v zemljo, ne dviga kramp ne preveč, ne premalo, za trenotek se oddahne, zopet vdari. Ko vidi, da ni preveč, ne premalo že zrahljane zemlje, vzame lopato

in odmeče to pripravljeno zemljo na pravi prostor. Ni preveč izmučen in dostikrat napravi lahko daljše pavze, ker ga njegovi sodelavci ne doidejo.

Dninar št. 2 brusi svoj kramp s tako silo v zemljo in zopet v zrak, da človek misli, ostati mora kramp meter globoko v zemlji ali zleteti mu mora iz rok; nepremišljeno koplje in koplje, končno vzame lopato in prične odmetavati. Pri tem porablja roke in noge, da zasadi svojo lopato v nepravilno zrahljano zemljo, a zopet kramp in zopet lopato, ker ne premisli, kako dolgo in na katerem mestu naj rabi eno, kako dolgo drugo orodje. Izmuči se, da mu pade orodje iz rok. A ker so mu drugi za petami, ves izmučen zagradi zopet kramp in še bolj nervozen nadaljuje svoje neumerjeno in nepremišljeno delo.

Na kraju dneva je vidni rezultat obeh dninarjev mogoče enak; a dninar št. 1 je čil in gre kolikor toliko zadovoljen k počitku, dninar št. 2 je ves izmučen, nezadovoljen, proklinja težko delo, njegove sotrpine, delodajalca in ne najde radi prenapetosti in prevelike izmučenosti živčevja miti po noči zaželenega in potrebnega miru.

Tretji slučaj. Advokatska pisarna. Absolviran jurist, koncipijent zaslišuje stranko. Napiše nebroj pol papirja, a misli so raztresene, brez vezi. Končni rezultat protokola zmešnjava, nelogičnost, vsa vsebina izgleda kakor kaka futuristična slika in precej truda in dela je zopet potrebno, da se iz tega protokola izlušči vsaj malo jasna slika. Zakonik v roki, a če je treba proiskati kak paragraf, prebrska knjigo desetkrat od konca do kraja, predno pride do zaželenega cilja.

Njemu nasproti sedi pisar — solicitor. Par razredov srednje šole je s trudom presedel in ko ni šlo več dalje, je vstopil v advokatsko pisarno. Prisvojil si je kmalu precej izkušnje v tem poslu in sedaj opravlja že dolga leta isto delo kakor gori navedeni akademsko izobraženi sodelavec. A z veliko razliko. Njegovi protokoli imajo logično vez, slike so narisane in informacija iz teh aktov je breztrudna, interesantna. Zakonik ima v glavi zbog svojega dobrega spomina in za vsako delo rabi polovico njegovega sodelavca.

Učinski faktor tega jurista je tehnično izraženo 0'5 — oni pisarja pa 0'95. Solicitor dela s polno sposobnostjo svoje individualitete za to delo, koncipijent prisiljeno, kakor v težek jarem vprežen. Za prvega je to delo lahko — igrača, za drugega težavno in malokoristno.

Na podlagi teh navedenih slučajev je sedaj najložje razumljivo, ako trdim: natakar št 2, dninar št. 2, koncipitent na svojem

mestu, oni ne opravljajo dela v gospodarskem pomenu besede.

Kaj je toraj delo, je prvo vprašanje, katero je potrebno pozitivno odgovoriti. In ne s fizikalčnega, ampak z narodno-gospodarskega stališča seveda, ker imamo pred očmi le narodno-gospodarske dobrine.

Delo je temeljna vrednost proizvedenega blaga. Vsako blago najjednostavnejše in najkompliciranejše vsebine nam predstavlja le toliko vrednosti, kolikor je v njem človeškega in v tej posledici toraj neposredno strojnega dela.

Velik skalnat blok, ki leži na hribu, nam ne predstavlja nikake blagovne vrednosti. V trenutku pa, ko se te skale dotaknejo človeške roke, ko jo premaknejo bližje kakemu gradbenemu mestu in jo obdelajo, ima takoj neko gotovo vrednost, katera vedno bolj raste, kolikor bolj jo obdelajo kamnoseki, kolikor več dela je v tej skali nakopičenega.

Vsako delo pa mora imeti tudi gotovo korist, ako nam naj predstavlja kako blagovno vrednost. Le one meterkilograme dela cenimo, kateri proizvajajo gospodarske koristi.

Ako prime zidar kamen, ga vzdigne in položi na gradbeno mesto in vidi šele potem, da ta kamen ne odgovarja temu mestu in ga zopet odstrani, da družega proizkusi — je to nič vredni trud in ne delo. Vseh teh — recimo 100 sek. mkg., je potrata njegove delavne energije in delavec le izrablja svojo delavno moč, ne da bi ta podajala tako delavcu kakor podjetniku gospodarskih dobrin.

Iz tega sledi, da je vsa blagovna vrednost, kolikor je nje na celem svetu nakopičene, integracija vsega koristno izvršenega dela. Ako bi toraj delil vso to blagovno vrednost skozi število ljudij, katero je bilo v tem skupnem delu uposlenih, dobim kvocijent, kateri navidezno predstavlja povprečno delo posameznika. Le navidezno. Pridejo pri tej razdelitvi še dve funkciji v poštevitvino: to je čas in energetična — tako fizična kakor duševna — sposobnost poedinega delavca.

Delavec, ki dela na dan dve uri in 6 ur pa lenari, ako upoštevamo normalni, do sedaj le teoretični, osemurni delavni dan, ne more participirati z istim viškom in z isto vrednostjo na tem blagovnem in delavnem kvocijentu kot oni, ki je izrabil svoje moči skozi celih osem ur. Ravno tako pa tudi ne delavec, ki je izrabil

vseh osem ur za gotovi kvantum dnevnega dela napram drugemu delavcu, ki je isti kvantum opravil že v petih urah in je ostali čas osemurnega dnevnika porabil za proizvajanje večjega kvantuma napram prejšnjemu delavcu.

Seveda ne spremeni to okrajšanje časa za gotovi kvantum blaga nič na blagovni ali delavni vrednosti. Delo, izvršeno v petih urah, ima isto vrednost kot ono izvršeno v osmih urah, ako znaša za to delo povprečna in normalna delavna potreba osmih ur.

Ravno tako moramo seveda tudi upoštevati strojno delo. Tudi v tem oziru je čas regulativ vrednosti blaga in dela.

Ako je v gotovem delu blagovnega proizvajanja tehnika odpravila ročno delo, toraj ako se je ta blagovni proizvodni proces izpolnil na ta način, da se s pomočjo stroja znatno skrajša delavni čas tega procesa, potem je **le ta delavni čas** veljaven za presojo blagovne vrednosti dotičnega blaga. V tem slučaju mora vrednost blaga oziroma vrednost dela ravno za toliko pasti, kolikor manj je potrebno delavnega časa s strojnim proizvajanjem.

Za spletenje par nogavic je bilo pri ročnem delu potrebno recimo deset ur dela ene osebe. Stroj mi danes splete isti par nogavic v eni uri s pomočjo ene osebe. Delavni čas se je znižal na desetino — tudi blagovna vrednost in s tem delavna vrednost se je znižala na desetino. Ako v praktičnem življenju skrajšanje delavnega časa ne regulira tako točno blagovno vrednost, je to le posledica profitnega izkoriščanja in drugih nevidnih in deloma nerealnih okoliščin. (Vposlena je indirektno več nego ena oseba pri tem delu).

Faktično nam predstavlja oni čas, ki se ga več porabi pri ročnem delu nasproti strojnemu obratu izgubo energije, ker ta plus na delavnem času ni bil potreben, ko nam stroj opravi isto delo v svojem normalnem, dosti krajšem in splošno veljavnem času.

Ravno to okoliščino se premalo upošteva tako v industrialnem kakor poljedelskem obratu. Pravljica je, ako zagotavljajo nevedneži, da je strojno delo manje vredno nego ročno. Zločin je, ako izražajo take misli organizacije svojim članom. Le malo premisleka je potrebno, da se zruši vsa ta lažnjiva hipoteza, ki še danes, tako brez vse pravice, pridno zahaja v klasje. Akoravno je Marx vse to že pred desetletji z rafinirano preciznostjo in še danes veljavno natančnostjo uvidel in pojasnil, vendar še danes niso te misli našle v organizacijah (vsaj pri nas ne) svojo pravo zibelj, borzo, kamor bi se morale stekati vse regulacije blagovne

vrednosti, kjer bi se zamoglo po pravi vrednosti oceniti delavno energijo.

Ročno delo ima toraj dve nasprotni karakterističnosti: ono dviga blagovno vrednost in ocenjuje na ta način delo samo zelo visoko ali pa skoro popolnoma uniči katerikoli zaslužek. Kakor je pač ravno delavni proces v gotovi stroki napredoval, tako spreminja to ročno delo svojo karakteristiko. In glavni činitelj padanja vrednosti ročnega dela je edino čas.

Mnogokrat se čuje kot strašilni absurdum strojnega dela trditev, da mora to uničiti sploh vsak zaslužek delavstva in odpraviti vsako pomoč delavne energije človeka. Ako se tira kolikor mogoče vse ročno delo v odvisnost stroja, je to pogibelj ljudstva, je to izklopitev delavne moči večine prebivalstva iz polja svetovnega gospodarstva in s tem uničuje nebroj eksistenc. To čujemo dan na dan, akoravno brez vsake upravičenosti. Ta trditev je namreč tako absurdna, da se mi gabi ene besede, a vendar je potrebno, ker imajo organizacije ravno proti tem elementom najtežje stališče in glavni notranji boj.

Vzemimo le en slučaj iz vsakdanjega življenja. Ako premostimo preje navedeno obrt pletenja nogavic, bi odpadlo s strojnim pletenjem $\frac{9}{10}$ ročnih delavcev te obrti. Temu moramo tudi takoj pritrditi, ako ni odpadek še večji. A če prej ni bilo nobenih skrbi in nobenih težkoč, najti tej mali množini izdelanih produktov odjemalcev, se je sedaj naenkrat spremenil položaj. Potrebno je bilo razpečevalcev, — toraj nove kategorije delavstva, — kateri so istotako zaslužili pri tem padcu blagovne vrednosti. Potrebno je bilo pomožnih delavcev, da so to blago, izdelano sedaj potom stroja v velikih množinah, spravili v zavoje, prekladali v skladišča, spravili na trgovsko pot. Vseh teh delavcev prej ni bilo potrebno.

Še za časa ročnega dela si pa tudi ni vsakdo nabavljaj nogavic. Ženske so bile vprežene v gospodinstvu, da so to delo opravile za celo družino. Sedaj je ta čas pridobljen za drugo koristnejše delo. Ročno pletenje nogavic je postalo le še šport starih ženic in pa potrata gotovih šolskih ur na dekliških šolah.

Seveda potrebuje ta proces prodiranja strojnega dela gotovo prehodno dobo. V kraje obširnega, železničnega omrežja, lahko pristopnih tržišč ta proces z hitrejšimi koraki prodira. Težje in počasnejše seveda v gorate kraje oddaljene od industrijalnih centrov. A zadrževanje je nemogoče, ker je prodiranje naravno in v odvisnosti gospodarskega razvoja. (Nadaljevanje sledi.)

Vseučilišče v Trstu.

(Konec.)

V Avstriji živimo v hudih narodnostnih bojih. Kat. duhovnik je vedel v srednjem veku s trdo roko držati na uzdi, vse narodnostno gibanje, ni se smelo prikazati; njegova latinščina je bil posredovalni jezik med raznimi narodnostmi. Narodi so se pa izvili iz rok tega duhovnika v tem oziru; kar je on imenoval paganstvo, postalo je srčna želja narodov in govoriti je o naravnem zakonu, kakor: človek človeku volk, tudi: narod narodu volk. Pa kakor je princip vzajemne pomoči zraven principa boja za biti ali ne vselej vladal človeške razvoje, tako tudi vedno prihaja do besede prostozidar s svojo ložo tudi v narodnostnem oziru. — Dokler pa še bo materine ljubezni, dokler se bo še glasila domača pesem človeku ljubo in celo v tujini, dotle bode tudi živelo narodnostno čustvovanje. Pa tudi ono narodnostno čustvovanje bode veljalo, da postaja isto politična potreba, to je, da se zahteva, da so po jeziku, navadah na kakem ozemlju združeni odnosno organizirani, da so skupnost, ki si sama določa sredstva življenja kot narod in to se bo od drugih priznavalo. Ali kar poneha bo, da narod narodu ne bo več volk. V razvojih do večje omike in enotnega gospodarstva zmaguje v zdajšnjih časih v življenjskih bojih princip vzajemne pomoči in ta princip odkrhuje tudi najhujše ostrije narodnostnih bojev. In mase morajo gledati na prste vladajočih in gledajo. Da ti ložje vladajo, ako se narodi med sabo sovražijo in bojujejo, leži na dlani. Kulturna sredstva pa postajajo vseobčna, omika tedaj tudi, gospodarstvo stroja stvarja za vse ljudi zadosti za življenje potrebnih stvari in to stori tudi boljše kmetovanje. Mirnejše življenje pride med narode, dasi ne jenjajo tekmovanje in naponi v doseg različnih izboljšav. Večja omika ljudi in zmanjšanje oblasti vladajočih bo zjedinjala narode in velika omika ter pripravljanje pokrite mize vsem bo zapostavljalo narodnostne boje. Avtonomija se vpelje in tudi v naši mnogojezični Avstriji, kakor jo je tako lepo razložil mladi sodrug dr. Renner.

Šolanje je podvrženo spremembam. Včasih je bilo zadosti: brati, pisati, nekaj računanja in dosti je bilo piljenja na pamet veronauka. Danes je vse to postalo drugačno in srednje šole se zahtevajo za fante in dekleta in vseučilišča so odprta vsem in vseučilišča spreminjajo svoje metode, biti le bodočim znan-

stvenikom visoke šole; vseučilišča morajo tudi biti odprta ljudem iz mase; ljudska vseučilišča so že na dnevnem redu. In ker je gospodarstvo že zdaj zgolj tehnično in mora biti tudi kmet znanstveni botanik, zoolog, kemik, pa tudi mehanik — monter, ker bo s stroji tudi delal, se tudi izpremené visoke šole in postanejo enotne tehnične šole, šole vseh prirodoslovnih ved.

Avstrijski Italijani, — 700tisoč jih je, — hočejo od avstrijskih vlad dobiti vseučilišče v Trstu. Avstrijske vlade so proti temu. Italijanski narodnostni princip, kateri se uči raz katedre v Italiji, škili po zavladanju vse Adrije in zaradi tega je zdaj ali je bila napetost mej Avstrijo in Italijo. Ali v Trstu bo vseučilišče, bo gotovo, ker ga je treba nam. Morje je tam in vse, kar je dobrega zvezano za človeško dobrobit z morjem. Vseučilišče si pribori mesto v Trstu. Tuda naša država ne bo samo »pravna država«, Rechtsstaat, ki ima varovati pravice vseh narodov, — kolikor to biti more v feudalnih vladnih rokah, — ampak tudi »kulturna država«, (Kulturstaat), ki ima nalogo posredovati mej vsemi narodi države. Danes se ne more tudi še velika moč vladarjev postaviti na stališče justament-politike proti vsesvetki, že veliki omiki. — Na vseučilišču v Trstu se bo podučevalo sredstvom italijanščine kot podučnim jezikom, ali utrakvistično z italijanščino in hrvaščino. — Avstrijski Jugoslovani v državi nič ne štejemo. — »Jeder wirklichen Macht ihr Recht« velja glede nas. Narod toliko velja, kar plača. — Avstrijski Italijani in sedaj, ko bodo Italijani v Italiji dobri prijatelji Avstriji in Avstrija Italiji zaradi Albanije — za nekaj časa — dokler ne dozori Albanija za okupacijo po edni teh držav — dobé nekaj vseučilišča v Trstu z laškim podučnim jezikom in naj naučni minister Hussarek še toliko šepče na ušesa avstrijskim Italijanom in Nemcem: »da več milijonov Jugoslovanov v kratkem času izpremeni to laško vseučilišče v hrvaško« — kakor je to storil letos v budžetnem odseku našega parlamenta. Vedno bližje prihaja uresničenje tega vseučilišča, ali vsaj za nekatere znanstvene discipline. — Carlyle pripisuje velikim talentom, ženijem kakega naroda največji vpliv na razvoj naroda. Buckle ima prav, da morje ustvarja dobre delavce — in Marx tudi, da je gospodarstvo spodnja stavba družbe, na kateri se vzdiguje vse drugo. — V Trstu in ob vsej obali Adrije je in se bo na slovanskem jugu razvijalo največje, najlepše gospodarstvo; tehnika in trgovina boste tukaj stvarjale velik svetovni trgovski, kulturni emporij. Ali manjka ženijalnega moža, državnika mej Jugoslovani in v vsej Avstriji, ki bi srčno izrekel: v Trstu mora biti celo vseučil-

lišče in tehnika in delal za to. Mej državniki jugoslovanskimi je malo najti širšega obzorja v tem vprašanju. »Lepa naša domovina« to je vsa znanost v tem vprašanju in Slovenec bo gledal v svojo belo Ljubljano in dalmatinski Hrvat v svoj še lepši Dubrovnik in oba nič ne dosežeta. Ozkosrčni so tudi ti možje. Italijanski podučni jezik na vseučilišču v Trstu! — Raje nič in proti laškemu vseučilišču v Trstu govorijo, glasujejo.

Res je dosti Slovencev že Nemec potujčil, nekaj tudi Italijan Slovencev in Hrvatov, ali Trst je danes največje jugoslovansko mesto in Trst bo dobival svoje delavce iz kmetije naših deželá in v Trstu bo veliko delavcev, bo vedno več onih delavskih elementov, ki bodo pridobivali mesta v javnih zastopih in ki bodo hrepeneli po omiki, ki jo daje ljudsko vseučilišče. V Trstu bo glavno mesto za ljudi od Maribora, Celovca, Ogleja doli, tam bo za nje velika gospodarska šola, tam bo njih veliki trg. Slovencu srednjih stanov in tudi trgovskih kmetov bo treba znanje italijanščine. Ta je trgovski jezik ob Adriji in srednjem morju do Egipta. Hrvaščina, — o slovenščini kot merodajnem jeziku na slovanskem jugu ne moremo govoriti, premalo nas je Slovencev, — si še ne pribori tako hitro veljavo, pa si jo, ako nje veljavo podpira urad in šola, politična moč avstrijskih Jugoslovanov. — Ali italijanščina bo še dolgo vladala v trgovini v vsem označenem velikem svetu. — S samim kmetom in njegovim vladarjem, kat. duhovnikom ne pridemo dalje Slovenci in dalmatinski Hrvati in tudi ne drugi Hrvati. Kmet je konservativna masa, njegovo dosedanje delo ga je ustvarilo takega. Postane s časom živahnejši človek, ali dolgo ž njim ni računati kot činiteljem, ki bi izpreminjal gospodarske in druge razmere ob morju; rokodelec, industrialec, trgovec ti so to in bodo gonilne moči tudi v našem slovanskem jugu v spremembi gospodarstva in omike.

Nazaj na prvotno kmetijo se svet nikdar več ne vrne. Stroja ne bo človeštvo eliminiralo iz svojih proizvodnih sredstev, le se še popolni in fabrika bo stalna kategorija v človeškem proizvodjanju. In dokler ne bode pristanišče v Trstu zasuto, kakor je danes ono v Ogleju, dotle bo vedno na tem mestu večje življenje, središče vseh umstvenih stremljenj na slovanskem jugu. Ako se vodimaso slov. naroda in druge slov. rojake tako, da vidiho v Ljubljani središče vsega stremljenja, bo to vodstvo le zaviralo razvoj našega naroda do udeležitve pri novodobnem gospodarstvu in njegovi šoli. In brez večjega boljšega gospodarstva, večje omike mase ni življenja Slovincem kot slovanski narod, ali kakor nas

zovejo, slov. narodnost. (Narod je še le ljudstvo, ako tvori državo; mi Slovenci pa v mnogojezični državi tudi kot narod nič ne štejemo, nismo vzeti kot državljani, smo le od danes do jutri, smo postavljeni od drž. vlad na mrtvaški etá.) Majhni smo in kar jih je preveč naših, se morajo potikati po vsem svetu. Doli proti morju nam je hrepeneti z vsogorkoto srca in moramo se učiti italijanščine. Ta jezik je za nas važnejši, nego nemščina. — Lahi dobijo univerzo v Trstu; — naj jo dobijo; z obema rokama jo primem; tukaj bo na našem svetu; učilnica bo tudi večjega avstrijskega Jugoslovanstva, ali vsaj polovice istega in v kratkem času bodo govorili in pisali naši fantje tudi italijanski in spoznavali se iz vsega slovanskega juga in vse bo navdajal ponos, ki ga izvablja misel na posest večjega kulturnega središča, večjega mesta in krasne dolge obali Adrije po Dalmaciji; naši fantje bodo imeli kaj gledati, učili se bodo na sprehodih, dobivali vpogled v veliko tehnično in trgovsko delovanje na tem mestu, imeli prekrasne zavičaje v naši Rivieri, v Dalmaciji in tudi Istri. — Slovenci smo dobili doslej svojo omiko največ od Nemcev. Italijani imajo tudi lepo literaturo v vseh disciplinah in isti so danes tehnično visoko izobražen narod, isti so rojeni tehniki, umetniki. Ako naši fantje tje pogledajo v velikanski muzej, kar je skoraj vsa Italija glede starin, podobarstva, slikarstva, ako pogledajo v lepoto Italijanske, bo vse to za nje dobra šola, ako se pa privadijo v občevanju Italijanu, tudi ne bo škode. Italijan je uljuden, prijazen človek in ima precejšnjo omiko v občevanju. On ljubi srčno svojo prekrasno domovino. — Stoj, to je nevarno, — kaj pa »naša lepa domovina« potem!? Potujijo se! — Tudi tej nevarnosti mirno gledam v obraz. Kdor pregledava zgodovino Evrope v srednjem veku in zgodovino našega slov. naroda, najde, da je kat. duhovnik bil vedno sovražnik narodnostnemu principu. S svojo latinščino je vladal svet in mogel vladati. Pod to njegovo vlado pa so nas Slovence hudo decimirali, podili iz lepih plodnih krajev in nas še. Oživljenje narodnostnega principa je nekoliko ustavilo to tujčenje, ali isto žre naprej, ker smo po večjem Slovenci kmeti in prihajajo naši na kmetiji odvečni ljudje le kot kuliji tuje industrije in tudi na domači zemlji kot taki v poštev, ki nimajo dosti moči v sebi, da bi kaj storili za rešitev slov. narodnosti. Slovenci ne smemo biti ozkosrčni, — dobro življenje je prvo — in to moremo pridobiti le, ako smo moderni delavci v vseh ozirih, ako smo časovno omikani sodelavci velikega svetovnega gospodarstva. To zamoremo biti le s Trstom kot središčem našega gospodarskega življenja in sre-

diš čem naše druge kulture. Tukaj s Hrvati v Dalmaciji in družimi Hrvati trdna tla je važno sredstvo rešitve naše narodnosti. In vseučilišče je važna naprava. Iz nje prihajajo nauki najboljšega učiteljstva mej narod, najboljše duševne moči stremijo, da pridejo na mesta tega učiteljstva. Vsa širša okolica stoji pod vplivom vseučilišča. Italijanili nas bodo, poitaljanijo nas! Vpliv druge Italije bo mogočen! Ne, nas ne morejo, nas je več, kakor avstrijskih Italijanov, nas je dosti več. Ribe polenovke si rešijo svojo raso pred velikimi ribami, ker se družijo v velikih masah. Dosti jih preostaja, — nekaj žrtev pa mora biti. Pa dosti manj jih bo, kakor v takem življenju, kakor ga hoče pripravljati v modernem svetu naš kat. duhovnik. Učili smo se na nemških vseučiliščih, pa smo ostali zvesti domovini. Vedno več je bilo le teh in danes ima naš narod precej posvetne inteligence.

Kaj pa slov. Koroška, slov. Štajer, ki so precej oddaljeni od Adrije? Tam se sedaj grozno naš narod tujči, tudi kmet se ne more več zoperstavljati. Ako ima naš človek v Trstu svoj trg in polovica našega ljudstva ga ima precej še zdaj, imelo ga je pa prej dosti več, bo tudi štaj. Sloven in koroški, kateri slednji ima zdaj kratko direktno zvezo po železnici čez Bohinj in Gorico, tja gravitiral s svojimi pridelki in bo tam trgoval. Ne smemo glasno povedati, da ni mogoče, da bi se malo število avstrijskih Italijanov moglo na vseučilišču v Trstu dolgo držati, — ne učitelji, ne slušatelji učenci, naši jugoslov. fantje in dekleta udušijo italijanski element in to tem gotovejše, ako slov. delavstvo, rokodelstvo in trgovstvo v Trstu stori svojo dolžnost in kak Hussarek potem poreče: »ali nisem prej videl in povedal, da pride tako, da južni Slovani prevladajo na vseučilišču v Trstu«!

Geslo dalmatinskih, istrskih Hrvatov in nas vseh Slovencev mora biti glede vseučilišča: vseučilišče v Trstu in **četudi z izključno italijanskim učnim jezikom!!** Drugod ga ne dobimo za nobeno ceno in ga tudi ni dosežati, ker je treba naši mladini tudi šole življenja velikega mesta. Stremimo po višjih ciljih sedaj, ko nas podpira v tem novodobno gospodarstvo in velika omika te dobe. Ne zamudimo broda, zdaj je ura in v plenu dunajskega parlamenta vstopite vsi slovenski in hrvaški poslanci kakor en mož za univerzo v Trstu in tudi za italijansko, če drugače ne gre! —

„Naše“ zadruge.

Socialno-demokratska stranka je politična stranka, »naša« stranka. Ako govorimo o socialno-demokratskih organizacijah, imamo pred vsem na misli politične; strokovne že nočejo biti imenovane »socialno-demokratske«, češ: nismo politične, ampak samo stanovske. Isto velja tudi za zadruge. Ako pa kljub temu pišem o »naših« zadrugah, imam namen podati sliko o onih zadrugah na slovenskih tleh, ki so pod vplivom in vodstvom politično znanih socialnih demokratov oz., ki so nastavljeni pri »Osrednji zvezi avstrijskih konzumnih društev« na Dunaju, koji načeljuje drž. poslanec s. K. Renner.

Na Slovenskem se je zadruga misel pojavila najprej med rudarji v Zagorju, za njimi oz. skoro sočasno pa v Idriji. Se razume, da so bila konzumna društva med zadrugami prva, ki so se pri nas udomačila.

Franc Rinaldo, Mihael Čobal, pokojni Anton Kogej v Idriji, Simon Kavčič (sedaj v Ameriki), Valentin Gliha so bili med prvimi, ki so z vso navdušenostjo propagirali pred 16—18 leti med slovenskimi rudarji »konzume«. Zagorje je poslalo Franca Rinaldo v Idrijo, da je vodil po rudarjih Kogej, Kavčiču, Glihi in dr. ustanovljeno »Občno konzumno društvo«, doma pa je pridržalo tajnika rudarjev s. Čobala, da je vodil »Občno konzumno društvo v Zagorju«. Pozneje so ustanovili: v Ljubljani (l. 1903.) »Splošno konzumno društvo«, ki je pa kmalu prišlo v konkurz vsled specielno ljubljanskih bolezni, v Trbovljah (l. 1904.), v Nabežini (l. 1904.) in v Podgori (l. 1903). L. 1906. so prevzeli v Hrastniku ondotni rudarji rudniško konzumno društvo v svojo upravo. L. 1908. so bile ustanovljene »Konzumno društvo za Ljubljano in okolici v Ljubljani« ter »Konzumno društvo za Jesenice in okolico na Jesenicah«, ki se je po poldrugem letu obstanka združilo z ljubljanskim društvom. V Borovljah so soc. dem. delavci v zvezi z ondotnimi narodnimi Slovenci odvzeli nacionalnim Südmarkovcem boroveljsko konzumno društvo v Borovljah, ki je takoj pristopilo »Osrednji zvezi avstrijskih konzumnih društev«. Pred par leti se je ustanovilo v Mirnem na Goriškem »Konzumno društvo v Mirnem«.

Druge zadruge so se ustanovile še le v najnovejšem času. L. 1905. se je ustanovila »Prva idrijska čipkarska zadruga« v Idriji, koje načelstvo in nadzorstvo so tvorile samo — ženske

(Ružena Kristanova, Marija Hladnikova, Katarina Vojskova, Ivana Stravsova, Antonija Kosova in dr.). Po triletnem uspešnem delovanju je l. 1908. ta zadruga likvidirala in oddala ves material »C. kr. osrednjemu čipkarskemu tečaju« na Dunaj. V Ljubljani so ustanovili l. 1908. mizarški delavci »Produktivno zadrugo ljubljanskih mizarjev v Ljubljani«. Istega leta se je registrirala v Idriji ustanovljena »Delavska tiskovna družba v Ljubljani«, ki je l. 1912. likvidirala, da je napravila prostor uradni, po politični stranki ustanovljeni »Založbi Zarje«, ki ni zadruga, marveč prost konzorcij. — V Nabrežini so delavci in kmetje ustanovili pred 13. leti »Obrtno-gospodarsko društvo«, tudi v Vremah na Krasu se je ustanovila mala delavska zadruga, ki pa ni delovala. V Trbovljah so delavci l. 1909. ustanovili zadrugo »Delavski dom« v svrhu zgraditve doma in vzdrževanja združne gostilne.

Dalje ste se ustanovili še dve denarni zadrugi, namreč »Delavska hranilnica in posojilnica v Gorici« (dr. Tuma) in »Delavska hranilnica in posojilnica v Ljubljani« (dr. Tomsič).

Danes so skoro vsi delavski kraji že prepreženi z organizacijami konzumentov — na Kranjskem: Zagorje, Loke, Idrija, Sp. Idrija, Ljubljana, Šiška, Vič, Tržič, Jesenice, Fužine (Sava), Koroška Bela — na Štajerskem: Trbovlje, Hrasnik, St. Lenard pri Hrasniku — na Primorskem: Nabrežina, Podgora, Miren — na Koroškem: Borovlje. Kjer še ni »naše« organizacije konzumentov, so konzumna društva ali podjetnikov ali klerikalcev ali pa italijanske oz. nemške soc.-dem. stranke. Tako v Kočevju, St. Janžu na Dolenjskem, v Mojstrani, kjer imajo podjetja svoja konzumna skladišča; železničarji pa — v kolikor niso včlanjeni v naših konzumnih društvih, kupujejo v skladišču živil v Knittelfeldu, v Gorici in Mariboru, katerim skladiščem načeljujejo po večini socialni demokratje. »Delavske zadruge za Trst, Istro in Furlanijo« pa imajo za člane vse naše sodruge v Trstu in okolici, v Gorici in Pulju. Konzumno društvo »Einigkeit« v Celovcu in okolici, v Beljaku, Št. Vidu na Glini ter v Črni; v Črni so izključno slovenski rudarji. Konzumno društvo v Mariboru sprejemlje pa one Slovence iz Maribora in okolice. Veliko Slovencev je včlanjenih v Leoben-Seegrabenu, v Gradcu in drugih takih delavskih krajih, v Leoben-Seegrabenu je tudi član nadzorstva Slovenec po imenu Šinkovec, v Gradcu istakotako s. Wengust. Po vseh delavskih krajih so seve tudi klerikalci ustanovili konzumna društva, tako v Ljubljani in okolici, na Jesenicah, v Tržiču (ki je pa šlo že v konkurz), v Zagorju, v Idriji in dr.. V tržaški okolici imajo narodnjaki vse polno »konzumnih

društev«, ki so pa bile le »oštarije«; konzumno društvo Narodne delavske organizacije je pa že žalostno končalo. Podobno konzumno društvo v Šturjah pri Ajdovščini menda komaj živi.

Natančne statistike za vsa ta društva ne morem podati, pač pa podajajo naslednje tabele natančne podatke za ona konzumna društva, kjer prevladujejo »naši« ljudje. Tudi ta statistika je za-

Konzumna društva : stanje konec leta 1912.

	Ustanov- ljeno	Članov	Proda- jalnic	Denarni promet	Blagovni promet	Rezervni fond	Deleži
Za Ljubljano in okolico: sedež Ljubljana*)	14. 9. 1908	1635	10 1 pekarna	1.487.639·18	513.058·61	6.449·55 ¹⁾ 2.037·15	25.279·26
Zagorje . .	1897	437	2	492.433·61	234.268·95	23.085·34	15.183·93
Idrija . . .	1898	667	2 1 mlin	693.619·16	302.877·59	16.004·18	23.154·46
Hrastnik .	prevzeto v delavske roke: 1906	358	2 1 gostilna	410.446·67	199.319·67	39.723·40	5.517·84
Nabrežina**)	1904	180	1	256.627·13	120.667·22	4.813·64 ³⁾ 4.522·04	3.525·50
Trbovlje . .	1904	223	1	241.416·70	110.008·31	2.405·19	6.884·76
Borovlje . .	1892 ⁴⁾	505	1	573.700·83	280.699·78	52.204·19	3.950·—
Podgora . .	1903	166	1	235.643·32	111.480·70	5.498·15 947·02 ⁵⁾	3.459·—
Miren pri Gorici .	Nisem dobil kljub večkratnemu						
Skupaj . .	—	4171	—	4.393.516·10	1.872.400·83	157.689·95	86.996·75

*) Poslovno leto se začne s 16. okt. 1911. in konča s 15. okt. 1912.

**) " " " " s 1. julijem " " " s 30. junijem 1912.

1) Penzijski fond uslužbencev.

2) Podporni sklad članov.

3) Pomožna zaloga, iz katere se izplačuje članom podpora v bolezni oz. ob potrebi

4) Do 1. 1908 je bilo društvo v rokah nemških nacionalcev.

nimiva in poučna. Kaže kos lepega dela — vzpodbuja seve na nadaljno delo!

Številkam, ki slede, za enkrat ne dodajam nikakega komentarja; vsakdo si pač lahko napravi svoje konkluzije. Mogoče se prihodnjič enkrat ozremo na naloge, ki nam jih ta statistika nalaga in koje moramo v interesu delavske stvari izvršiti.

(oziroma ob zaključku zadnjega poslovnega leta).

Hranilne vloge	Vrednost blagovne zaloge	Terjatve pri članih	Vrednost posestev	Vrednost inventarja	Dolg pri liferantih	Hip. pos.	Čisti dobiček
49.934.48	85.000.—	28.000.—	32.093.—	14.460.—	45.203.62	14.595.15	18.877.12
21.195.90	38.870.84	14.287.78	30.596.91	3.136.73	4.696.89	13.000.—	11.464.90
67.388.69	78.012.72	6.527.73	96.618.—	4.087.—	30.969.45	26.260.—	11.254.31
6.603.89	41.013.33	18.315.36	62.681.32	7.188.81	20.305.40	50.232.54	7.588.10
247.45 ³⁾	8.313.60	10.350.95	3.231.19	1.588.20	8.335.82	—	9.980.58
7.213.77	20.117.58	8.917.—	—	3.177.82	9.523.43	900.— ⁴⁾	5.072.79
2.250.—	51.532.86	1.234.93	33.178.13	3.667.47	23.300.25	3.000.—	6.352.87
2.000.—	7.695.57	12.000.—	12.310.06	1.074.18	5.453.72	10.500.—	5.701.42
urgiranju nobenega poročila.							
156.829.18	330.356.70	110.663.77	270.708.61	38.280.31	147.788.78	118.487.69	76.292.09

³⁾ V Nabrežini imajo naši sodrugi tudi v vcdstvu posojilnice odločilno besedo, konzum je imel pa tudi koncem junija 1912 naloženega denarja K 6051.99 — odkod dejstvo, da je tako malo hranilnih vlog.

⁴⁾ Dolg pri zadrugi „Delavski dom“.

Druge pridobitne zadruge: ob zaključku l. 1912.

	Ustanovno leto	Članov	Splošni promet	Blagovni promet	Deleži	Rez. fond	Dolg na pos. oz. hr. vloge	Blaga v zalogi	Inventarja	Vrednost posestava	Terjatve na blago	Dobiček
Obrtno-gospodarsko društvo v Nabrežini	1899	42	44.919-96	22.381-73	840—	4.512-62	—	1.078-46	30-50	— ¹⁾	—	931-04
Produktivna zadruga ljubljanskih mizarjev v Ljubljani	1908	87	202.408-46	98.630—	23.567-61 ¹⁾	— ²⁾	10.000— 19.350-86* 12.000—**	3.627-36	—	33.450—	14.748-97	—
Stavbena in gostilniška zadruga Delavski dom v Trbovljah	1909	287	85.124-48	20.219-53	25.259-20	1.615-25	15.000— 4.514-34*	6.591-64	1.445-71	39.731-68	naložen denar 910—	343-21
Knečko-delavska gospodarska zadruga v Dobravljah	1908	71	1.158.105-71	187.195-28	3.105-67	490-26	29.367—	1.924—	6.996-08	23.796-95	6.031-77	—
Skupno:	437	1.490.558-61	408.426-54	52.772-48	6.618-13	90.232-20	23.221-46	8.972-29	96.978-63	20.775-64	naložen denar 910—	1.274-25

¹⁾ Po obitku izgube, ki se je napravila vsled konkurza l. 1911.²⁾ Po obitku izgube = 0!³⁾ Ne posedujejo nič, pač pa imajo v posojilnici naloženega denarja K 5.165-74.

*) Hranilne vloge.

**) Terjatve liferantov.

Delavske zadruge za Trst, Istro in Furlanijo.

Zadružna ideja, napram kateri je bilo delavstvo prvotno precej apatično, se šini bolj in bolj. Njeni uspehi postajajo čezdalje bolj koristni nele za v zadrugah včlanjene delavce, marveč tudi za oni del občinstva, ki se s to mislijo ni še sprijaznil in ki goji napram njej preveč neupravičenih in neutemeljenih predsodkov. V tem zavzemajo tržaške delavske konzumne zadruge, ki so razširile v poslednjih treh letih svoj delokrog v Istro in Furlanijo, eno izmed prvih mest. Temu razvoju tržaških delavskih zadrug se imamo zahvaliti največ sodrugu Valentinu Pittoni, ki je njih ustanovitelj in vodja. Razvoj so pa pospešile v prvi vrsti dobrote, ki jih nudijo zadruge članom in, kakor smo že povedali, tudi ostalemu občinstvu.

Pred nami leži v lični brošurici izdano slovensko poročilo o osmi zadružni dobi teh naših zadrug, ki objema čas od 1. julija 1911. do 30. junija 1912. V tej dobi so razprodale zadruge v svojih 15 skladiščih za 1,258.363,68 kron blaga. Od tega se je razprodalo v 9 tržaških skladiščih za 896.189,10 kron, v 6 skladiščih na deželi pa za 362.174,58 kron. Čisti dobiček je znašal 50.796,90 kron. 50% od tega čistega dobička, to je 25.167,27 kron, se je razdelilo v obliki dividend onim članom, ki so nakupili v zadružnih skladiščih potom znamk za skupno svoto 1,258.363,68 kron blaga. 12.583,64 se je vložilo v podporni sklad za bolne člane, vdove in sirote članom. 5.033,45 se je odmerilo rezervnemu skladu, 2.516,73 podpornemu skladu uslužbencev, 5.033,45 se je dalo občnemu zboru, da razpolaga z njimi po svojem preudarku. Polovico te svote je pa nakazal občni zbor raznim delavskim izobraževalnim društvom v mestu in okolici in je dobil tako lepo podporo naš »Ljudski oder« in vsa naša okoličanska izobraževalna društva. Iz bolniškega sklada se je razdelilo 257 bolnim članom 1344 tedenskih podpor v skupnem znesku 6.032,71 kron in 34 sirotam in vdovam 454 tedenskih podpor v skupnem znesku 1880,79 kron. Od ustanovitve pa do 30. junija 1912. so razdelile zadruge vsega skupaj za 29.852,14 kron bolniških podpor, podpor vdovam in sirotam članov. Po odobritvi bilance osme zadružne dobe je razpolagal ta podporni sklad s svoto 13.289,78 kron. Od čistega dobička torej, ki je znašal kakor povedano, 50.796,90 kron, je bilo določenega v korist članov, bodisi v obliki dividend ali podpor ali podpor raznim društvom 85%, 5% v korist uslužbencem in 10% v rezervni sklad, ki znaša letos lepo svoto 16.709,24 kron.

Brez konzumnih zadrug bi se bila stekla lepa svota čistega dobička v žepe privatnih trgovcev. Tako se je pa ta denar vrnil v raznih oblikah članom in omilil mnogim izmed njih bedo in pomanjkanje v kritičnih položajih.

Zadruge imajo tudi svoj hranilni oddelek. Dne 30. junija 1912. so znašale hranilne vloge v tem oddelku 105.648,64 kron. V ta hranilni oddelek vlagajo svoje dohodke naše strokovne, politične in kulturne organizacije pa tudi posamezniki. Članom so šle zadruge na roko tudi s tem, da so izdale znamke po 20 vinarjev, ki se jih kupi lahko v vsakem zadrudnem skladišču. Je to pač lepa ustanova, ki omogoča malo prihranjevanje. Male, prihranjene svote je mogoče dvigniti tudi v zadrudnih skladiščih. Hranilne vloge se obrestujejo s 5%. Kljub temu visokemu obrestovanju hranilnih vlog, imajo zadruge od hranilnega oddelka velik dobiček. Zadruge so namreč v stanu izplačevati vse fakture per cassa pronta in so pri tem deležne velikih skontov. Poleg tega ne čutijo zadruge potrebe zatekati se po denar k raznim bankam, kjer se ga dobi, zlasti sedaj, precej težavno in kjer se mora plačevati, ako se ga dobi, po 6 in 7 odstotne obresti. Gojitev hranilnega oddelka v zadrugah je torej zelo priporočljiva.

Podporni sklad uslužbencev je znašal dne 30. junija 1912. 8.743,44 kron. Amortizacijski sklad pa 12.000 kron. Lansko leto so zgradile zadruge tudi lep Delavski dom v ulici Madonnina št. 15, kjer imajo sedež različne naše organizacije in naša društva in ki je ob enem centrum tržaškega socialističnega gibanja.

V tekoči dobi so se začele razvijati naše zadruge nepričakovano. Ob koncu osme zadrudne dobe so štejele zadruge 5481 članov. 31. marca t. l. so imele nad 8000. Iz 15 je naraslo število skladišč na 25 in so se stvorila skladišča v vseh skupinah občinskih hiš. V teh 25. skladiščih se je razprodalo v 9 mesecih letošnje dobe za 1.672.964,41 kron blaga, razdelilo se je 9.339,62 kron bolniških podpor in za 22.243,40 kron podpor vdovam in sirotam. Bolni člani, vdove in sirote dobivajo podpore v blagu in sicer dobi bolni član 12 tednov brezplačno toliko blaga na teden, za kolikor ga je nakupil tedensko v prejšnjem letu. Vdove in sirote pa dobe 18 tednov podpore. Letos so znatno narasle tudi vloge v hranilnem oddelku in so znašale 31. marca že 280.000 kron, pri katerih je bilo 14.000 kron dozorelih obresti.

Iz vsega navedenega je očitno, da so direktne koristi članov pri zadrugah naravnost ogromne. Ogromne, ako tudi abstrahiramo od dejstva, da dobivajo člani v zadrugah za nižjo ceno boljše in snažnejše blago. Zadruge nimajo potrebe dajati blagu

visokih cen, ker ni faktorja, ki bi imel od tega koristi. Lehko prodajajo blago ceneje kakor privatniki, ker si nabavljajo vse blago direktno v velikih količinah pri bogatih tvrdkah in zato ker uživajo pri izplačevanju faktur per cassa pronta velike skonte. Snažnejše je blago v zadrugah zato, ker nimajo zadruga potrebe, daviti blago v reklamacijske svrhe v izložbe, kjer se blago napolni cestnega prahu, mešanega z raznovrstnimi bacili in drugimi nečednostmi. Člani in nečlani pa uživajo od združnega dela indirektno koristi. Kako?

Pred dvema leti so ustanovile zadruga v Trstu svojo pekarno, ki je bila spočetka pasivna, ki je pa že postala aktivna. S svojo ceno in kakovostjo kruha so zadruga vplivale na privatne pekarnice, da so tudi one izdelovale kruh iz boljše moke in da niso zvišale cene kruhu.

18. septembra 1912. so stvorile zadruga v I. in II. nadstropju hiše št. 3. v ulici Raffineria svoje veliko skladišče oblek, ki je največje v Avstriji in najmodernejše opremljeno. Od 18. septembra 1912. do 31. marca 1913. se je razprodalo v tem skladišču skupno za 196.976.74 kron blaga. Prodalo se je za 83.616.59 kron konfekcij, za 63.221.38 kron manufaktur, za 34.503.47 kron obuval in za 15.635.30 kron pokrival. Cene blagu v skladišču oblačil so naravnost neverjetno nižje od cen v privatnih prodajalnah. Tržaški trgovci so javno priznali škodo, ki so jo trpeli vsled otvoritve tega združnega skladišča. Škodo so trpeli, ker so sami prodajali imenovane vrste blaga in pa zato, ker so bili prisiljeni v konkurenčne namene znatno znižati dotedanje cene blagu. Od tega, da so morali znižati cene, je uživalo koristi tudi ono občinstvo, ki je ostentativno nasprotno našim zadrugam.

15. marca t. l. so stvorile zadruga v Miljah, ki imajo tudi skladišče jestvin, svojo mesnico. Mesnica je bila otvorjena za poskus. Med miljskimi mesarji je nastal zaradi tega močan krič in so znižali ceno mesu — seveda v konkurenčne namene — za 16 vinarjev. Zadrugam se izborna izplačuje prodajati meso à kg še 4 vin. ceneje od privatnikov. Zopet imajo od tega dobiček tudi nečlani, ker dobivajo sedaj meso po 16 vin. ceneje tudi pri privatnih trgovcih. Ker se je poskus v Miljah posrečil, se otvori združne mesnice tudi v Trstu in sicer najprej v Rojanu. V Miljah se je razprodalo v marcu za 5166.38 kron mesa. Seveda se prodaja meso, kakor vse drugo, le članom.

Zadruga vplivajo na delavstvo tudi v moralnem oziru, ako so dobro upravljene in temeljijo na pravem principu. Tržaške delavske zadruga prodajajo blago le članom in le proti štetemu

denarju. Zahteve po razprodaji na kredit so bile pač močne. Vodstvo pa se je upiralo temu z vso energijo in tudi zmagalo. Delavci, člani zadrug, so se privadili temu načinu nakupovanja. Naučili so se varčevati s denarjem in ga hraniti pri sebi in spraviti stroške v sklad z dohodki. Prodaja na kredit je škodljiva članom in zadrugam. Zaradi razprodaje na kredit je propadlo mnogo zadrug in je trpela pri tem zadružna misel. Zadruge tržaške N. D. O. so tudi propadle v prvi vrsti zaradi kredita, ki so ga dajale članom poleg tega, da so imele tudi slabo, nevešče vodstvo. Polom teh zadrug je vplival precej mučno, zlasti pri slovenskih delavcih, ki so bili izgubili zaradi tega za trenotek zaupanje v zadružno misel. S časom se je mučni vtis izgubil in so postali slovenski delavci pridni člani in odjemalci blaga v zadružnih skladiščih. Kadar ima delavstvo priložnost kupovati blago na kredit, nakupi ne morda več kakor potrebuje, ampak navadno več blaga kakor znašajo njegovi dohodki. Nabranega dolga ne more več plačati in so zadruge primorane iztirjati denar sodnijskim potom, kar napravlja na člane neprijeten vtis in so taki člani navadno izgubljeni. Ako zadruga dolgov ne more iztirjati, je primorana napovedati konkurz.

Poleg vsega tega imajo zadruge tudi svojstvo, da povzdigujejo delavce socialno, nauče ga boljše živeti in si izbirati boljša jedila. Sodrug Valentin Pittoni si je nadel nalogo opazovati, kaj kupuje delavstvo sedaj in kaj je kupovalo v prvih letih ustanovitve tržaških zadrug. Spoznal je, da se je naučilo delavstvo boljše jesti. To se opazi zlasti pri delavcih, ki prihajajo iz dežele, pa tudi pri mestnih delavcih. Čim več let so delavci člani zadrug, tem manj kupujejo blago slabe vrste in tem več boljše vrste. Dočim se je prodajalo v prvih 5 letih različnega blaga slabše vrste, se ga sedaj nima niti v zalogi, ker je nihče ne kupuje. Člani so se naučili boljše jesti. Z boljšo hrano se ohrani delavec več časa sposoben za delo, je manj podvržen raznim boleznim in boljša hrana, ki so jo deležni tudi otroci, vpliva blagovoljno ne samo na fizični marveč neposredno tudi na duševni razvoj. Boljša hrana daja delavcu hrepenenje po boljšem stanovanju. Lepo, udobno stanovanje vabi delavce v hišo, v družino, kateri začenja darovati svoje proste urice in ga odtujačuje od umazanih beznic, od gostilen in pijačevanja. Doma pri veselih palčkih in pri zadovoljni ženi, začuti delavec potrebo po duševni hrani. Si nabavi časopise, si nakupi knjige, se izобрази in postane aktiven član, ne več številka v narodu in človeški družbi.

Evo vam ogromne koristi zadružništva, ki je vredno in potrebno negovanja in vsestranske podpore.

Seksuelni problem.

(Dalje.)

Vsaka dobra vzgoja že na sebi stori otroka jakega in odpornejšega tudi proti spolni zlorabi. Vzgoja k natančnosti, snažnosti, varčnosti, deloljubnosti gotovo pospešuje tvoritev jakega značaja in brez vsakega dvoma mora taka splošna vzgoja biti predhodnica spolne vzgoje. Ako ravnatelj Schreiner povdarja samostalnost, pa zopet pridemo navzkriž, ker hoče vzgajati samostalnost iz bog si ga vedi kaj bolj, kakor iz spoznanja. Človek, kateri sledi iz pokorščine in iz sramežljivosti zapovedim in šegam, utegne biti dober meščan, zato pa še ni samostalen. Samostalen je človek šele takrat, kedar je premagal skušnjave, brez spoznanja skušnjav ni premagal. Najtežja je zmaga nad šego in navado v domačem življenju! »Mislim, da bi junak, ki bi dandanes napravil na nas vtis Epaminonde, moral biti zmagovalec domačega življenja, ki odseče meduzino glavo meščanske šege in navade ter pokaže ljudem, kako lahko živimo čisto, lepo, junaško življenje sredi vseh revščin naših mest in vasi« — pravi človekoljub Emerson. Lažnjivost doma in v šoli je grda reč, a g. Schreiner tudi ve, da lažnjivost rada nastane iz preobilne fantazije; pravljice o štoklji in enake so zaraditega vzgajanje k lažnjivosti. Le z golo resničnostjo odpravi se lažnjivost. Vzbujači otroško fantazijo takrat, ko otrok ni goden, je pot domišljavosti in lažnjivosti. Pravljice, ki nimajo znatnega estetičnega in etičnega jedra, ki otroka ne uče ljubezni do prirode, ki torej dražijo le fantazijo, izločiti je iz šole ravno tekom otroštva, ker takrat čisti možgani sprejemajo tudi najneverjetnejšo pravljico kot resnico. Pravljice s svojo bujnostjo ustvarile so dečku in deklici le željo po posebnosti in mu jemljejo ljubezen do telesnega truda in vsakdanjega dela.

Šport je splošno vzgojno sredstvo, ki je s telovadbo že uvedeno v šole. Vendar šport na sebi nima vzgojevalnega pomena za spolnost. Telovadba in šport, kolikor pri otroku in v deštvu pride v poštev, ima iz biologičnega stališča pomen utrditi telo in tako zategniti dobo spolne godnosti. Kedar ta godnost nastopi, sam šport na sebi ne odvaja od spolnega občevanja, često nasprotno. Le kolikor vzbuja samozavest, pogum in vstrajnost, le kolikor šport postane mladeniču ideal, le toliko ga odtrga proč od spolnega občevanja in nima več vrednosti nego vsako drugo

sublimirano stremljenje. Precej enake vrednosti je ljubezen do posebne vede. Šport je torej v prvi dobi somatično sredstvo proti prezgodnjemu razvoju spolnosti, potem pa, ako se ga idealizira, dobi še vrednost, kakor ljubezen do dela v posebni stroki. Še le kedar postane šport stremljenje po telesni lepoti, odločnosti in vladanju samega sebe, takrat postane eminentno vzgojevalno sredstvo proti spolnosti, kakor je šport eminentno sredstvo za vzgajanje zmernosti sploh.

Ljubezen do umetnosti, do poezije, kedar se stremljenje mladeniča za nje sublimira, je izborno sredstvo za boj proti spolnosti. Vendar se ne sme pozabiti, da ima gojitev poezije in umetnosti tudi nasprotno stran. Poezija opeva največ spolno ljubezen kot najvišjo prirodno moč. Slikarstvo in kiparstvo nam izraža človeško nago telo kot najvišji objekt lepote, umetnost je izraz človeške fantazije in tvornosti, mora torej tudi vzbujati kontrekcijski nagon in spolno ljubezen. Radi tega postaja vzgoja k umetnosti za spolnost često nevarna, ako ni spoznanja. Le kedar je spolni objekt poznan vsled prve vzgoje in spolnost pojav vesoljne prirode, takrat se bo tudi poezija in umetnost sublimirala in se ne prevrne v pospeševalateljico kontrekcije.

Verstvo kot stremljenje k celoti in enoti gotovo sublimira vse človeško stremljenje, torej tudi odvaža od spolnosti. Ni pa pozabiti, da je bistveni verski moment ljubezen, ki se od spolne prirodne podlage ne da ločiti. Kakor umetnost, vzbudi tudi verstvo lahko v mladeniču spolnost, ako je ta moment v njem silnejši. Umetnost, poezija in verstvo so v njih visokosti pristopni le malemu številu izvoljencev, ki sublimirajo vse svoje stremljenje visokim zadnjim ciljem. Eine wirklich gesunde und erfolgreiche Gegenwirkung gegen übermässigen Sexualtrieb wird nur dann genügend, wenn durch grosse Ideale die ganze Lebensrichtung in die Wurzel zurückgedrängt wird und die geistige Natur des Menschen in den Vordergrund tritt. (Dejanski zdravo in uspešno protidejstvovanje proti čezmernemu spolnemu nagonu uspeje le takrat, kedar se cela življenska smer po velikih idealih potisne nazaj do korenine in stopi duhovna priroda človeka v ospredje pravi dr. Forel.) To pa je pri tako malem in zbranem številu ljudi, da je polno sublimiranje le pri visoko izobraženih ljudeh ali pa tam, kjer je fiziološko nagon šibek in prevladujejo duševne sposobnosti spomina in razuma. Neizmerna masa proti temu malemu številu izbrancev je pod oblastjo močnega prirodnega spolnega nagona. Der menschliche Instinkt ist durchhaus nicht sozial genug, um eine freudige, tüchtige und fleissige Arbeit lediglich

zu Gunsten der Allgemeinheit zuzulassen. (Človeški instinkt nikakor ni dovolj socialen, da bi dopuščal veselo, krepko in pridno delo izključno na korist splošnosti, dr. Forel.) Egoistische Zwecke sind die einzigen, auf welche man mit Sicherheit rechnen kann. (Egoistični smotri so edini, na katere se lahko računi z gotovostjo.) Schopenhauer. Največkrat na mladino vpliva ne moment sublimirane ljubezni, ki je obsežena v verstvu, ampak zapovedi in prepovedi naučene izust, strah pred kaznijo in peklom. Ko pa je ta strah premagan, verstvo izgubi vsako moč. Verstvo obsega zadnjo abstrakcijo zaradi tega tudi kot taka v dejanskem življenju nima toliko veljave kakor se ji pripisuje. Le individui pri katerih se vsled podedovanih lastnosti ljubezen lahko sublimira, leti postanejo tudi zvesti učniki verstva. Nasprotno od umetnosti in verstva ima idealiziranje športa lažjo privlačnost in zato tudi širši vpliv za večino ljudi.

Lažja je spolna vzgoja pri deklici. Pri deklici je sramežljivost lastnost, ki je biologično utemeljena v tem, da se je žena že od nekdaj branila napadov spolne sile moža. Sramežljivost v deklici na sebi je prirodna odporna sila. Was wir Scham nennen entsteht gerade aus einem tiefen und gesunden Lebensinstinkte nach Bewahrung des Unbewussten und Unberechneten. Schamgefühl ist Abwehrinstinkt des unbewussten Lebens. (Kar imenujemo sram, nastane ravno iz globokega, zdravega življenskega instinkta za obvarovanje nezvestnega in nepreračunljivega. Čustvo sramu je obrambni instinkt nezvestnega življenja.) Forel. To velja zlasti za nedoraslo dekle.

Najugodnejše sredstvo proti spolnosti pa je pri deklici vzgoja materinskega čustva. Deklici je intenzivno prirojeno, prve nje igre kažejo že materinsko ljubezen. Biologično zavлада v dobi, ko se deklica bliža spolni godnosti, se to postavi v nasprotje s spolnim nagonom ter ustvarja hrepenenje po prijateljstvu in duševnemu bližanju. Kedar postajajo deklice godne, nasičene so često s pretiranim čustvom prijateljstva med seboj, vse drugače nego mladeniči. Bistvo materinega čustva je samožrtvovanje in dobrota. Radi tega je materinsko čustvo lahko sublimirati, ker je na sebi prvotna psihična ljubezen in ob enem antiteza moževe spolne ljubezni in egoizma. Die höchste und tiefste Liebe ist die Mutterliebe, die Mutter ist die Schmerzenreiche. (Najvišja in najglobokejša ljubezen je materna ljubezen, mati je bolesi polna.) Feurbach. Die Mutterliebe halten wir als die selbstverständliche Form der Güte. (Materno ljubezen imamo za samoposebi razumljivo obliko dobrote.) Ostwald. Vzbujanje materinskih čustev,

materine ljubezni pri mladenki je pač najizdatnejše sredstvo, da se v obeh spolih ustvari spoštovanje do žene kot matere. In kedor ženo kot bodočo mater spoštuje, komur je žena ideal kot mati, do tega spolnost nima sile. Priroda sama, ki stremi po neskončnem porajanju, morala je v materinih čustvih ustvariti najmočnejšo profilakso proti zlorabi spolnosti. Das Liebesverlangen eines normalen Weibes enthält stets eine deutliche mütterliche Betonung. (Ljubzensko poželenje normalne žene, vsebuje vsekdar razločno naglašanje materinstva.) Müller. Das Kindergebären ist geradezu notwendig für das körperliche und seelische Gedeihen des Weibes und zur Vollentwicklung seiner geschlechtlichen Vorzüge. (Porajanje otrok je naravnost potrebno za telesno in duševno prospevanje žene in za polni razvoj nje spolnih prednosti.) Müller. Ako damo v dobi otroštva in deštva obema spoloma bistveno znanje lepote prirode in človeka, ako vzbudimo v dečku ljubezen do matere in v deklici materinsko čustvo, ako znamo storiti ta čustva močna, potem prva godnost in polna zrelost ne bode nevarna. Ako bo deva želela postati mati in boderazumela ves ponos matere, ne pade, in mladenič, ki poznavisokostmaterinstva, ne oskruni dekleta.

Mutter, die Sinne in's Werden gestellt,
 Mutter, vertraut mit dem Wachstum der Welt,
 Mutter, du Glück und Blüh'n,
 Mutter, du Gottesglüh'n,
 Mutter, du Wächterin still in der Nacht,
 Mutter, was hat dich so stark gemacht?
 Mutter, du gibst dein Herz,
 Mutter, du nimmst den Schmerz,
 Mutter, du Trägerin bebender Pein,
 Mutter, gesegnet und Sündenrein,
 Mutter, du Kelch voll Leid,
 Mutter, du Ewigkeit.
 Mati, čuteča v sebi vsega postajanja,
 Mati, svesta si rasti sveta,
 Mati, ti cvet in sreča,
 Mati, ti božji žar,
 Mati, ti čuvarica v tihi noči,
 Mati, kaj storilo te je tako močno?
 Mari, ti daješ svoje srce,
 Mati, ti odjemlješ boleost,

Mati, ti nositeljica drhteče muke,
Mati, blagoslovljena in greha čista,
Mati, ti čaša trpljenja,
Mati, ti podoba večnosti. (Ilka Maria Unger).

Moč materinstva in ženske dobrote, ki je istega izvora nam slika mojsterski E. Zola v romanu *La joie de vivre*. Zola je največji slikar moči in lepote spolne ljubezni in vendar priznava čustvu materinske dobrote zmago nad njo, nad najvišjim spolnim orgazmom. Pavlina ljubi Lazarja z vso dušo, je krepko spolno razvita, v brutalnem boju jo hoče Lazar imeti, ženska dobrota je čuvarica Pavlinine čistosti, ki zmaga nad spolnim napadom, premaga ljubezen in jo pretvori v ljubezen do otroka tuje žene. Pavlina je žena ustvarjena od prirode, da osreči moža, a usoda odrekla ji je protiljubezen. Nje ženska slika je tem vižja, čim bližje jo je umetnik postavil v nasprotje z ženo Lazarjevo, prazno Lujizo. Prizor: »encore una fois« ko igra Pavlina z Lujizinim in Lazarjevim detetom je prizor največje zmage žene nad seboj, neodoljive moči ljubezni iz materinega čustva. In taka zmaga je mogoča. Nasprotno, tvori vso srečo žene često le ljubljeno dete. Ako mladenka vidi v zakonu materinstvo, razumeva ljubezen do deteta, ostane spolno zmerna, kakor mož, ki jame razumevati očetovski pomen. Marsikatera mati ima vse, kolikor je sreče pričakovala iz zakona le na detetu. Ich habe manchem Mädchen, das ein Kind hatte, abgeraten zu heiraten, wenn sie als Mädchen einen sicheren Verdienst hatte. (Odsvetoval sem marsikateremu dekletu, ki je imela dete, da bi se poročila, ako je imela gotovega zaslužka, trdi bivši duhovnik Leute.) Učitelj naj ne pozabi, ko razlaga učenecem Prešernovo nezakonsko mater, karati vso brezsrdnost in brezmiselnost človeške družbe, ki preklinja materinstvo na nezakonski ženi in ne zna spoštovati mater in nje ljubezen. Deva, ki je porodila iz ljubezni ni padla — greh je mladeničev, ki je devo zapustil in dete. Čustvo odgovornosti za mladeniča, čustvo materinega ponosa naj velja tudi za nezakonsko mater.

Mesto da bi se opirali apologeti krščanskih idej na bistvene, najkompliciranейše pojave v človeštvu, rezultate visoke razvite kulture, kakor verstvo in v njem misticizem, ki je ona sestavina, proti kateri se je z razumom najtežje boriti. Nikdo ne bode tajil in najmanj moderni, da je verski in etični čut najmogočnejše in najvišje sredstvo, ki človeka dvigne iz vsakdanjosti. A povdarjajo tudi, da je le malo ljudi, ki se zavedajo visoke ideje verstva in etike. Ogromni masi ljudstva je verstvo še vedno le strah pred neznanim, pred smrtjo in življenjem onkraj groba, etika cerkvene

in državne zapovedi, strah pred kaznijo. Cerkev to najboljše ve, zato vzdržuje v vsakdanjem življenju sile kot izključno vzgojevalno sredstvo. Tako citira tudi pedagog Schreiner sv. Pavla: »Ako mrličji ne bodo vstali, pa jejmo in pijmo in bodimo veseli, zakaj jutri bomo mrtvi!« Te končne besede pedagoga Schreinerja so jako značilne, ker nam kažejo ono banalno sredstvo, na katero se katoliški pedagogi najraje opirajo, t. j. strah pred smrtjo. Moderni pedagogi temu nasproti kažejo na pomen sreče in zadovoljnosti v svetnem življenju, ki se pridobiva s čutom zdravja, družnosti, veselja do truda, ljubezni do prirode in nebojaznijo pred smrtjo. Kažejo, da se življenje vživa le v delu in spoznanju. Za moderne ima torej največ vzgojevalnega pomena higijena, t. j. skrb za človeško zdravje, družne igre, gibanje v prirodi, šport kot gojenje telesnega truda in prirodoslovni pouk, ki kaže, da je življenje povsodi v prirodi in tudi v človeštvu le življenje vrste in da se to življenje izraža v presnavljanju in zarašanju. Zato je vsa lepota prirode, rastlinstva in živalstva izražena v bujnih barvah cvetlic, petju in bogastvu oblik. Najpristopnejša je človeškemu razumu, raditega tudi vzgoji, higijeni. Prirodnoznanstvo je v zadnjem stoletju toliko napredovalo, da se mladini odpira jasen pogled na sestav človeškega telesa ter mu kaže nepretržno zvezo života z dušo. Prirodni pouk z biologičnim temeljem mora torej biti jedro pouka, ki daje učencu mogočest razumeti spol in zarašanje kot središče tvorenja vse prirode, kot življenje.

FRAN MILOST, TRST.

Pot v socializem.

Različne so poti, ki peljejo človeka v socializem. Učenjaka, ki trezno misli, globoko raziskuje in presoja socialne pojave, privede v socializem pot razuma. Sentimentalen človek, ki ima usmiljeno srce in trpi ob trpljenju drugih, ker čuti gorje ljudstva v današnjem krivičnem družabnem redu, pride v socializem iz — čustvenosti. Mnogo se jih pridruži iz gole radovednosti, ki šele pozneje prehajajo do spoznanja in zavednosti, da so na pravi poti. Toda prava gonilna sila, ki ustvarja vsak človeški prepoved je in ostane — človeška nezadovoljnost.

Ideal, hrepenenje in stremljenje navzgor, po lepšem, po boljšem, po resnici, po pravici; koprnenje po enakosti, po svobodi, po slogi, bratstvu, blagostanju, po popolnosti, to je tista

moč, tista privlačna sila, ki ustvarja novi duh, novo etiko, novo človeštvo.

Človek je dandanes nezadovoljen — to je globoka resnica. In ni je teorije, ki bi dokazala nasprotno. Tudi politične stranke ni na svetu, ki bi imela pogum trditi jasno in odkrito — »človek, dobro ti je, nič več ne zahtevaj, dovolj imaš!« Tako se sicer marsikatera stranka pretvarja, ampak le prikrito, zlobno, tiho-tapno. Toda življenje stremi navzgor in ni je sile, ki bi to ustavila.

Tudi delavec ne pride v socializem le iz egoizma. Tudi njemu ni želodec vse. Vsaj na sebi sem to izkusil. Jaz sem prišel v socializem — čudno in neverjetno — po poti narodnjaštva. Okoliščina in razmere, v katerih človek živi, imajo nanj globok vpliv. Sin slovenskih starišev v Gorici sem odpiral oči spoznanju ravno takrat, ko je divjal največji narodni šovinizem. Dva dogodka sta mi še danes globoko zarezana v spominu. Videl sem, ko so morali neki goriški italijanski izletniki v goriški okolici poklekniti pred slovensko trobojnico, jo poljubljati ter zavpiti: »Živjo Slovenci!« In bili so tepeni, opljuvani, zasmehovani. Videl sem v goriški gostilni tri slovenske fante, ki so morali poklekniti in vpiti: »Evviva Gorizia italiana!« In bili so tepeni, opljuvani, zasmehovani.

Ta dogodka sta bila tako gnusna in protičloveška, tako blazna in podla, da se je moralo gabiti vsakomur, ki ga ni bog vdaril s slepoto.

Dobiti pot, po kateri se odpravi taka podivjanost, se mi je zdela takrat najnujnejša in nasvetejša potreba. Iskal sem jo najprej v cerkvi, pri oznanjevalcih krščanskega nauka, da so vsi ljudje bratje. Ampak kmalu sem se prepričal, da je verstvo na tem polju že davno napovedalo bankrot. Ne morda, ker noče resnične narodne enakopravnosti, marveč vsled drugih globokejših vzrokov, ker je zgubilo duh časa, ker je zastarelo in pada iz vrhunca navzdol. Tudi delavcu je ta notranji boj težak in hud. Materini sveti, nauki, s katerimi se ga je napojilo v detinski dobi, predsodki, ki jih je takorekoč podedoval, so okovi, v katere je človeški duh vkovan tako močno, da samo tisti, ki so ta notranji boj izvojevali, poznajo vso težavo tega boja in vso moč preteklosti nad sedanjostjo in bodočnostjo.

Ustvarjal sem ideal narodne enakopravnosti sam v sebi, željan miru, sprave in pravice mojemu slovenskemu narodu. — Našel sem socializem, ki sta ga takrat prinesla v Gorico sedaj pokojna sodruga Učekar in Drofenik.

Odrple so se mi oči. Zagledal sem svet v vsej svoji strašni, realni podobi. Videl sem trpljenje milijonov, zapazil ogromno bedo in siromaštvo, izkoriščanje in zatiranje, muko in glad. Iskal sem pravice mojemu narodu in videl, da je nima noben narod, da divja krivica vsepovsod, da tare bol vesoljno človeštvo. Ni čuda, če je v mojem mladem srcu takrat vskipelo z vso silo hrepenenja po nekaj vzvišenejšem. In vrgel sem se z vso silo v agitacijo za splošno blaginjo in zagledal v narodnjaštvu oviro temu mojemu koprnjenju. In bičal sem ga v obraz vehementno, pogumno, navdušeno. Prepričal sem se, da Lassallejev rek — »povej ljudstvu, da trpi, ker je tako bedasto, da tega ne vidi in ne čuti samo« — globoko odgovarja resnici.

In neprenehoma, ob vsaki priliki sem to propovedoval delavskim sotrpinom.

V tej agitaciji sem našel najhujše nasprotnike v narodnjakih in naravno je, da sem se marsikdaj zaletel v nje tudi takrat, ko niso iskali drugega, kakor opravičeno narodno enakopravnost. Na oltar gospodarske enakosti, na oltar popolne svobode in človeške emancipacije bi bil rad žrtvoval tudi vso narodnost!

Toda tega — ko pregledam danes nazaj pot, ki smo prehodili in delo, ki smo izvršili — se zavedam, da ni treba. Nasprotno. Ravno ista pot, po kateri smo hodili, prinaša tudi malemu narodu kot je slovenski največje koristi.

Uvedba splošne volilne pravice je koristila tudi Slovencem. Razširjenje čtiva in kulture, demokratizacija v vsem javnem življenju, izboljšanje delovnih in plačilnih razmer, postanek močnih socialističnih strank med Italijani in Nemci — vse je prineslo koristi tudi Slovencem. Sploh vsaki politični, gospodarski in kulturni napredek je bil Slovencem, morda več kakor drugim narodom, koristen.

Politika, agitacija in vsako delo, ki smo ga vršili je bilo strogo revolucionarno in radikalno. Marsikdo je očital, da je bilo naše delo negativno. Toda razširjenje socializma med Slovenci in njegova današnja moč, ki nimajo pogum podcenjevati niti najhujši nasprotniki, ker morajo biti z nami boj vsaki dan in se zaletavati v nas (med tem, ko so nas popolnoma ignorirali še pred desetimi leti) nam dokazuje jasno, — in to hočemo pibiti — da prinaša tudi radikalna, negativna politika pozitivne uspehe.

— Poti v socializem so različne, gotova pa je pot, ki revolucionarno, brezobzirno vodi naravnost do cilja emancipacije človeštva.

ELEGIJA.

K tlom so ugreznjene plašne oči,
v prst, začrnelo od naše krvi —
težko mi dihamo.

Robota dannadan: setev in žetev.
Pesem domača: molitev in kletev.
Pijemo radi.

Kmečki ljudje smo, poldrug milijon,
doma in na tujem, povsod je naš dom
in pa v Ameriki.

Bele in zlate so naše vasi,
vedra in bodra v žilah nam kri,
a težka je, težka.

Tiho živimo, pokaj, mi ne prašamo,
tiho živimo, še tišje ugašamo:
brez sledu in spomina.

Menda kedaj smo ljubili prostost,
to svojo silno in davno skrivnost,
v zemljo zarito,

ki v njo se ugrezajo plašne oči
kot da vprašujejo... Zemlja molči
od težkega diha.

Mrtev in siv čas visi zdaj čez nas.
Plug in sekiro, srce in obraz
pokrila je rja.

PREGLED.

Javno življenje.

Politika.

H. Tuma. Državni zbor. Debata o poročilu ministerskega predsednika je končno podala le en rezultat vreden, da se ga pribije, to je enoglasje skoro vseh strank v obsojanju politike vnanjega mini-

sterstva. Debata je od izvajanja zastopnikov socialnih demokratov, posebno sodruha Adlerja naprej padla na navaden nivo avstrijskega parlamenta.

Tudi debata o aferi vohuna polkovnika Redla ni pokazala niti posebnega čuta odgovornosti vlade, niti volje parlamenta, klicati vlado na odgovor.

Nakup balkanskih železnic se v državnem zboru sploh ni omenilo. Vsled ogrskega posojila v znesku 300 milijonov kron in izposojila avstrijskega v znesku 140 milijonov, poleg tega vsled porabe blagajniških ostankov za vojne svrhe v znesku 268 milijonov, se je država zadolžila skupno za preko 700 milijonov kron. Na neverjetno lahek način je vlada porabila v državnih blagajnicah razpoloženo glavnico, ob tem pa ustavila izplačila za najnujnejše in najkoristnejše investicije, le da je proti volji ljudstva in državnega zbora mogla zalagati vojne stroške, pripravljati krvavo nepotrebno vojno igro. Vse to ob skrajnem pomanjkanju denarja v državi odkar francoski denarni trg bojkotira Avstro-Ogrsko ter je Evropa vzela iz prometa le zadnje leto za vojaške potrebe okoli 6 milijard kron. Ob tej splošni stiski denarja moralo je biti gospodarsko delo izpodvezano. Kljub tej zlorabi vlade in žalostnemu ekonomičnemu položaju trgovine, industrije in gospodarstva, ni bilo od nikoder dovolj močne reakcije. Klerikalna in nacionalna demagogija vzela je ljudstvu in poslancem vsako politično voljo.

Deželni zbori. Vsled zakona od 27. 11. 1905. so se vpeljale na Moravskem nacionalne kurije. Deželni zbor šteje 149 članov, od katerih pade 60 na Nemce, 89 na na Čehe. L. 1906. se je volil prvič deželni zbor po tem sistemu. Na nemški strani je bil le eden socialdemokratski zastopnik in eden krščanski socialc, dva agrarca, ostali nemški nacionalni-naprednjaki. Na češki strani je bilo nasprotno okoli 44 konservativcev klerikalcev, poleg tega 2 škofa, 27 naprednjakov, 13 agrarcev in 3 socialni demokrati. Nove volitve, ki so se vršile 8. junija 1913. kažejo močen naraščaj klerikalnih glasov na obeh straneh, dasi razmerje strank ostane približno isto. V splošni kuriji je bilo na nemški strani oddano 14.000 glasov krščansko-socialnih, 36.000 socialističnih in 52.000 libe-

ralnih, na češki strani pa okoli 130.000 klerikalnih in 110.000 socialdemokratskih glasov. Na strani socialnih demokratov čeških so zmagovali separatisti, centralisti kazali so neznatna števila izven Brna. Poskus pomiritve nacionalnega boja potem kurij kaže zanimiv rezultat, da vsled hitrega in intenzivnega gibanja narodnosti na Avstrijskem ni mogoče priti do stalnega razmerja. V Brnu je naraslo število volilcev na češki strani v mestni kuriji od 2016 na 4390 glasov, torej za 117½%, v splošni kuriji od 6190 na 8243 glasov torej za 33%, dočim so se povečali glasovi v nemški mestni kuriji za 36%, to je od 8602 na 11.743 in v splošni kuriji od 18.015 na 18.709 glasov, tedaj le nekaj preko 3%. Vidi se kako raje češki živelj z vso prirodno silo naprej in v doglednem času izpodkoplje po kurijah ustanovljeno razmerje.

— — — Deželnozbornske volitve na Goriškem, ki se imajo pričeti z volitvijo v IV. kurijo 13. julija, dosedaj ne kažejo po deželi pravega gibanja. Socialdemokratska stranka postavila je kandidate že 11. majnika, seveda le v IV. splošni kuriji. Kandidati so: Anton Mozetič, prožni mojster v Gorici, dr. Henrik Tuma, odvetnik v Gorici, Anton Vrčon, trgovec v Skriljah pri Ajdovščini. Socialdemokratska stranka prireja shode, a splošno ni mnogo zanimanja. Najboljši agitatorji so vsled gospodarske krize morali zapustiti deželo. Letošnje volitve so skrajno neugodne za delavsko stranko, ko so zidarji, drvarji in železniški delavci skoraj do zadnjega šli iskat dela v svet. Vedno večje zanimanje za socializem se kaže med kmetjskim ljudstvom. Ker socialdemokratska stranka nima primerne glasila za agitacijo med kmečkim ljudstvom, se ideje socializma širijo le počasi potom shodov ali po organiziranih delavcih, ki se vračajo iz drugih politično-naprednih dežel. Posebno zidarji, ki so bili organizirani v Trstu in Sarajevem tvorijo dober agitatoričen material.

Nova narodna stranka, dosedaj še vedno brez imena in brez opredeljenega cilja, sklenila je agitirati potem zaupnikov in po zaupnih sestankih. Svojih kandidatov ni še objavila.

V slovenski ljudski stranki je buknil že dolgo pritajeni razkol javno na dan ter je glasilo stare, konservativne struje „Gorica“ dne 24. junija proglasila kandidate slovenske ljudske stranke, t. j. stare struje. Karakteristične osebe in kandidatje so: Josip Fon, sodni svetnik, dr. Anton Gregorčič, Ivan Berbuč, profesor v pokopju, dr. Peter Laharnar, dvorni svetnik na Dunaju, dr. Hinko Stepančič, deželnosodni svetnik v Gorici.

Nova struja (krščansko-socialna) ima za voditelja drja Antona Breclj, zdravnika v Gorici. V vodstvu nove struje so: dekan Ivan Murovec, vikar Josip Abram. Predstavljajo smer drja Mahnič za pričetu v „Rimskem Katoliku“. V svojem glasilu „Novi Čas“ javljajo, da so razmere pri deželnem odboru precej gnjile in da je nujno treba premembe v deželni hiši. Niso za slogo po vsaki ceni, ampak le za ono, ki temelji na nesebičnosti in načelnosti. Očitajo s tem voditeljem stare struje „sebičnost“ in „breznačelnost“. Zastopnik ljudstva, pravijo, ni „vladar“, marveč izvrševalec ljudske volje. S tem mislijo zadeti drja Antona Gregorčiča. Zavestno povdarjajo, da nova struja zmaguje po vsem Slovenskem in da ima „Novi Čas“ le na Goriškem 5800 naročnikov. Krona radikalnega katoliškega gibanja jim je katoliška dijaška organizacija. Ta šteje stotine visokoin srednješolcev. Vendar gospodje stare struje na to organizacijo gledajo nekako s prezirom, da z zamehovanjem.

Po izjavi stare struje dne 24./6. 1913. pričakovati je, da nova struja dne 26./6. postavi svoje neodvisne kandidate. S tem bi bil razkol med klerikalno stranko na Goriškem gotova stvar in ta razkol glasilo stare struje „Gorica“ tudi brez ovinka

priznava in pričakuje, da dobi izraza pri nastopajočih volitvah.

Ob tem razkolu nova narodna stranka pokaže, li ima sploh kaj vitalne moči. Ako pri neugodnih razmerah, ki so za delavsko socialdemokratsko stranko in ob razkolu v klerikalni stranki ne morejo priti do odločnega stališča, potem je na Goriškem usoda narodno napredne stranke za vedno zapečaten, ter lahko porečemo, da si stojita klerikalna in delavska social-demokratska stranka naravnost nasproti. In to je za njo najugodnejše stališče. Nova struja krščanskih socialcev s svojimi izrazitimi načeli in bojevitim nastopom po eni strani, delavska social-demokratska stranka s širokim svojim gospodarskim in kulturnim programom po drugi strani, edino mogoče oživi sedaj stoječe politično življenje ter odpravi nevzdržljive politične in gospodarske razmere.

— — — Volitve v tržaški občinski svet in deželni zbor kažejo navidezno nazadovanje socialne demokracije. Po uspešnem nastopu socialdemokratskega zastopstva v mestnem svetu bi bilo pričakovati, da se tržaški proletarijat zave lastne moči in z vso silo oklene edino stranke, ki edina zagovarja njegove interese tako odločno. Rastoči nacionalni razvoj od slovenske strani in prirodno padanje italianskega življa je očitvidno vplivalo ugodno na agitacijo med italiansko stranko. Naraščanje slovenskega delavstva in fanatiziranje istega v boju za vsakdanji obstanek proti sodelavcem italianske narodnosti, daje vedno večjo moč slovenski narodni stranki. Enako je zveza nemških nacionalcev in nemških narodnih delavcev na Moravskem dala v splošni kuriji takoj odločilne rezultate. Češko-nemške, laško-slovenske dežele kažejo torej pri volilnem gibanju naravno naslanjanje meščanskih strank na narodno organizirano delavstvo, ki v navalu na mesta in v nasprotju z inorodnim

delavcem ne čuti izkoriščanja meščanskih strank. Kažejo pa tudi prehodno dobo.

Bosna-Hercegovina. Pri dopolnilni volitvi v Sarajevu je bil izvoljen kandidat „Udruga“ Tadin z odločno večino proti kandidatu meščanske stranke v „Zajednici“. Pri zadnjih volitvah je dobil klerikalni kandidat le 1200 glasov, danes se je to število podvojilo. Vzrok poraza hrvatske meščanske stranke in odločne zmage klerikalne leži kakor povsod v Avstriji v nedelavnosti, neprincipielnosti in nekonsekventnosti naprednih strank. V Bosni kakor pri nas in povsod v Avstriji napredne stranke same pripravljajo in višajo rast klerikalnih strank.

Ogrska. Afera Dessy-Lukacs opozorila je vso Evropo na notranjo gnjilobo naše druge polovice. Značilno je, da ogrska opozicija povdarja neodvisnost svojih višjih sodnikov, ki se celo pred ogrsko vlado ne plašijo, dočim v isti državi sodniki vseh instanc vseprek zlorabeč zakon in prosto prepričanje kruto zatirajo vsako gibanje slovaške in rumunske narodnosti. Razsodba v zadevi Dessy-Lukacs torej ne kaže neodvisnosti ogrskih sodnikov, marveč odločujoči moment nacionalizma tudi v sodni dvorani, kaže ravno na izjemnem slučaju gnjilobo ogrske justice. Nič boljša pa ni naša.

Na Pruskem prinesle so volitve v deželni zbor naraščaj 14 klerikalnih poslancev in 4 socialnih demokratov. Pri neugodnem volilnem redu za socialno demokracijo razmeroma velik uspeh.

Na Holandskem se imajo vršiti v kratkem volitve v državni zbor. Voli se vsako 4. leto. Državni zbor šteje 100 poslancev, volilcev je okoli 950.000. Deviza volilnega boja je splošna volilna pravica, javne šole in zavarovanje delavstva za starost. Konservativna stranka je štela dosedaj 26 katolikov, 13 naprednih (zgodovinskih) krščanov, 20 strogih konservativcev, skupaj 59 članov, napredna pa 21 unionistov, 9 demokratov, 4 doktrinarce, 7 sociali-

stov, vsega 41 članov. Socialistom je bilo oddanih l. 1897. 13.000 glasov, l. 1901. 39.000, l. 1905. 65.000, l. 1909 84.000. Socialdemokratski dnevnik Ket Volk ima 25.000 abonentov. Socialna demokracija je zastopana v vseh glavnih mestih ter ima v občinskem svetu Amsterdamskem 12 zastopnikov.

V Angleškem državnem zboru je nastopil voditelj delavske stranke J. Ramsay Macdonald odločno proti vladi radi aretacije ruskega podanika Aleksandra Adamoviča (pseudonim Arles) v Aleksandriji. Po celem Angleškem so razvile strokovne organizacije delavstva živahno agitacijo za osvoboditev nesrečnega voditelja strokovne organizacije ruskih mornarjev. Dočim je Evropa sledila le kot pasiven gledalec, je angleško delavstvo s pravo vehemenco napadlo angleško vlado, da ne ščiti državnega ugleda ter se je organizirano delavstvo zavzelo za osvoboditev sodruga. Aretaciji Adamoviča je sledila po zaplenjenih papirjih aretacija 250 ruskih mornarjev na Črnem morju. Angleška vlada ni imela kapitalističnih interesov dovolj, da bi se vprla izročitvi ruskega podanika ruski policiji, četudi je bil aretiran v angleških vodah in četudi je poprej v enakih slučajih izročitev odločno odrekla v varstvo svobode vsacega, ki se je zatekel pod angleško moč.

Turčija. Poraz na Balkanu je pokazal, da je bilo jedro turške moči v nacionalni militaristični organizaciji in ne v islamu. Balkanska vojna mora dati turški državi od dosedanje drugo smer. Nastopa vprašanje avtonomije Arabcev, avtonomije Armencev. Vlada se je že morala udati temu novemu gibanju ter priznala načela: da se morajo nastavljanje v krajih arabske večine (Siriji) uradniki te narodnosti, ustanavljati arabske šole in izdajati razsodbe v arabskem jeziku.

Vsled iztisnitve Turkov iz Evrope postaja Mala Azija tem važnejše za Francoze. Francoska ima v Turčiji založenih okoli 1 milijardo

frankov, največ 134 milijonov v železnici Solun-Carigrad in 121 milijonov v železnici Damask-Hamas (682 km). Francoska vzdržuje samo v Bejrutu ljudskih šol 65. Vseh šolarjev štejejo šole pod francoskim protektoratom 360.000, to je polovico vseh učencev, kolikor jih ima vsa Turčija. Francoska ima protektorat nad 600.000 katoličani provinc Damask, Bejrut, Alep in Palestina skupaj z okroglo 3 milijoni prebivalcev. Južni del Male Azije stopa bolj in bolj pod očitni vpliv Francoske.

Kitaj. Klasičen primer, kako pripravljajo evropski kapitalizem pot podjarmljenju držav, kaže zadnje kitajsko posojilo. Kakor je svojčas evropski kapital ubil Turčijo in Egipt, tako je jel ubijati sedaj Kitajsko. Angleška, Francoska, Nemčija, Belgija in Rusija je dala Kitajju 600 milijonov kron posojila. Faktično se je izplačalo vsled emisijske cene, različnih premij in provizij le 504 milijonov kron. Torej je pri prvi finančni operaciji ostalo v rokah kapitalistov 96 milijonov kron. Deleži se obrestujejo po 5%. Posojilo je zavarovano na davku na solnem monopolu. Kitajska se je morala poleg tega podvreči nadzorstvu direktorjev imenovanih petero držav ter organizirati svoje davčne urade. Posojilo se je izplačalo s pogoji, da se z njimi pokrijejo prejšnja posojila v znesku 288 milijonov kron, 48 milijonov se je prevdario za reorganizacijo davčnega sistema, tako da je konečno ostalo na razpolaganje kitajski državi od vseh 600 zajetih milijonov komaj 168 milijonov kron. Tako se nova kitajska republika sigurno izpodjeda, pride čas, ko sežejo evropske vevlasti po Kitajskem na isti način, kakor so segle po Turški in Egiptu.

H. Payer. Avstralski parlament. V začetku junija so se vršile v Avstraliji volitve v parlament. Liberalna stranka je dobila 39, delavska stranka pa 38 mest v parlamentu. Pred tremi leti pa se je posrečilo dobiti delavski stranki vsled ugod-

nih in srečnih okolščin večino in sicer je dobila 40 med tem ko so dobili liberalci 35 mest. Vsled tega je prišla takrat delavska stranka na krmilo vlade. Ministerski predsednik je bil ves čas Andrew Fisher bivši rudokop, ki je delal v svojih mladih letih v škotskih rudokopih, kjer je delal tudi sedanji vodja angleškega delavstva Keir Hardil. Fisher je vodil ministerstvo tako spretno, da je celo konservativna londonska „Times“ priznala solidnost in vestnost v administraciji in legislativi delavskega ministerstva. Leta 1911. je hotela delavska stranka uresničiti zakon, po katerem bi bili deležni olajšav carinskega tarifa le oni producenti, ki plačujejo svojim delavcem po tarifu določene mezde. Najvišja sodna instanca pa je proglasila, da je to protikonstitučno in igrala na ta način ulogo razvojne brzde. Delavska vlada je posegla tudi k važnemu faktorju moderne demokracije, k referendumu, ki je znan le v najbolj demokratični državi Evrope in sicer v mali Švici in ki je strah vseh konservativnih elementov. Tako je hotela vlada, da se z referendumom odloči boj proti trustom, poddržavljenje (ali pa nacionalizacija kakor pravijo tam) velikih industrijskih podjetij in pravo parlamenta poddržaviti sploh vso industrijo. Ker pa intelektualna stopnja avstralskega „naroda“ še ni na oni višini, ko je ljudstvo zrelo za socializem, zato so vsi elementi, ki imajo koristi le od privatnokatoliškega gospodarskega sistema, na podlagi svoje gospodarske premoči in vsled manjše ali večje odvisnosti delavstva od njih, brez velikih težav delovali na to, da se ne uresničijo predlogi, ki bi pomenili dalekosežne korake v smeri kolektivizma in zato tudi vlada ni mogla za enkrat prodreti z svojimi socialističnimi predlogi. 488.000 glasov je bilo za, 735.000 pa proti predlogom. Klub temu se je obdržala delavska vlada na krmilu do zadnjih volitev, kjer

so se predložili na podlagi referenda avstralskemu narodu zopet prej omenjeni predlogi, ki bodo skoraj gotovo zopet zavrženi.

Proti delavski stranki stoji liberalna stranka, v kateri so združene manj ali bolj konservativne skupine, ki zagovarjajo gospodarski „status quo“ in se bore proti socializmu, ki ne bi mogel ustreči njih egoističnim, izkoriščevalnim in profitarškim namenom. Ker je Avstralija brez „zgodovine“ in brez častitljivih tradicij, zato ji je bilo prihranjeno marsikaj, kar ovira razvoj v Evropi. Aristokratizem, feudalizem, klerikalizem in podobne reakcionarne brzde so v Avstraliji v veliki blagor avstralskega naroda neznane prikazni. Zato si stojita v Avstraliji le dva najmlajša produkta evropskega kulturnega razvoja nasproti in sicer liberalizem in socializem, kar je zapaziti n. pr. tudi v Združenih državah. Liberalna stranka v Avstraliji ima v svojem programu obsežne socialne reforme, ki našim liberalcem v Evropi niti na um ne pridejo ali pa se bore celo proti njim, ako zahteva podobne reforme soc. demokracija. V programu trdi, da je tudi ona delavska stranka, ampak liberalna (Travailleuse Liberal).

Delavska stranka je šla letos v volilni boj s programom, ki vsebuje obsežne reforme delavske varstvene zakonodaje, boj proti privatnim monopolom in trustom in demokratično davčno zakonodajo. Kar se teh točk tiče, je stranka že mnogo napravila, ako ravno se ji je postavljala vedno na pot konservativni kapitalizem. Po zaslugi delavske stranke je dospela demokratizacija že na precej visoko stopnjo in marsikaj, za kar se morajo boriti pri nas še le socialistične stranke je tam doseženo. Avstralska delavska stranka se ne krije popolnoma z evropsko soc. demokracijo, ki je mnogo bolj radikalna in ima dalekosežnejše cilje. Pod vplivom evropske soc. demokracije je nastala v avstralski

radikalnejša, čisto socialistična frakcija, ki je prosila v zadnjem času mednarodni biro, da se jo sprejme v Internacionalo in se namerava vdeležiti mednarodnega kongresa, ki se vrši prihodnje leto na Dunaju.

Ker delavska stranka avstralska še ni čisto socialistična v našem pomenu, zato je umljivo, da je ukrenilo delavsko ministerstvo včasih korake, ki niso v skladu z socializmom. Tako ima na pr. delavska stranka v svojem programu zahtevo po „Beli Avstraliji“, ki hoče braniti deželo pred privalom delavstva barvnih plemen, kar ne pomeni drugega kakor nekak surogat za zloglasni nacionalizem, ki igra pri nas v „starem svetu“ tako žalostno in škodljivo ulogo. Reduciranje nacionalističnega boja na plemenski boj, kar vidimo zelo dobro tudi v Združenih državah, pomeni klub temu en korak naprej v smeri proti oni dobi, ko preneha vsak socialni in plemenski boj. Z socialističnega stališča je zapostavljanje nebelih plemen ravno tako neopravičeno kakor poviševanje in nadvlada ene ga naroda nad drugim pri enem in istem plemenu. Avstralsci se boje posebno pred invazijo žoltega plemena, ker domnevajo, da bi morala v Avstralijo eksportirana evropska kultura podleči, ako odpro milijonom čakajočih Azijatov pot v neobljudeno deželo. Radi tega namerava zgraditi avstralska vlada po evropskem receptu svoje vojno brodovje in uvesti milico na podlagi splošne vojaške obveznosti, ki pa bi — kar vlada povdarja — imela le obrambni značaj in ne bi smelo zlužit imperialističnim, napadalnim namenom.

Ker si drže že par let socialistična in liberalna smer v Avstraliji nekako ravnotežje in ker se bo tehnika z glasovi skoraj gotovo še 10 ali več let nagibala sem in tja predno ostane socializem na vrhu, zato se imenuje to dobo lahko dobo sinteze individualističnega in kolektivističnega gospodarskega sistema, oziroma sinteze liberalizma

in socializma. Popolnoma neutemeljen pa bi bil nazor, da se ves razvoj ustavi ravno pri tej polovičarski sintezi, ker se ne da najti k temu razumnih razlogov. Ogrevati se za tako sintezo in delovati na to, da se ostane pri „sintezi“, ako je bolj demokratičen pravičnejši in racionalnejši družabni red mogoč, je ravno tako konservativno in reakcionarno početje, kakor je boj liberalizma proti socializmu. Mogoče se razvoj tudi pri kolektivizmu ne bo ustavil ampak šel naprej do višjih oblik. Za enkrat kaže vse na to, da gre razvoj v smeri proti kolektivizmu in kdor tega ne uvidi, pokaže le svojo revno izobrazbo in kulturno kratkovidnost ali pa slepoto. Socialistične ideje in socialistične tendence se z rastočo izobrazbo širokih ljudskih mas rapidno širijo, nepristranska znanost prihaja do socialističnih zaključkov, Internacionala raste, število socialističnih poslancev v vseh modernih državah se neprestano večja in ker je Avstralija že skoraj sredi pota do kolektivizma, zato bo tudi ona najbrže prva socialistična država na svetu.

Literatura.

H. Tuma. Socialna demokracija in občinske volitve v Trstu. Brošura. Ne štejemo sicer to publikacijo za resno literarno delo, a se je treba ozirati nanjo, ker so taki spisi namenjeni vendarle za politično vzgojo proletarijata in izdani v odločilnih političnih trenutkih, ko je vse javno mnenje pod vtisom vplivnih dogodkov, je torej nujna potreba, da se sestavljajo z vso skrbjo, s točnim poznavanjem načel in široke podlage socializma. Tržaško mesto nam ne daje le zanimive slike političnih bojev med narodnostmi in strankami. Trst, kot največji emporij avstrijski na morju in po dotiki treh kultur, tekmovanju treh narodov ob prehodu zapada na vzhod, nam je po svoji prirodni sestavi prebivalstva in vidnem prirodnem narodnostnem in socialnem razvoju

tako važna točka, da bi morali temu mestu pri vsaki priliki posvetiti najpozornejše zanimanje in najboljše svoje moči. Brošurica skuša stati na nekem višjem stališču s svojo tezo: „Potom svobodne občine v svobodno državo“. Iz tega načela bi pričakovali logično nanizane misli, ki bi nam kazale Trst kot ono mesto, na katerem socialna demokracija pokaže svoja komunistična načela; saj komunizem ni nič drugega nego združene svobodne občine. Take prostovoljne zveze občin nam predstavljajo komunizem in libertarni anarhizem. Kaj pa je svobodna država? Gre tu za dva, nerazdružljiva principa. Ali svobodne občine s samostalnim delovanjem, potem pridemo do komunizma in anarhizma, ali samouprava občine v okviru države, potem smo v socializmu. Ako gre za prvo, potem ni nič upravičeno nadzorstvo države. Malenkostno smešno pa je celo, ako trdi brošurica, da bi avstrijski birokratizem bil do neke mere upravičen. Res je, da avstrijske občine niso prav nič socialni organizmi, marveč le strogo nanizani člani državne, prisilne organizacije. Naša ustava prizna občine le kot izvršiteljice državnih funkcij. V tako važnem trenutku bi torej brošurica, ki ima očiten namen učiti, morala strogo ločiti temeljno načelo komunizma in socializma. Za socialiste velja ne polno svobodna občina, marveč samoupravna občina, ki vrši vse državne funkcije. Očitno ima brošurica pravi cilj samoupravne občine v resnično konstitucionalni državi pred očmi, ter zahteva zanjo vse javne posle, ali že pri napravah splošne higijene ali že higijene ali varstva mladine ali varstva delavca, tudi pri regulaciji meznega vprašanja, pri komunaliziranju splošno koristnih podjetij in korakoma pri poseganju v regulacijo in produkcijo in konsumpcijo sploh. Saj je največji problem socializma približanje produkcije in konsumpcije iztisnivi kapitalizem kot posredovalca med obema.

Vprašanje slovenski ali italijanski Trst bi bilo le stvarno rešiti iz razvojnega stališča. Slovenski Trst se v prirodnem razvoju industrije množi in širi in pridobiva ekstenzivno in intenzivno na moči. To mora pridobivati. Zaradi tega je obsojati zlorabo nacionalne stranke, ki to prirodno narast pripisuje podrobnemu agitacijskemu delu in ob enem to bujno rast zlorablja za malenkostne svoje strankarske cilje. Ves slovenski Trst služi za stafažo nacionalno-politični stranki, ki se niti ne zaveda prevažnega gospodarskega in posebno socialnega položaja v Trstu. Brošurica bi morala z ognjeno besedo povdarjati, da je s socializiranjem mas, s socializiranjem političnega in gospodarskega dela v Trstu pridobljeno maksimum moči onemu delu prebivalstva, ki raste in se širi po prirodnem razvoju.

Rubrika: „Skupno delo za skupne narodne koristi“ bi morala biti nekoliko zgodovinsko utemeljena, ker se sicer da po nasprotinikih izpodbijati, in resnico prikrivati. Splošno brošurica zadene glavne točke, ki so danes v splošni diskusiji v Trstu, pa je zahtevati več teoretične jasnosti, bolje grupiranje in pronosiranje odločilnih točk v socialnem boju in za — samoupravne občine. Prinašamo te opazke, ker vidimo potrebo, da se ravno v momentih, ko je ljudsko čustvo — skrajno vznemirjeno, porabi tak važen emocionalen element, da se globoko poseže v mase.

Politična razburjenost se mi zdi kakor razorano polje, v katero je treba sejati najboljše seme.

Prof. dr. Jan Magiera. Krakow. Gibanje Slovakov in Poljakov. V „Naših Zapiskih“ čital sem, da Poljaki izvajajo madjarofilsko politiko na slovaški zemlji in da na čelu tega gibanja stoji redaktor „Swiata Slowińskiego“; dalje, da so se zadnje mesece Poljaki pripravljali ter se še pripravljajo na veliko narodno vojno z Rusijo, „da so na Pruse pri tem naši severni

brati docela pozabili“, da so poleg tega amerikanski Poljaki za to vojno poslali veliko pomoč v ljudeh in denarju. „Fiat dementia pereat mundus!“

Nečem niti polemizovati niti popravljati članek s preobilnimi besedami, stremim le od strani poljske dati docela nepristranske informacije po svoji možni najboljši volji in najboljšem hotenju po izkušnji in poznanju reči.

Oddeljujem zadevo slovaško-poljsko od one poljsko-ruske.

Historično dejstvo je, da je zemlja Spiška bila dolge veke pod gospodstvom Poljskim in da je 12 Spiških mest kakor njih okolica imelo in še do danes imajo prebivalstvo Poljake. Novejše historično dejstvo pa je, da so na Oravi, sosedni s poljsko Šlezko t. j. poljskim delom avstrijskega deleža in s poljskim Spišem tudi naseljeni Poljaki (prišli od naše strani Karpat), da torej na takozvanem prostoru slovaškem prebivajo Poljaki, kateri povsodi in zdržema med seboj gogore po poljski in s Poljsko vzdržujejo odnose. Vsako leto najdemo jih v Kalvariji od 13—15 avgusta na velikem Marijinem prazniku, ako bolniki potrebujejo lečila, hodijo na Krakowsko kliniko, dasi je ta pot težavna radi večkratnega presedanja, dočim je ona v Budapešti, Košice in Požun mnogo lažja — a potujejo do Krakova, ker se tam z zdravniki lažje razgovoré. To kaže na take momente, v katerih nikdo ne more najti najmanjše agitacije. Ako ti ljudje čitajo poljske časopise ali pošiljajo svoje otroke v Galicijo v šolanje, bi smel kdo to smatrati kot argumente agitacije? Kratko in malo trdim, da živi v navedeni zemlji danes še najmanj 125.000 poljedelskega prebivalstva in to po uradni statistiki, (primeri: Edm. Kolodziejczyk „Ludność na Węgrzech“ v „Świecie Slowińskim“ 1910 II. str. 217—250, tudi v posebnem odtisku, poleg poznejših dodatkov v „Świecie Slowińskim“).

To poljsko prebivalstvo nima niti enega poljskega učitelja, niti enega poljskega duhovnika. Bivajoč med Slovaki, govoreč z njimi po slovaški, slušajoč slovaške propovedi (najtrši Madjarom ne prepo-veduje po madjarski in ne moli v madjarskem jeziku) pevajoč v cerkvi po slovaški, učeč se verstva po slovaški — slovačijo se ravno tako naravno, kakor se rusijo med Rusini, kakor se nemčijo med Nemci, amerikanizujejo med samimi Amerikanci. Vse to godi se po sili prirode tem lažje, ker se poljski človek še le od nedavna narodno zaveda. Celó na Poljskem neredko dobimo docela nezavednega ljudstva, tem težje je narodno osvestiti ljudstvo sredi onih življenskih po-gojev.

V vsakem narodu, ki kaže životne sile, se širi in močnejše narodnostno delo. Izraz temu so društva kakor Schulverein, Matica Skolska, Družba sv. Cirila in Me-toda na jugu, pri Poljakihi Towary-sztwa Szkoly Ludowej (T. S. L.) i. t. d. Morala je torej ali prej ali pozneje nastati smer tacega narod-nega dela na Poljskem za Poljake pod ogrskim gospodstvom in na prostoru Slovaškem. Ta naravna pot postala je nekako odcepek pro-svetnega društva, ki si je vzelo za cilj, delati na korist rojakov na gornjem Ogrskem, jim dajati poljske časopise, knjige in jim morda kedaj tudi ustanoviti poljsko šolo. Gotovo hvalevredno dejstvo! Da se to Slovakom ne dopade, ker smatrajo tisoče poljskega ljudstva kot svoje, ni nič čudnega — vendar pri vsem tem ni nikakega boja proti Slovakom. Da se z druge strani morda poljsko gibanje do-pade Madjarom, tudi v tem ni nič čudnega, kajti po meri zavedanja Poljakov, kateri se več ne morejo šteti med Slovake, se tudi manjša statistika slovaštva. Poljaki na Ogrskem sicer ne vplivajo na mi-lionsko štetje, zato madjarizma ne oslabljajo in zaradi tega tudi njih število ni obrnjeno proti Madjarom. Nasprotno na poljskem gibanju

pridobivajo Madjari — manj Slo-vakov v statistiki — pridobivajo Poljaci, izgubljajo torej le Slovaki. Ne čudimo se torej več, ako stranka slovaška vstaja proti Poljski. Ven-dar je težko zahtevati od Poljakov, da bi se zaradi simpatij do Slova-kov, dasi živih in srčnih, odrekli od lastnih rojakov. Slovaki so jih imeli toliko časa sredi sebe, ne da bi jih popolnoma prinenili, da je nepristojno srditi se nanje, ko iščejo sedaj samostojnega narodnega živ-ljenja.

Osveščenje ogrskih Poljakov vodijo ljudje, ki bivajo blizu njih, nikakor pa ne iz Krakova. Čudno je čitati za Poljaka kakor bi dr. Konecni, redaktor „Swiata Slo-wanskiego“, vodil delo narodnega osveščenja na Spišu. Četudi bi to dejanje zaslužilo priznanja in po-hvale moramo trditi, da se to v istini ne godi. Swiat Slowianski, organ poljskih slovanoznancev gleda na celo slovanstvo iz gledišča polj-skega in mora pred vsem beležiti take dogodke, katere interesujejo najbližje in največ Poljsko. Spiško gibanje mora biti torej beleženo, vendar še to ne znači, da redaktor lista sam vodi gibanje. Napomin-jana vest je tem čudnejša za nas, ker so ravno iz sfer slovanofilskih, v katerih živi redaktor Swiata Slo-wanskiego nedavno nastopali proti temu (v maju 1913) glasovi, kakor bi bilo preveč slovako-filizma in premalo razumevanje poljske stvari na Ogrskem. Očitaneje torej nikakor ni pravično. Po zimi tega leta bilo je o poljsko-slovaški zadevi predavanje R. Zawilinskiego ter je v diskusiji vzel besedo trd, z dušom in telesom Slovak, duhovnik, ta naj pove, da v „Towarysztwie Slo-wianskiem“ krakovskim in splošno med Poljaki ni niti drobtinice neje-volje in nespoštovanja proti Slo-vakom. Narodnostno gibanje med ogrskimi Poljaki torej ni niti mada-rofilsko niti protislovaško, istina je le, da ne more biti protimadjarsko, ker je onstran Karpat.

Se eno. Češki „Čas“ toži nad poljskim gibanjem in ga predstavlja

kot sovražnim Slovacom po razumevanju slovanstva med Čehi. Zopet se temu ne moremo čuditi, marveč iskati pravih vzrokov. Slovenci sami jih ne najdejo tako zlahka, ker ne poznajo zgodovine in odnošajev češko-poljskih. Poleg tega bilo je med katoliškimi Slovani južno od Donave in je še neko tekmovanje za prvenstvo v slovanskem svetu oziroma v svetu Habsburško-Slovanskem, med Čehi in Poljaki. Poljaki imeli so dlje časa lastno gospodstvo (do 1795. oziroma do 1831). Imeli so večjo lastno kulturo, imeli so številnejše prebivalstvo, takrat ko se je to tekmovanje silnejše pojavilo. Imeli so torej Poljaki trdnjše stališče kakor Čehi. Zato pa imajo Čehi večjo energijo in gibčnost, potegujejo se za slovanske simpatije z šumno reklamo svojega slovanstva. Pomaga jim tudi ta okolnost, da se oni boré v Avstriji s sovražnikom slovanstva, z Nemci, kar jih dela popularne, dočim, morajo Poljaki često živeti v nesoglasju z brati Rusini, kar jih dela nepopularne. Ti momenti olajšujejo Čehom, da pridobivajo prvenstvo med habsburškimi Slovani, posebno na jugu. Poleg tega imajo v rokah industrijo, s katero silijo na jug ter vzdržujejo odnošaje ž njim. Vsako leto so finančno močnejši. Manjka jim le imponujoče število narodnosti. Dočim se Poljakov našteje najmanj 18—20 milijonov, je Čehov le 6—7 milijonov. Radi tega se nazivajo Slavočehi ali Čehoslovane, da bi mogli med sebe všteti tudi Slovake in doseči tako 9 milijonov števila. Odrgranje slovaških literatov v prvi polovici 19. stoletja od literarnega jezika češkega je bilo za Čeha bolešno ter še danes skušajo zaceliti razcepljenje in se niso odrekli pritegniti Slovake k sebi, jih zjediniti s seboj. Zaradi tega smatrajo vsako statistično oslabitev števila Slovakov kot oslabitev lastnega števila. Pred vsem čuva nad tem „Čas“ praški, kateri slovanstvu posveča posebne važnosti ter ima stalno rubriko: „Iz Slovaškega“. Ako se torej Poljaki na

Ogrskem osveščajo, tedaj docela dobro razumemo, zakaj Čehi s tem niso zadovoljni. Lahko bi jim le nekaj pripomnili: Na Sleškem trdijo, kadar se jim očita čehizovanje Poljakov, da je vendar vseeno, ali je kdo Čeh ali Poljak, da le ostane Slovan in ne postane Nemec; torej bi moralo biti tudi vseeno, ali je kdo Poljak ali Slovak, le da ni Madjar; no gre jim vendar ne toliko zato, da bi bili Slovani nego, da bi bili Čehi. Tako je tudi njih oboževani Hawliček izrekel: da je odpotoval iz Prage kot Slovan, a se vrnil kot Čeh ter dodal, da nima toliko src, kolikor je narodov slovanskih, ampak ima samo eno in to celo oddaja svoji domovini. A Hawliček je idealen vsakemu Čehu.

Te momente treba je imeti pred očmi, kedar se razpravlja stvar kakor je češko-poljska ali splošno slovansko-poljska. Vendar je od Čehov izšlo, da Poljaki niso dobri Slovani in naposled se je ta sodba izmenila celo tako daleč, da niso Slovani, celo da so izdajalci slovanske ideje. Razni Slovani ocenjujejo Poljake le iz negativne strani.

To je toraj objektivna naša sodba, dasi moramo Čeha vsi vzeti za vzor ter jih posnemati, ako nečemo izginiti v boju narodnosti. Nobeden slovanski narod ne vzbuja toliko priznavanja kakor oni, ali v tem priznavanju ni treba da smo slepi in ne vidimo pred sebe.

V zadevi strelskih organizacij pridržujem si poročati posebej.

Zadružništvo.

Anton Kristan. Osrednja zveza nemških konzumnih društev je izdala poročilo o nemški organizaciji konzumentov za l. 1912. Zvezi včlanjene so zadruge dosegle prometa l. 1912. — 602,979.099 mark proti 506,012.287 v l. 1911. Iz lastne produkcije se je porabilo 103,956.056 mark (proti 80,990.422 v l. 1911. — znaten napredek!). V vseh teh zadrugah je vposlenih 20.119 oseb (l. 1911. — 16.883), v produkciji pa 6292 (proti 5057 v l. 1911.). Skupno deležno stanje:

30,923.671 mark; hranilne vloge članov in posojila: 85,308.086 mark. — 73 društev, včlanjenih pri Zvezi je že doseglo milijonski blagovni promet. Na prvem mestu je konzumno društvo Leipzig-Plagwitz s 23,983,213 markami, potem „Produktion“ v Hamburgu z 21,710.679 markami.

V Berlinu se razvijajo konzumne zadruge vprav z orjaškimi koraki. Se leta 1908/9. imele so prometa le 3,250.000, dosegle so ga leta 1812/3. — že 19 milijonov. Število članov je naraslo od 19.000 na 73.000, hranilne vloge na 3,400.000 mark. Produkcija zadružne pekarnice dosegla je meseca maja t. l. pol milijona.

27. in 28. marca t. l. se je vršila v Hamburgu konferenca zadružnih tajnikov, ki so jih vsa (17 po številu) društva, ki imajo institucijo tajnikovo, odposlala. Dnevni red je bil: vprašanje zadružne organizacije in agitacije, poučni tečaji, uvedba ljudskega zavarovanja. „Tajniki“ pri konzumnih društvih imajo v glavnem nalogo, voditi agitacijo, propagando po shodnih in konferencah, v časopisju in literaturi.

Na Češkem so štele konzumne zadruge l. 1907. 60 društev s približno 4 milijoni prometa, l. 1910. jih je bilo že 111 s 25.051 člani s 7,261.216 K prometa ter 20 produkcijskih društev s 1923 člani in 4,956.094 K prometa. Leta 1912. je štele zadružna organizacija že 57.625 članov, 265 društev in 22 K prometa.

Zadružni urad v Antwerpenu je izdal pravkar letno poročilo o stanju gibanja organizacije konzumentov za l. 1911. Belgijska konzumna društva gredo neprestano naprej — leta 1911. jih je bilo 205. s prometom 47,573.537 frankov (l. 1910. 45,620.900 fr.), prebitka so dosegla v l. 1911. 5,121.310 fr. (v l. 1910. 4,250.000 fr.). Vseh za-

družnikov konec l. 1911. je bilo 170.748. Ako pomislimo, da so vsi zadružniki družinski očetje, dobimo dejstvo, da nakupuje okoli 800.000 oseb v konzumnih društvih, kar znači, da je več nego $\frac{1}{10}$ belgijskega prebivalstva interesiranega na razvoju organizacije konzumentov. — Največje belgijsko konzumno društvo je „Maison du Peuple“ v Bruselju, ki ima 35 filialk in okoli 33.000 članov s prometom okoli 7 milijonov frankov. Na drugem mestu je „Vooruit“ v Gentu s 24 filialkami in 9291 člani. Lep razvoj izkazuje „Velenakupno skladišče“ v Antwerpenu. —

Letno poročilo za 31./12. 1910. Velike Britanije kaže 3129 društev z 2,894.586 člani s prometom 2.986. milj. Takrat, ko so se v Rochedale pred 60 leti ustanovile prve zadruge, ves izvoz Združene Britanije ni znašal toliko, kolikor znaša danes promet delavskih konzumnih zadrug samih. Vložena glavica je 1 milijarda 430 milijonov kron, letni dobiček 283 $\frac{1}{2}$ milijonov K. Zvezne zadruge so same producirale in razpečale blaga za 694 $\frac{1}{2}$ milijona kron. Imajo lastne tvornice za obutalo, oblačilo, hišno opravo, konserve, rafinerije, milarne in sploh vse tvornice za izdelovanje vsakdanjih potrebščin. Imajo v izvenevropskih britanskih kolonijah povsod lastne agencije za nakupovanje in ekspedicijo blaga ter v Ceylonu lastne plantaže za čaj, 9 lastnih parobrodov za prevažanje blaga preko morja. Imajo dobro organizirane trgovske agencije v Njujorku, Sidneju, Kopenhagenu, Hamburgu in Gottenburgu (na Švedskem). Skratka konzumne zadruge angleške kažejo jedro bodočega novega svetovnega gospodarstva, v katerem je konsument naravnost zvezan s producentom.

Letno poročilo o gibanju internacionalnih zadrug kaže sledeče razmerje:

Država	število društev	število članov	srednje število članov na eno zadrugo	en član na število prebivalcev
Danska	5.033	614 200	122	4
Švica	7.827	375.000	48	10
Avstrija	16.563	2,400.000	145	12
Nemčija	30.555	4,800.000	157	13
Rumunija	2.904	442.700	152	13
Finlandska	1.929	200.000	107	15
Belgija	2.270	500.000	220	15
Angleška	2.500	2,750.000	1.100	16
Nizozemsko	2.679	355.000	132	16
Italija	7.564	1,666.800	220	20
Norveško	3.078	100.000	32	24
Ogrsko	6.000	800.000	133	26
Švedsko	2.100	160.000	76	30
Rusija	16.000	3,000.000	214	35
Srbija	1.252	60.000	47	44
Francoska	10.983	800.000	73	49
Bolgarija	727	50.000	68	80
Španija	274	80.000	292	244

Največje zadruge nima torej Angleška, največ zadružnikov ima Danska.

Zanimiva diskusija na konferencah in v časopisju se pojavlja o predmetu: „Delavska stranka, strokovne organizacije in zadruge“. Na Angleškem, kjer so vedno skrbno varovali „nevtralityto“ — je cela reč v resnem stadiju. 8. februarja 1913. se je vršila v Manchesteru, 22. februarja 1913. pa v Londonu konferenca, ki je o tem temeljito razpravljala. Na londonski konferenci je bilo navzočih 600 delegatov, katerim je Barnes predložil misel: naj se ustvari skupni komite zadrug, strokovnih organizacij in delavske stranke. Naloge, ki jih naj rešuje skupni komite, naj bodo: 1) Ureditev delovnih pogojev uslužbencev konzumnih društev v zmislu zahtev strokovne organizacije, 2) nalaganje denarja strokovnih organizacij v konzumnih društvih,

3) posvetovanje o parlamentarnih in političnih akcijah za povzdigo zadružništva. — Revija „Der Kampf“ (v majski številki l. 1913.) je priobčila članek „Partei, Gewerkschaft und Genossenschaft“, v katerem Karel Cezmaz poroča o stališču stranke in strokovnih društev napram zadrugam od l. 1897 (Wimperški strankarski zbor na Dunaju) do 1907., ko je stranka sklenila, da je dolžnost vseh sodrugov in sodrugin pristopiti v konzumna društva in jih tam, kjer jih še ni, ustanoviti. — Kot viden znak skupnega dela politične soc. dem. delavske stranke, strokovnih organizacij in zadrug je letos ustanovljena „Kreditverband der oesterreichischen Arbeitervereinigungen“ s sedežem na Dunaju.

Socialno zavarovanje.

H. Tuma. Bolniška blagajnica v Trstu je dala lep vzgled inicijative z ustanovitvijo zdravilišča za tuberkulozne v Ancarano pri Kopru. Kupila je marca meseca 1912. okoli 71 ha zemlje v lepem, solčnem, zračnem kraju ob morju pri Kopru ter sezidala okoli 90 m nad morsko gladino več poslopij, ki služijo delavcem bolnim na prsih za prebivanje in zdravljenje. Zdravilišče je bilo otvorjeno 23. maja t. j. v prisotnosti c. kr. namestnika in različnih korporacij. Prvi je priznaval srečno iniciativo bolniške blagajnice. Bolniške blagajnice s takimi napravami kažejo novo smer socializacije. Kakor delavstvo s svojimi konzumnimi društvi vedno vidneje črta smer novega gospodarstva v neposredni družiti konsumenta in producenta tako delavstvo s svojimi bolniškimi blagajnicami kaže na socializacijo vsega zdravstva.

— — — **Skrb za mladino.** 18. okrožje v Parizu, domena delavstva, poslalo je z nastopom junija prvi oddelek šolskih otrok — 186 — na počitnice na zgodovinski grad Luzancy, nekdanje bivališče polskega kralja Leczinskega. Otroke pošilja v oddelkih od junija do konec septembra tako, da pride približno 1000 otrok na počitnice. Letni potrošek znaša 56.602 fr., ki se nabirajo s prispevki šolarjev samih (caisses d' écoles), prostovoljnimi doneski, podporo mestnega sveta in dohodki društva (colonies des vacances). Vsak otrok stane na dan s stroški oblačila vred fr. 2.43. Ob pričetku počitnic in odhodu se otroci tehtajo; dosedANJI rezultati kažejo, da se vsak otrok v 3—4 tednih zredi približno za 1 kg 100 dkg. Temu nasprotno vlada pospešuje društva za pripravljajanja za vojaštvo. Zveza teh društev (Union des sociétés du preparation militaire) šteje 7.500 društev z 830.000 člani, od teh 3000 strelnih društev, 1800 telovadnih, 1000 šolskih, 1500 za pripravljajanja za častniška mesta, 50 za jahanja, 150 raznih.

Socialno vprašanje slovenskega dijaštva. Neverjetna je mizerija našega dunajskega študenstva zlasti je obupno stanje tehnikov, ki so nam za daljši gospodarski razvoj najbolj potrebni. Četudi imamo podporno društvo na Dunaju Radogoj v Ljubljani, je podpiranje dijaštva premalo in slabo organizirano in slovenska javnost se za to vprašanje mnogo premalo zanima. Nastop dijaštva smatramo kot nujen kakor smatramo kot dolžnost vseh političnih strank na Slovenskem, da se resno pobavijo s problemom socialnega vprašanja našega akademičnega dijaštva in reagirajo na sklenjene resolucije.

Resolucije.

I. Slovensko dunajsko dijaštvo vseh struj, zbrano na shodu dne 14. VI. 1913 v restavraciji „Schwarzschanerhof“, uvažujoč dejstva: 1. da se dohodki slovenskih vseučiliških podpornih društev vedno bolj manjšajo; 2. da narašča število siromašnih slovenskih dijakov od leta do leta; 3. da se spričo splošne denarne krize manjša tudi kredit dijakom pri slovenskih denarnih zavodih, je sklenilo, da nastopa solidarno v odpomoci socialne bede celokupnega slov. dijaštva.

A. Ker je zbrano dijaštvo mnienja, da je možno izvršiti tako akcijo le tedaj, če pritegne k nji kar največ slovenske javnosti, zato se obrača: 1. na vse slovensko akademično dijaštvo, 2. na slovenske vodilne kroge, 3. na vso slovensko javnost, da se priredi splošen dijaški cvetličan dan, katerega dohodki bi se sorazmerno razdelili na vseučiliška podporna društva na Dunaju, v Gradcu in v Pragi.

B. Ker je zbrano dijaštvo mnienja, da ne zadostuje samo akcija za zvišanje dohodkov podp. društvom, ampak je treba delo za zboljšanje socialnega stanja slov. dij. fundirati globlje, treba najti forum, kjer bi se moglo posvetovati celokupno slov. dijaštvo o aktualnih splošnih in specijalnih vpraša-

njih dijaškega podporništva, zato se izreka za prireditev vsedijaške socialne konference v Ljubljani, ki naj se vrši že letos o priliki ljubljanskega dijaškega cvetličnega dne.

Umetnost.

Pesnitev.

Abditus. Ivan Cankar, Milan in Milena. — Ta najnovejša Cankarjeva knjiga je med takozvanimi „literarno izobraženimi“ krogi rodila mnogo nevolje in izrekla se je lehkomišelnost beseda, da je Cankar nastopil pot navzdol. — Mislim, da je ta sodba hudo krivična in da izvira posebno od tod, ker nam je Cankar „že preveč“ napisal, „kakor pravijo“. Ta sodba pa ima svoje korenine prav gotovo tudi v tem, ker obdeluje pisatelj v tej noveli problem, ki ga hočejo „moderni“ ljudje rešiti v čisto drugi smeri, kakor pa ga je „rešil“ Cankar, ki je le pokazal nanj. Knjiga obdeluje problem, ki je gotovo eden najvažnejših in pa tudi najtežjih problemov današnje družbe — seksualni problem. Milan in Milena se rodita, razvijata in živita sicer čisto po svoje, vsak sam za se, morda i časovno i krajevno zelo ločena in oddaljena, ampak njiju trpljenje je odtod, ker je družba, so ljudje, med katerimi živita, preveč nečisti, preveč in hudo živalski. Mlada duša, ki veruje v lepoto in čistoto, doživi udarce, pod katerimi krvavi do smrti.

Milan, ki je živel kot otrok zapuščen od očeta, ki se ni menil zanj, ampak preživel vse svoje življenje med prašnimi knjigami in zapuščen od matere, ki ga je ljubila, kadar je spal, je rasel sam, živel od svojih lastnih sanj in je tako postal „slok fant, predolg za svoja leta in preneokreten, prepočasen za svojo mladost“. Padel je prvič kot žrtev mlade gospe, ki je bila nesrečna ob svojem možu, možu, ki je bil „kup mesa, pa še gnjilega“. Prišel je v svet; tam je

hodil po poti, po kateri gre velika večina naših mladeničev, ki v tem pogledu nimajo v svoji mladosti nobene, ampak prav nobene vzgoje. Prostitutke, ki se v težkih trenutkih solze in spravljajo na dan silno lažljivo fantazijo, so objekt ljubezni, ko je pobegnil od tod. Ko je stopil iz koake prostitucije, je takoj zopet slučajno padel v naročje grbaste Malči, hčerke gospodinje, ki je visela od nje izposojena plesna obleka, predolga in preohlapna. Milan je bil prevaran, njegova duša užaljena. „In vse skupaj je farza“, je rekel Milan. Govorili so mu o življenju in ko je okusil to življenje, je spoznal, da so ga nalagali, je spoznal v človeštvu zgolj žival, ki ni imela nobenega zmisla za njegovo hrepenenje po lepoti in čistosti in vzvišenosti človeka. Obupal je, predno je spoznal in mogel spoznati zmisel življenja.

Milena je šla prav isto pot. Živela je med tetami, ki so za se lovile žene in po svoje uživale ljubezen. Milena jim je bila otrok, ki ne razume ničesar, ne vidi ničesar in po ničemer ne hrepeni. Ona pa je videla, da so ji krila prekratka... Teta Fani, ki drugače ljubi in se drugače moži, vcepi mladi čisti duši gnjus do življenja. Fant, ki pride v njeno bližino je neroden in boječ, naravnost boji se Milene in njenih oči. In dekle postane tercialka, ona ljubi edino usmiljenega in božanskega Kristusa. „Njena pobožnost ni bila zlagana, tudi ni bilo v nji prav nič nečimernosti“, celo pazila je, da ni nikogar, ki je bil morda bolj nagnjen na posvetno stran, motila s svojo vernostjo, ali da bi je ne razkazovala preveč očitno. In vendar je že od začetka kljuval in šepetal v njenem srcu dvom, ki ga ni mogla zadušiti. Dvom ni bil razločen, z besedo bi ne mogla razložiti, kaj da ji je grenilo najslajše in najsvetejše ure, begalo jo med najbolj gorečo molitvijo, celo ob samem svetem obhajilu. V tem svetem razpoloženju, ki je tlačilo dekle v askezo in v vedno nerazumljivejši misteriji,

jo je motila nenadoma grešna teta Fani: „Kaj se še nisi naveličala? Poglej v ogledalo, kako malo se ti poda ta komedija!“ Dekle pa je spoznalo: „Torej prodati se je treba, kakor je navada v naših krajih in v tej hiši!“ Prišel je ženin Egidij, pokazal je svoj dobrodušni, zabuhli, neumni obraz, ženin, ki se nikoli ni zmenila zanj, nikoli videla in ga nikoli ljubila. Opravili so tisto formalnost, ki jo imenujemo poroko, in so mislili, da so dali ljubezen. Milena je bila žena moža, ki ga je spoštovala toliko, kolikor se spoštuje potreben mebel v hiši. Spoznala je, da „življenje je lepa beseda — to je jedro vse prevare“; in je obupala, ko je spoznala, da njeno življenje nima več jedra, da je zgolj prazna lupina.

Problema spolne vzgoje se je dotaknil Cankar, pokazal nam ga je v čisti nagoti in v strašnih posledicah. Tisti, ki so več zahtevali, so prezrli, da se glasi podnaslov knjigi „Ljubezenska pravljica“ in ne morda „spolni problem“.

Cankar je napisal svojo knjigo kot leposlovec. Vso krasoto svojega jezika, ki ga neprenehoma spopolnjuje, je položil pred nas. V knjigi najdemo med tekstom stavke, ki so vredni, da se jih same tiska in čita. Na pr.: „Kamor le gleda, kakor le išče, kjer le prosi — ena sama roka se ga usmili, bela, topla roka materina“.

Našel sem v knjigi mnogo lepote in bogastva; ko sem jo odložil nisem bil razočaran, zakaj vedel sem, da je govoril k meni pesnik in ne morda znanstvenik. Govoril je k meni pesnik zgodbo, ki sem jo poznal že iz življenja v grobih in grdih oblikah in spoznal sem, da je ta, ki govori iz knjige k meni, umetnik.

H. Tuma. Leo Pibrovca: Pred vaškim znamenjem. Goriška Tiskarna. 1913. Ljudski učitelj napisal je ljudsko igro v 4. dejanjih. Naša kritika se že po neki navadi povoljno izraža o

vsakem takem literarnem pojavu iz učiteljstva in najmanj priporoča taka delca kot prav umestna za vsako ljudsko knjižnico.

„Pred vaškim znamenjem“ zasluži ime ljudska igra le v toliko, da postavlja na oder ljudi iz prostega ljudstva. Ljudska igra mora imeti predvsem značaj realnosti, šele v drugi vrsti nastopi vidna tendenca služiti vzgoji prostega ljudstva. Postave Pibrovca pa nimajo nič markantnosti, tipičnosti, nikake moči. Že zato je prava ljudska vzgoja izključena. Večina oseb nastopa klepetavo, vse polno je nakopičenega, malenkostnega medsebojnega očitavanja in zmerjanja. To v ljudski igri le neugodno sugestionira neizobraženega človeka!

Glavni motiv, izražen v končnem vsklicu Jurjevca: „prokleti denar“, je vseskozi slabo fundiran: vzdihovanje po volih, kesanje zaradi fantom darovanega maja, očitavanje samemu sebi radi sprejetja Anice v družino, bojazen radi nje bolezni, povišanje plače organistu, vrnitev kron 200 — posojila, vse to ne kaže niti pravega skopušstva niti ne opravičuje skopušstva.

Izprijenost 15 letnega Mihca skoraj ni prav nič motivirana. Vendar njegov samogovor v 14. prizoru: „Danes sem se v sreči kopal“, kaže dozorelo pretkanost. Berač v celi igri nima kaj opraviti, je nepotrebna figura, prešla po navadi v ljudsko igro.

Prizor pred vaškim znamenjem je hlastanja po efekti: Mihec, ki zakopava denar za znamenjem Matere Božje, grmenje in bliski, molitev Anice, fantovsko petje, prikazen angela, zvonjenje Ave Marije, omledna sentimentalnost. Samogovori se izgubljajo v besedičenje, manjka pravega, globokega čustva, besede ne gredo iz srca, ampak iz spomina, zvone kakor citati iz katkega molitvenika za organizirane Marijine hčere. Malo resna je halucinacija Anice, da jo kliče Marija. Banalen je vsklic Jurjevke, ko najde denar: „Marija stotera hvala“; —

a kaj vse mora služiti vaško znamenje! Glavna junakinja igre je Anica, a tudi ta mora umreti le zato, da bi se človeku milo storilo ter da se ji obeča večna blaginja po priprošnji Marije Device vaškega znamenja. Ves konečni 11. prizor je žaleče banalen. Nastopni stavek župana je kakor vojaški raport: „Jurjevec, žalostno in veselo vest ti javim, umrla je nedolžna kot angel“. In vendar je Anica umrla ne zaradi skopuštva Jurjevca ampak jednostavno zato, ker je bila jetična in ker jo je Mati Božja vslišala ter poklicala k sebi!

Pribovčeva igra zato nikako ne spada v ljudsko knjižnico. Žal, da se pri snovanju ljudskih knjižnic vtakne vanje vse, kar se ceno kupi ali nabere potom milih darov. Tekmovanje klerikalnih in narodno radikalnih organizacij v tem oziru vse vprek mnogo greši. V ljudske knjižnice spada le najboljše, kar imamo, dasi imamo malo. Cankar, Trdina, Župančič, Aškerc, Gregorčič... Vsaka ljudska knjižnica bi morala kazati po namenu ustanoviteljev gotovo tendenco. Tekmovanje klerikalnih in narodno radikalnih organizacij niti ne dopušča, da bi se imelo pred očmi zgolj splošno izobrazbo srca in razuma. Da bi toraj vsaj bila ohranjena nekoliko krepkejša tendenca ustanoviteljev. Tako pa danes naše ljudske knjižnice, ali so jih že ustanovili radikalni akademiki ali organizatorji Marijinih družb, kažejo le malo razlike v sestavi. Konečno je vse dobro! Pribovčeva ljudska igra vsekakor spada le v kako knjižnico Marijine družbe.

Koristnega vpliva ne bo imela.

Razno.

Dne 4. junija t. l. je zboroval internacionalni ženski kongres v Parizu. Bilo je 600 odposlank iz Argentine, Avstrije, Avstralije, Belgije, Kanade, Britanije, Francoskega, Nemškega, Holandskega, Indije,

Italije, Rusije, Švedskega, Švice in Združenih držav, vsega skupaj zastopanih 26 narodnih zvez. Značilno je, da niso bile zastopane one države, v katerih so ženske že dosegle volilno pravico, to je Finska, Danska, Norveška in Nova Zelandija. Predlogi in pretresanje ni merilo v glavnem na politične pravice, marveč je šlo pred vsem za pravice materinstva, enakopravnosti pred javnimi oblastmi in pri upravljanju premoženja. V glavnem je šlo za vprašanja, ki se tičejo matere in žene ne glede na politične pravice.

Norveški parlament je priznal 11. junija t. l. ženam, ki so imele dosedaj le omejeno volilno pravico isto pravico kakor moškim.

V istem dnevu pa je bil odobren v zbornici reprezentantov zavezne države Illinois (Usona) predlog o volilni pravici žen, kateri je bil že sprejet v senatu.

Dne 8. julija t. l. se je vršil X. internacionalni agrarni kongres v Bruslju. Zastopane so bile vse glavne države. Predsednik Méline je poudarjal preseljevanje iz dežele v mesto in vsled zmanjševanje relativne produkcije. Pšenice se je pridelalo l. 1888. na glavo in leto 106½ kg, l. 1912. pa le 117½ kg kljub mnogo večji produktiviteti, boljši kulturni tehniki in razširitvi obdelane zemlje. Videl je glavni vzrok v slabih mezdah in življenjskih razmerah na deželi. Dočim se dviga obraz življenja delavca (standard of life) je ostal na deželi približno isti. Hrepenenje po napredku v glavnem žene kmečki naraščaj v mesto.

Kolonialna politika francoska in izkoriščanje človeka kaže, da dela v premogovniku Courrieres, znanem po veliki rudniški nezgodi, 1000 Kabilov iz Maroka in toliko Baškrov iz Kavkaza. Ker ne poznajo deželne jezike in so le za rabo najnižjih vrst del, predstavljajo prave moderne sužnje.

»Našim Zapiskom« v oceno ali zameno doposlane publikacije:

Socialna demokracija in občinske volitve v Trstu 1913.

Veda, L. III. št. 3. Gorica.

Prudy, Revue mladého slovenska. L. IV. št. 7. Ružomberok.

Akademie, Revue socialistická. L. XVII. št. 8. Praga.

Swiat Slowianski. L. IX. št. 2. Krakow.

Strokovna glasila: Stavbinski delavec.

Rudar.

International, glasilo pekovskih delavcev.

Železničar.

Głos Urzedniczy. Krakow, glasilo privatnih uradnikov.

Budućnost. Sarajevo, glasilo privatnih uradnikov.

Politična glasila: Proletarec, glasilo ameriškega, socialističnega delavstva. Chicago.

»Glasilo« slovenske narodne podporne jednote, Chicago.

Preporod, Ljubljana.

Ženski list, Ljubljana.

